

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EBU'L MUİN EN-NESEFÎ'NİN “BAHRÜ'L KELÂM”
ADLI ESERİ VE KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Kelam

Tez Danışmanı: Doç.Dr.Ramazan BİÇER

HAZİRAN 2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EBU'L MUİN EN-NESEFÎ'NİN "BAHRÜ'L KELÂM" ADLI
ESERİ VE KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Kelam

Bu tez 21/06/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu ile Kabul edilmiştir

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığı, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdullah IŞIK

21.06.2007

ÖNSÖZ

Nesefî ile ilgili söylenen ve yazılanların çok az bir yekün tutması çalışmamızın önemine en büyük işarettir. Müellifimizin çalışmamıza konu olan “BAHRU’L-KELÂM” adlı eseri metod bakımından zayıf olmakla beraber, müellifimizin bütün eserlerinde takip ettiği metodla (semantik metodu) ilgili önemli ipuçlarını ihtiva etmektedir. Ayrıca diğer din ve fırkaların görüşlerini bu din ve fırka müntesiplerini konuşturuyormuş gibi eserine alması, müellifin yaşadığı dönem ve ortamın fikri ve dini yaşayışla ilgili son derece önemli ipuçları barındırması anlamına gelmektedir. Eserin bir akaid metnine oranla geniş, Kelâm kitabına oranla da küçük bir hacme sahip olması, akaid konularında akaid kitaplarındaki bilgilerle yetinmeyen insanların ihtiyaçlarına cevap verecek seviyede olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Kanımızca bu çalışmanın öneminin en büyük göstergesi Nesefî’yi ve onun basılan ilk eseri olmasına rağmen hala hakettiği ilgiye mazhar olmayan eserini (*Bahrü’l-Kelâm*) konu almasıdır. Bu durum çalışmanın önemiyle ilgili başkaca söze ihtiyaç bırakmamaktadır.

Çalışmamızın her aşamasında büyük yardımlarını ve desteğini gördüğüm hocalarım; Doç. Dr. Ramazan BİÇER’, Yrd. Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ’ ve Doç. Dr. İbrahim ÇAPAK’a teşekkürü borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VI
ÖZET.....	VII
SUMMARY.....	VIII
GİRİŞ:.....	1
BÖLÜM 1. BAHRU'L-KELÂM VE İÇERİĞİ	18
1.1.Bahru'l Kalam'da Ele Alınan Konular ve Ele Alındıkları Yerler.....	69
1.1.1.Uluhiyyet.....	69
1.1.2.Nübüvvet.....	71
1.1.3.Kendisine Vahiy Ulaşmayanlar (Fetret Ehli ve Akıl Baliğ Olmadan Ölenler/ Müşrik Çocukları).....	72
1.1.4.İrade ve Teklif.....	73
1.1.5.İman ve Küfür (Mümin-Kafir/Said-Şakî).....	74
1.1.6.Halkul Kur'an.....	76
1.1.7.Kaza-Kader.....	76
1.1.8.İstitaat.....	76
1.1.9.İnsanlığın Başlangıcı.....	77
1.1.10.Cesetlerin Ruhlarla Beraber Yaratıldığı.....	77
1.1.11.Şeytan.....	77
1.1.12.Ashab-ı Kehf.....	78
1.1.13.Varlık (Araz /Cevher) (Mevcut).....	78
1.1.14.Kitaplar (Kur'an-ı Kerim-İncil-Tevrat.....	78
1.1.15.Ahiret.....	79
1.1.16.Ru'yet.....	81

1.1.17.Rızık.....	82
1.1.18.Büyük Günah ve Helal-Haramla İlgili Bazı Durumlar.....	82
1.1.19.Melek.....	83
1.1.20.İmamet.....	83
1.1.21.Veli.....	84
1.2.Bahrü'l Kelâm'da Neseff'nin Delil Olarak Zikrettiği Ayetler ve Bu Ayetlerin Geçtiği Yerler.....	84

BÖLÜM 2: BAHRÜ'L KELÂM'IN TEMHÎD Fİ USULİDDİN VE TABSİRETÜL EDİLLE ADLI ESERLE KARŞILAŞTIRMASI..... 117

2.1.Genel Başlıklar Açısından Karşılaştırma	117
2.1.1.Bahrü'l-Kelâm'daki Konu Başlıkları.....	120
2.1.2.Tabsiretü'l Edille'deki Konu Başlıkları.....	126
2.1.3.Temhîd Fi Usuliddin'deki Konu Başlıkları.....	137
2.2.İçerik Açısından Karşılaştırma	141
2.2.1.Bahrü'l-Kelâm'da Adı Geçen Fırka, Mezhep ve Dinler	141
2.2.1.1.Ehl-i Sünnet	141
2.2.1.2.Mu'tezile.....	145
2.2.1.3.Eş'ariler	147
2.2.1.4.Şia	147
2.2.1.5.Rafiziler	148
2.2.1.6.Cebriyye.....	148
2.2.1.7.Cehmiyye.....	149
2.2.1.8.Kaderiyye.....	150

2.2.1.9.Müşebbihe	150
2.2.1.10.Kerramiye	150
2.2.1.11.Mücessime	151
2.2.1.12.Mübtedia	151
2.2.1.13.Mürchie.....	151
2.2.1.14.Dehriyye	152
2.2.1.15.Tabiatçiler	152
2.2.1.16.Zenadika	152
2.2.1.17.Hanefiler	152
2.2.1.18.Haricîler	152
2.2.1.19.Hanbeliler	153
2.2.1.20.Neccariye	153
2.2.1.21.Mütekaşşife.....	153
2.2.1.22.Mefruğiyye	153
2.2.1.23.Eshabül Hadis	154
2.2.1.24.Yahudiler	154
2.2.1.25.Nasara (Hristiyanlar)	154
2.2.1.26.İbahiyye	154
2.2.1.27.Ehlin- Nucüm	154
2.2.1.28.Ehliit-Tefsir.....	154
2.2.2.Tabsiretü'l Edille 'de Adı Geçen Fırka, Mezhep ve Dinler.....	155
2.2.2.1.Eş'ariler	155

2.2.2.2.Ehl-i Sünnet	156
2.2.2.3.Ehlül Adl ve't-Tevhid/Mu'tezile.....	157
2.2.2.4.Ravafız.....	161
2.2.2.5.Müşebbihe	162
2.2.2.6.Ehli Hadis	163
2.2.2.7.Cebriyye.....	163
2.2.2.8.Havaric.....	164
2.2.2.9.Mürctie.....	164
2.2.2.10.Nasara	164
2.2.2.11.Yahudiler	165
2.2.3.Temhîd'de Kendisinden Söz Edilen Fırka, Mezhep ve Dinler.....	166
2.2.3.1.Ehli Sünnet.....	166
2.2.3.2.Eşariler.....	167
2.2.3.3.Ehlül Hak.....	167
2.2.3.4.Ehli Hadis.....	168
2.2.3.5.Mürctie.....	168
2.2.3.6.Müşebbihe.....	168
2.2.3.7.Mutezile.....	168
2.2.3.8.Neccariye.....	169
2.2.3.9.Nasara.....	170
2.2.3.10.Yahudiler.....	170
2.2.3.11.Cebriyye.....	170
2.2.3.12.Cehmiyye.....	170
2.2.3.13.Havaric.....	170

2.2.3.14.Dehriyye.....	171
2.2.3.15.Revafiz.....	171
2.2.3.16.Şia.....	171
2.2.3.17.Maturidiyye.....	172
2.2.3.18.Mücessime.....	172
2.2.3.20.Mecusiyye.....	172

SONUÇ.....	173
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	174
----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	178
----------------------	------------

KISALTMALAR

Age. :Adı Geçen Eser

bk. :Bakınız

bsk. :Baskı

C. :Cilt

DİB :Diyanet İşleri Başkanlığı

DİA :Diyanet İslâm Ansiklopedisi

Haz :Hazırlayan

Hz. :Hazreti

md. :Maddesi

s. :Sayfa

S. :Sayı

sav :Sallallahü aleyhi ve Sellem

Trc. :Tercüme Eden

Nşr. :Neşr Eden

vd. :Ve Diğerleri

Yay. :Yayınevi, Yayınları

Tezin Başlığı: Ebu'l Muin En-Neseffî'nin "Bahrü'l Kelâm" Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri	
Tezin Yazarı: Abdullah IŞIK	Danışman: Doç. Dr. Ramazan BİÇER
Kabul Tarihi: 21 Haziran 2007	Sayfa Sayısı: VIII (ön kısım) + 178 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: Kelâm
<p>Bu Çalışmada, Ebu'l- Muin en-Neseffî'yi ve <i>Bahrü'l Kelâm</i> adlı eseri konu alındı. Müellifin <i>Tabsiretü'l edille</i> ve <i>Temhid</i> adlı diğer eserleriyle de iki başlık ışığında bir karşılaştırma yapıldı. Bu eser işlenirken ayrı bir başlık altında, o dönemde var olan fikri ve inanç cereyanlarına işaret etme amacıyla eserde ismi geçen fırkalara isimlerinin geçtiği bölümler gösterilerek yer verildi.</p> <p>Sonuç olarak Bahrül Kelâm'da Neseffî'nin değindiği kelâmî konular ve bu konularla ilgili olarak müellifin fikirlerine yer verildi.</p>	
Anahtar kelimeler: Ebu'l Muin en-Neseffî, Kelâm, Bahrül Kelâm, Tabsiretü'l Edile, Temhid	

Sakarya University Insitute of Social Sciences Abstract of Master's/PhD Thesis

Title of the Thesis: Abu Al-Muin Al-Nasafi's <i>Bahr Al-Kalam</i> And Views On Kalam	
Author: Abdullah IŞIK	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ramazan BİÇER
Date: 21 June 2007	Nu. of pages: VIII (pre text) + 178 (main body)
Department: Temel İslâm Bilimleri	Subfield: Kalam
<p>In this work, we have analised Abu al-Muin al-Nasafi and his book <i>Bahr al-Kalam</i>. <i>Tabsirat al-Adilla</i>, and <i>Temhid</i> which is another works of the author, has compared in light of two title. While we have been studying this book, we have taken up faith groups that have been mentioned in this book, aiming to indicate trends of view and faith that living at this period, under a seperate title.</p> <p>And finally, we have studied “kalam” matters which Nasafi touched upon them in <i>Bahr al-Kalam</i> and his views on these matters.</p>	
Keywords: Abu al-Muin al-Nasafi, Kalam, Bahr al-Kalam. <i>Tabsirat al-Adilla</i> , <i>Tamhid</i>	

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı; Neseffî'yi konu alan bütün araştırmaların ortak noktası, bu alimden bahseden kaynaklarda çok fazla bilgi olmadığı yönündeki Őikayettir. Bu çalışmamız, İslam ilim dünyasına çok mümtaz Őahsiyetler kazandıran Maveraünnehir'de yetişen Neseffî ile ilgili kaynaklardaki bilgileri derlemek ve bizden önce araştırmacıların gözünden kaçan ayrıntılarda bu büyük alimle ilgili malumatları ilim ehlinin hizmetine sunmayı hedeflemiştir. Ayrıca araştırmamızda tanıtımına büyük önem verdiğimiz “*Bahrü'l-Kelâm*” adlı eserin incelenmesi okunması ve araştırılmasına ön ayak olma amacı güdülmüştür.

Önemi; alimin diğer eserleri gibi okuyucuların ve araştırmacıların ilgisini bekleyen bu eserin gerek yazıldığı dönemdeki düşünce akımlarını gerekse de yazıldığı yerdeki ilmi seviyeyi yansıtmaları açısından büyük bir öneme haiz olduğuna inanıyoruz. Bu çalışmamızı, esere ve eserin müellifine dikkatleri celbetme gayreti içerisinde kaleme aldık. Bu çalışmanın Neseffî'yi, eserlerini ve eserlerinde kullandığı metodu, anlama konusunda araştırmacılar da bir nebze de olsa bir heyecana vesile olmasını diliyoruz.

Metodu; Çalışmamızda öncelikle Neseffî'yle ilgili bütün çalışmalarda olduğu gibi bu alimin hayatı, eserleri, hocaları v.s bilgilere yer verdik. *Bahrü'l Kelâm'ın* içeriğini ayrı bir başlık altında tanıttık. *Bahrü'l Kelâm'da* müellifin metoduna işaret etmek açısından önemli gördüğümüz bir başlığa yer açtık ve bu başlık altında eserde dağınık olarak işlenen Kelâmî konuların işlendikleri fasılların yerlerini belirttik. Müellifin eserinde istinad ettiği ayetlere – geçtikleri fasıllara işaret edecek Şekilde - bu ayetlerin tam metnini verecek Şekilde bir başlık açtık. Bir sonraki bölümde yazarın diğer eserleriyle iki başlık altında bir karşılaştırma denemesi yaptık.

Nesefî'nin hayatıyla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz; Asıl adı; Ebu'l-Muin¹ Meymun b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid b. Ebî Mutî' Muhammed (Mekhul) b. Fadl Nesefî olan bu büyük ve kurduğu sistem itibariyle orijinal² alim hakkındaki bilgimiz sınırlıdır.³ Ebu'l Muin'in vefat tarihi olan (25 Zilhicce 508 H. / 1115 m.) hakkındaki bilgide herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak doğumuyla ilgili olarak biri 418 H. diğeri de 435 H. olmak üzere iki farklı tarihe rastlanmaktadır.⁴ Yetmiş yaşında vefatı bilgisinden hareketle iki görüş arasından birini almamız daha kolaylaşacaktır.⁵

Ehl-i Sünnet akaidinde önemli bir mevkiye sahip olan Nesefî, İslâmî ilimlerde önemli yerlere gelecek insanları bağrında yetiştiren Maverâünnehir'de yaşamıştır. Nesefî'te⁶ doğmuş ve oradan Buhara'ya gelmiştir. Nesefî'nin yaşadığı Nesef şehri büyük alimlerin yetiştiği, ilim açısından münbit bir mekan olmuştur. Nesef'de müellifimiz gibi Nesefî lakabını alıp burada yetişen alimleri İbn Kutluboğa eserinde şu şekilde sıralamıştır;

1-Ahmed b. Ebil Müeyyid el Hamevi

2-Cafer b. Muhammed b. el-Mutez b. Muhammed b. el Musteğfir

3-Abdulaziz b. Osman b. İbrahim b. Muhammed

4-Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Hafıziddin

¹ Adında geçen ع harfinin zamme ve ya fethayla okunuşu hakkındaki ihtilaf olmuş (Ebu'l Mâin (sadece gerçeği söylediği ve gerçek pınarının başında olduğu benzetmesinden hareketle) ancak bu konudaki genel kanaat bu harfin zammeye okunacağı şeklinde olmuştur.

² Hüseyin, Atay, *Kelâm'a Giriş*, s. 2, Ankara, 1978.

³ Yurdagür, Metin, *Ebu'l Muin en-Nesefî'nin Hayatı ve Eserleri*, Diyanet Dergisi, XXI. C, 4. sayı, s.29.

⁴ Ebu'l Muin en-Nesefî, *Tebziratü'l edille fi usûli'd-Dîn*, nşr. ATAY, Hüseyin, Ankara 2004, I, s.10.

⁵ Zeki Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Nesefî'ye Göre Tekvin Sıfatı*, 1985, İstanbul, s.12.

⁶ Bazı çalışmalarda Semerkand'da doğduğu ile ilgili bilgilere rastladık. Bkz. Şerafeddin Gölcük, *Kelâm Tarihi: Kişiler, Görüşler, Eserler*, Esra Yayınları, 1992. Konya, s.127.

5-Ömer b. Muhammed b. Ahmed b. İsmail b. Ahmed

6-Muhammed b. Ahmed b. Mahmud

7-Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (Müellif buraya “Burhan diye tanınan” şeklinde bir kayıt düşmüştür.)

8-Meymun b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temed el-Mekhûlî

9-Hinad b. İbrahim b. Muhammed b. Nasr ⁷

Müellifimizin soy zinciriyle ilgili verilen bilgilerden şu kayıt en göze çarpanıdır.

ميمون بن محمد بن معتمد بن محمد بن محمد بن مكحول بن ابو الفضل ابو المعين النسفي المكحول

Meymun b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid b. Muhammed b. Muhammed b. Mekhûl b. Ebî'l-Fadl Ebu'l-Muin en-Nesefî el-Mekhûlî⁸

Müellifin soy ağacından bahseden bazı kaynaklar, Mekhul Ebul Fadl dışındaki dedelerinin isimlerini atlamaktadır. Bu durum bütün kaynakların bu isme verdiği önemden ileri gelmektedir.⁹

Nesefî'nin ailesi hakkında kaynaklarda çok fazla bir bilgiye rastlayamıyoruz. Ancak babası Muhammed'den İmam-ı Azam'ın el-Alim ve'l-müteallim adlı eserinde rivayette bulunması onun hadis ilminde önemli bir mevkiye sahip olduğu hususunda bize önemli bir ipucu vermektedir.¹⁰ Yine kaynaklarda zikredilen eserlerinden hareketle dedesi Mekhul b. el-Fadl en-Nesefî'nin İslâmî ilimlerden Tasavvuf, Kelâm ve Fıkıh alanında söz sahibi olduğu bilgisine ulaşıyoruz.¹¹

⁷ Ebü'l-Adl Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa İbn Kutluboğa, *Tacü't-teracim*, 879/1474 ; Nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Dârü'l-Kalem, 1992, Dımaşk, s.397. .

⁸ Zeki, Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Nesefî'ye Göre Tekvin Sıfatı* , s.13.

⁹ Zeki, Sarıtoprak, A.g.e., s.13.

¹⁰ Adile, Tahirova, Kadi Abdülcebbar ve Ebü'l-Muin en-Nesefî'ye göre nübüvvetin gerekliliği, 2004, İstanbul, s.121.

¹¹ Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevi, *el-Fevaidü'l-behiyye fi teracimi'l-hanefiyye; et-Ta'likatü's-seniyye ale'l-fevaidi'l-behiyye*, Dârü'l-Ma'rife, 1906, Beyrut.

Neseffî'ye Ebu'l Muin ya da Ebu'l Main denmesi künye kalıbını çağrıştırsa da bu adla bir oğlu olmadığından bunun bir künye değil de kendisine verilen bir lakab olduğu bilgisi tercihe şayandır.¹² Nitekim bazı alimlerin bu terkiplerden “Ebu'l-Main” ile zikredilmesinin sebebini “Gerçek onun dilinden pınar gibi aktığındandır” şeklinde açıklamaları yukardaki kanaati destekler mahiyettedir.¹³ Neseffî'den bahseden alimlerden İbn Kutluboğa bu büyük alim için; الباري

، العالم ، عالم الشرق والغرب، العالم “el-Alim, el-Bari, Doğu ve Batının Alimi” şeklinde övücü ifadeler yer verirken ilmin denizinden alındığını, nuruyla nurlandığını ifade etmektedir.¹⁴

Kaynaklarda Neseffî'nin ikinci alimi olarak kabul edildiği Maturidilik hakkındaki ilk bilgileri yine Neseffî'den ve Şekûr es-Salimî'den alıyoruz. İbni Furek'in torunu Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed İbn Furek Kitabü'n-Nizâmî adlı eserinde bu doktrinden ilk bahseden Eşari olmuştur.¹⁵

Neseffînin yaşadığı şehrin eski adı Nahşabtır. Burada doğup doğmadığıyla ilgili olarak Abdulhay Kabil Temhid'i tahkik ettiği eserinin giriş bölümünde;

s.216.

¹² Zeki, Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Neseffî'ye Göre Tekvin Sıfatı*, s.13 (dört numaralı dipnot.).

¹³ Ömer, Aydın, *Türk Kelâm Bilginleri*, İnsan Yayınları, 2004, İstanbul, s.27.

¹⁴ İbn Kutluboğa'nın *Tacü't-Teracim* adlı eserinde (s.78) Müellifimizle ilgili şu kayıtlara rastlıyoruz;

وميمون محمد بن محمد بن سعيد بن محمد بن مكحول بن ابي الفضل أبو المعين النسفي المكحولي الامام الزاهد العالم البارح له كتاب التمهيد لقواعد التوحيد وكتاب التبصرة في الكلام قال عمر بن محمد في كتاب القند كان عالم الشرق والغرب يعترف من بحاره يستضيئ بأنواره توفي الخامس والعشرين من ذي الحجة سنة ثمان وخمسمائة وله سبعون سنة قال الذهبي روى عنه شيخ الاسلام محمود بن احمد الشغرجي وعبد الرحمان بن حنيفة الولوالجي

Alim, zahid Ebu'l Muin en el Mekhul'un *Kitabu't temhid li kavaidi't tevhid ve Kitabu't tabsire fi'l Kelâm* adlı eserleri vardır. Ömer b.Muhammed, *Kitabu'l kand* adlı eserinde alimle ilgili olarak şunları söyler; “O, doğu ve batının alimiydi, onun ilim denizinden kana kana içilir, ilminin nurundan feyz alınır.” Hicri beşyüz sekiz yılında yetmiş yaşında vefat etmiştir. Zehebî der ki; “Ondan Şeyhulislâm Mahmud b. Ahmed eş-Şağarcı ve Abdurrahman b. Hanife el- Velvalecî rivayette bulunmuşlardır..”

¹⁵ Adile, Tahirova, *Kadı Abdulcebbar ve Ebul Muin en-Neseffî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği*, s.121-122.

Semer kand ve Buhara’da bulunmasına rağmen oralara nispet edilmemesi bunun yerine Nesef şehrine nispet edilmesi ilmi çevrelerde Nesef’te doğduğuna dair görüşü kuvvetlendirmekte ve bu görüşü tercihe şayan kılmaktadır.¹⁶ Nesef şehri Ceyhun ve Seyhun nehirlerinin içerisinde aktığı Maveraunnehir bölgesinde bulunmaktadır.¹⁷ Şehir tam olarak, tarihi ve kültürel öneme sahip Buhara ve Keş’in de bulunduğu Sogd bölgesindedir. Bu bölgedeki Keşkederya vadisinde bulunan şehrin yakınlarında Keşkurruz nehri vardır. Bu nehir Zarafşen’a paralel olarak akar.¹⁸

Bölge aralarında çalışmamızın konusu olan Ebu’l-Muin en-Nesefî’nin de bulunduğu, *Medinetü’l-Fazıla*’nın müellifi Farabî, İbn Sina, Birunî gibi dehaların yetiştiği yer olması hasebiyle İslam bilim ve kültür tarihinde mühim bir yere sahiptir. Bu bölgeye Müslüman alimler nehrin ötesi anlamında “Maveraün-nehir” adını uygun bulurken Oryantalistler “Tran-soxaina” adını vermişlerdir. Bu bölgeden geçen tarihî ipek yolu da iktisadi yönden bölgeyi daha da önemli bir mevkiye getirmiştir. Batının, doğunun kültürünü tanımaya önemli katkıları olan Tarihi ipek yolu da– bu yolla doğunun kültür kodlarını taşıyan kağıt, porselen, ipek, değerli taşlar ve baharat batıya ulaştırılıyordu- buradan geçmekteydi. Bu yolun güzergahı; Çin’in Xian kentinden yolun ikiye ayrıldığı Kaşgar (günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde)’a oradan da ya Afganistan ovalarından Hazar denizine ya da Karakum dağlarından İran’a oradan Anadoluya oradan da (deniz yoluyla) Avrupaya uzanıyordu.¹⁹ İpek yolu bölgeye bu önemi kazandırmakla beraber bu değerinden ve coğrafi konumundan dolayı istikrarsızlık da getirmiştir. Bölgeye Müslümanların gelişi (fütühat) Kadisiye savaşını müteakip Emeviler devrine tekabül etmektedir. Ancak Emeviler’in buraya gönderdikleri valilerin milliyetçi tutumları bölgeye Emevilerin yayılmasını engellemiştir. Bölgede

¹⁶ Ebu’l-Muin en-Nesefî, *Temhîd fi Usuliddin*, Nşr. Abdulhay Kabil, Darü’s Sekafe, Kahire, 1987, s.3.

¹⁷ Ebu’l-Muin en-Nesefî, *Temhîd fi Usuliddin*, Nşr. Abdulhay Kabil, s.3.

¹⁸ Wensinck, A. J., “Nesefî md.”, İA, IX, s.199, Ankara, 1978.

¹⁹ www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF679A6640620CCB0650F71462CIACF13 (13.05.2007/ 20:05).

İslam'a girişi hızlandıran Karluk Türkleri ve bunlarla yapılan Talas meydan savaşı (134-751) olmuştur. Bu savaşla Türkistan'daki Kamlık (şamanlık), Buda ve Mani dinlerindeki yerli ve göçebe Türklerle Müslümanlar arasında, serbest ticaret, dostluk ve iyi münasebetler başladı. Türkler, Müslümanlarla tanışıp, İslam dînini yakından tanıma imkânına kavuştular. İslam dîninin üstün esasları, mütekâmil hâli, buralardaki Türklerin İslamiyet'i benimsemelerine sebep oldu. İslam medeniyet dairesine, Orta Asya'da, binlerce Türk girdi.²⁰ Maveraunnehir bu tarihten sonra özellikle Buhara ve Semerkand'daki ilmi revnaklıkla adını duyurmuştur. Burada yetişen alimler eşsiz eserler vermekle bu bölgenin diğer ilim merkezleri arasında yer almasına vesile olmuşlardır. İşte Nesef şehri de Maveraunnehir'de bulunan bu iki önemli şehirden birinin bulunduğu Sogd bölgesinde Buhara'dan Belh'e giden yolda bulunur.

Nesef²¹'in bugünkü adı Karşı'dır. Bu ismi almadan önceki ismi olan Nesef de Nahşeb'ken Arap diline uyarlanarak Nesef'e dönüşmüştür.²² Bu şehir Buhara ile Semerkand arasında bulunan Nesef'in etrafı, esrarengiz hükümdar Cengizhan'dan beri etrafı yazlık olarak kullanılmış, Çağatay hanlarından Kebek (1318-1326) ve Kazan (ölm. 1347) zamanında saraylar yapılmış, içinde yapılan saraylardan dolayı ismi "Karşı" olmuştur. Karşı şehrine yakın olup Timur'un doğum yeri olan Kiş (Şehr-i sabz) şehri Karşı'yı gölgede bırakmıştır. Ancak XVIII. asırdan sonra Karşı Kiş şehrinin önüne geçmiştir.²³

Barthold, Keşkederyâ vadisindeki köylerden bahsettiği kitabında Nesef'te bulunan mahalle ve sokakların isimlerine -Yakut ve Sem'ânî'nin eserlerindeki bilgileri aktararak- yer verir;

Âfuran, Andedî, Anşemisan, Bâyan, Beştân, Bethudân, Bîrân, Buz-gâm, Cûbak, Cûybar, Cuvîk, Dücekân, Fenked, Ferhûrdize, Fickes yahut Fi-cekes, Fûveydin,

²⁰ www.dallog.com/savaslar/talas.htm (Türk Tarihi) (12.05.2007/ 18:35).

²¹ Leknevî, Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed adlı hanefî fakihini tanıtırken bu şehrin ismini Nesif diye kaydetmiştir. *Fevaidul behiye*, s.102.

²² V.Minorsky, "Nahşeb" maddesi *İsl. Ans.*, IX. s.39.

²³ V.Minorsky, "Nahşep", *İsl. Ans.*, IX, 39-40.

Gardiyân, Gazneyân, Haşyendîze, Huşmincekes, Hu-şûnencekes, Hûzyan, İbesen, Kâcer, Kalâsî, Kâsen, Kermüçîn, Kübindâ-Ma'kal, Margiban, Misnan, Mucduvan, Mûda, Muvân, Niyâze, Pedyâne, Râgsirisne, Sâkbedyâzû, Sâncen, Serkes, Sûnec, Şargiyân, Şavharân, Şîrkes, Şûzyan, Tadyâne, Tûben, Ustugdâdize, Utşund, Varagçen, Vassâf yahut Derb-Vassâf, Vazgacn, Vene yahut Venec, Versin, Yagna, Zâzek, Zendiya, Zikûn²⁴

Nesefî'nin yaşadığı dönemde Maverannehir bölgesinin hakimiyeti Karahanlılar'daydı.²⁵ Karahanlılar tarihini anlattıkları kitapta H. Yakup ANAT ve Ahmet ALMAZ bu hanedanla ilgili bilgi ve belge eksikliğini araştırmacıların bu Hanedanlığı araştırmada zorluk çektiklerini aktarır, bu hanedanlıkla ilgili bilgilere ulaşmak için kullandıkları malzemeleri kategorize ederek ayrıntılı bir şekilde anlatırlar.²⁶ Bu hanedanın yönetimi ile ilgili olayları kronolojik bir şekilde ele alan bu çalışmada Nesefî'nin yaşadığı zaman aralığıyla ilgili olarak Maverannehir bölgesinde kronolojik olarak şu vakaları görüyoruz;

1017- yılı; Gazneliler Harezmi'yi aldı

XI. Asır yirminci yılların başları; Ali Teğîn Maverannehir bölgesine hükümdarlık yapmaya başladı.

1025- yılı; Gazne Sultanı Mahmud maverannehir bölgesini işgal etti. Kadirhan Yusuf Gazneli Sultanı Mahmud'la görüşüp ittifak yaptı. Amu Derya'nın

²⁴ Vasilij, Vladimirovic, Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkler*, terc.; YILDIZ Hakkı Dursun, s.180-184.

²⁵ Bu hanedanın isminin Karahanlı oluşu, doğu ve batıda hanedanlığa verilen değişik isimlendirmeler ve Karahanlı isminin anlamıyla ilgili geniş bilgi için bkz., H.Yakup, Anat, Ahmet Almaz, *Karahanlılar Tarihi*, Oku Yayınları, 2003, İstanbul, s.62-66.

²⁶ H.Yakup, Anat, Ahmet Almaz, *Karahanlılar Tarihi*, Kullandıkları belge ve malzemelerle ilgili geniş bilgi için bkz. s.15-35 arası (bu belgelerden en dikkat çekicileri olarak şunları görüyoruz; Almaî'nin *Kaşgar Tarihi*, Muhammed b. Ali. Katip es-Semerkindî'nin *A'rad al-Siyasat fî Agrad ar-Riyasat*'ı, Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lügât-it-Türk*'ü, Ahmet Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakayik*'i, v.d, Bu coğrafya dışında yazılan İslamî Kaynaklar; İbnu'l-Esir'in *el-Kamil fi't-Tarih*'i, Taberî *Kitabu ahbâr ir-Rusul ve'l-Mülük*, el-Belazurî'nin *Kitabu Futuhu'l Buldan*, Utbî'nin *Tarihu'l Yemînî*, İstahrî'nin *Kitabu'l Mesalik ve'l Memalik* v.d.).

kuzeyindeki termiz, Kuvardıyan, Çağanıyan, Hutsal'lar Gazneliler sınırı içine alındı.

XI. asrın yirminci yılların başları; Kadirhan Yusuf, Toganhan Ahmed'i mağlup ederek Balasağun'u aldı.

1031- yılı; Gazne Sultanı Mesut Karahanlılar'a elçi gönderip dönürlük talep etti.

1032- yılı; Harezmsah Altuntaş maveraûnnehre tecavüz etti, yaralanıp öldü, ordu çekildi.

1031/32 Ali Teğın Tabğaç Buğra Kara Kağan unvanı aldı.

1034-yılı; Ali Teğın Harezmsah Harun'la ittifak yaptı. Aliteğın Gaznelilerin Amu derya kuzeyindeki bölgelerine saldırdı. Ali Teğın vefat etti. İlik Yusuf'la Selçuklular'ın arası açıldı; Selçuklu hanedanı Horasan bölgesine girdi.

1035-yılı; Selçuklular Horasan'da Gazneliler ordusunu yendi.

1069/70-yılı; Yusuf Has Hacip "Kutadgu Bilig" destanını yazıp tamamladı.

1072/74 aralığı; Mahmud Kaşgarlı "Divanü luğatit Türk"ünü yazıp bitirdi.

1072-yılı; Selçuklu Sultanı Alp Arslan 200 000 askerleriyle maveraûnnehir bölgesine saldırıp girmişti. Hançerlenip yaralanmasıyla durdu.

1072-yıl kış; B. K. (Batı Karahanlılar) Hükümdarı Nasrhan Tirmizle Belh'i aldı.

XI. asrın 70-80 yılları; Abdılğafir "Kaşgar tarihi"ni yazıp bitirdi.

1073- yılın sonu yaki (ya da) 1074- yılın başları; Selçuk Sultanı Melikşah Tirmiz'i aldı.

1074-yılı; Selçuklular maveraûnnehr'e saldırdı. (Selçuklular) Batı Karahanlılarla anlaşma yaptı. Batı ve Doğu Karahanlılar birbiriyle savaştı ve antlaşma yaptı. Fergana bölgesi Doğu Karahanlılara kaldı.

XI. asrın son 20 yılı; Batı Karahanlılar ulemayla şiddetli mücadele yaptı. Devlet istikrara kavuşmadı.

1089- yılı; Selçuklu Sultanı Melikşah maveraûnnehir bölgesini işgal etti.

1090-yılı; Çiğiller Selçuklu hanedanlığına karşı çıktı. Sultan Melikşah 2 defa maveraûnnehre girdi.

1095-yılı; Semerkand ulemalarının kışkırtmasıyla subaylar darbesi olup, şerî mahkemede Ahmedhan idam edildi.

1102-yılı; Doğu Karahanlılar asker çıkarıp, Termiz’i basıp almıştı. Selçuk Sultanı Sencer’in hücumuyla mağlup oldu.

XI. asrın sonu XII. asrın başları; Doğu Karahanlılar Buğrahan Yusuf’un hükümdarlığı döneminde siyasi, iktisadi, medeniyet, askeriye çok gelişmişti ve güçlenmişti.

1103-yılı; Emir Sagir beg Batı Karahanlılar hükümdarı Arslanhan Muhammed’e karşı çıkmıştı. Selçuk Sultanının aracılığıyla savaş olmadı.

1109-yılı; Sağir beg’in 2. defa çıkışı mağlup oldu.

XIII. asrın yirmi otuz yılları; B. K. hükümdarı Arslanhan Muhammed büyük çapta mimari işleri ele alarak Buhara şehrinin dış surlarını ve iç kaleyi tekrar tamir etti.

1124-yılı; Kıtanlar hanedanından Jia Lıt That Şyak kuzeydeki Hatun şehrine gidip, hakimiyet kurdu, Çin kaynaklarında “Batı liao” denilip İslami vesikalarda “Kara Kıtanlar” denilir.²⁷

Nesefî’nin yaşadığı dönemde Doğu ve Batı Karahanlılar’ın yönetiminde bulunan hükümdarlar;

Doğu Karahanlılar’da;

Yusuf b. Hasan Kadirhan (1026/27/32) 1025’te Gazne Sultanıyla görüşüp, ittifak olduktan sonra büyük kağan oldu.

Süleyman b. Yusuf Arslanhan (1032/1056-57) 1041’de Karahanlılar müstakil (bağımsız) oldu. O doğu kısmının büyük hakanı oldu.

²⁷ H.Yakup, Anat, Ahmet, Almaz , *Karahanlılar Tarihi*, s.219-221.

Muhammed b. Yusuf Buğrahan (1056/57-1057/58)

Hüseyin b. Muhammed (1057-58)

İbrahim b. Muhammed (1051/58-1059/60)

Muhammed b. Yusuf Tuğrulhan (1059/60-1074/75)

Omar b. Muhammed (1074-75)

Hasan b. Süleyman Tabğaç Buğrahan (1074/75-1102/03)

Ahmed (Harun) Hasan Arslanhan (1102/03-1128)

Batı Karahnlılar'da;

İbrahim b. Nasr Tabğaç Buğrahan, Melikül meşrik vessin, (1041/68)

Nasr b. İbrahim, Melikül meşrik vessin (1068/80)

Hızır b. İbrahim, (1080-81 (?))

Ahmed b. Hızır (1081(?)-1095) 1089'da Selçuk Sultanı(nı) esir alıp gitti(tahta geçti)...

Yakup b. Süleyman (1089) Ahmed esir düştükten sonra bir müddet büyük hakan oldu.

Mas'ud b. Muhammed (1095/97)

Süleyman b. Davut, Kadir Tabğaçhan (1097)

Mahmud b. Fulan (1097) Mahmud Teğın

Harun b. Omar (1099?-1102?)

Muhammed b. Süleyman, Arslanhan (1102/30)²⁸

Karahanlılar aynı zamanda -kurucuları Satuk Buğra Han²⁹,ın önderliğinde-Türkler'in İslâm'a girişine ön ayak olmuşlardır. ³⁰ Maveraunnehir'e hakim olan Karahanlılar'da bir çok Türk boyu bulunmakla beraber en kalabalık nüfusa ve nüfuza sahip boylar; Karluklar ve Uygurlardır. Karahanlılar Doğu ve Batı Hanlığı diye ikiye bölündükten sonra zayıflamış ve bu zayıflama 1212 yılında devletin çöküşüne kadar devam etmiştir. Çöküşüne kadar bu devlet İslâm ilim-kültür dünyasına Buhara, Semerkand, Nesev ve Fergana gibi şehirleriyle katkıda bulunmuştur. Karahanlılar'ın hüküm sürdüğü bu bölgeler -özellikle de Maveraunnehir-stratejik öneminin büyüklüğünden dolayı civarındaki siyasi oluşumların bölgeye saldırılarını celbettığı kadar bu civar ülkelerdeki dinlerin müntesiplerinin bölgede dinlerini yayma faaliyetlerine de sahne olmuştur. Bu çabaların sonucu olarak bölgeye yakın bir çok dinin burada taraftarlarından meydana gelen oluşumlara rastlamak mümkündür.

Nesev'in de içerisinde bulunduğu Maveraunnehir'de İlmî bir yükseliş göze çarpmaktaydı. Bu ilmi yükselişin meyveleri olan alimler, eserleriyle ve ekollerıyla diğer ilim merkezlerinin yanısıra bu bölgenin de bir ilim merkezi olduğu hususunda akıllarda bir intiba bırakacak nicelik ve nitelikteydi. Ancak araştırmamıza konu olan Nesev'i de dahil olmak üzere bu bölgedeki alimlerin ortak kaderi olan ilgisizlik (haklarındaki çalışma ve araştırmaların azlığı, eserlerinin diğer eserlerden daha az tedavülde olması v. s) bugün de etkisini sürdürmektedir.³¹ Bölge diğer İslâmî merkezlerdeki şehirleşmeye paralel bir

²⁸ Doğu ve Batı Karahanlıların Hakanlarının ayrıntılı (yönetime geçiş sırası, nesep numarası, adı-baba adı, unvanı, iktidar yılları, ilave bilgiler) kronolojik listesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. H.Yakup, Anat, Ahmet Almaz , *Karahanlılar Tarihi*, s.216-217.

²⁹ Yirmi üç nolu dipnotta sözü edilen listede de görüleceği üzere Satuk (Abdulkerim Bağır oğlu) Buğrahan 942/43-55/56 yılları arasında yönetime geçen hanedanın beşinci hakamıdır; H.Yakup, Anat, Ahmet, Almaz , A.g.e, s.216.

³⁰ H.Yakup, Anat, Ahmet, Almaz ,A.g.e, s.79.

³¹ Muhammet, Emin, Kılıç , *İlk dönem Matüridi kaynaklarında İstılahlar*, 1997, İstanbul, s.14.

şekilde teşekkül eden yerleşim merkezlerinden oluşmaktaydı. Şehirler dış görünüşü itibariyle iki kısma ayrılırdı. Bir bölümü bugünkü anlamıyla yerleşke (şehristan)- ki burası evlerin sık olup yeşilliğin bulunmadığı yerlerdir- bir bölümü de ribat denen bol yeşilliğin olduğu konaklama yerleriydi.³² Tarihte öğrencilerine ilk defa burs veren öğretim kurumu olma özelliğine sahip medrese burada yer almaktadır. Söz gelimi; Hanefi öğrencilerin tümüne ayda 1500 dirhem maaş (burs) verilmesi, bu paranın müderrisin görüşü doğrultusunda öğrenciler arasında başarılarına göre dağıtılması, en yüksek bursun miktarının otuz dirhemi geçmemesi gibi esasların düzenlendiği vakıf belgesi bu bilgiyi teyit edici niteliktedir.³³ Özellikle ilim seyahatlerinin Kelâm ve Felsefe durağının Maverâünnehir oluşu, bölgede rağbet edilen ilimler hakkında bize bir ipucu verecek niteliktedir. Bu durum aynı zamanda akıllarda bölgenin hür düşünce ve ilmi özgür-lüğün varlığı hususunda kanaatler oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bir bölgenin ilim merkezi olması orada alimlerin toplumdaki statüleriyle doğru orantılıdır. Karahanlar'da yönetime geçecek olan Han'ın seçiminde alimlerin etkisinin büyük olması bölgenin ilim merkezi olduğu hususundaki bir başka ipucudur. Yönetim Alim münasebeti açısından baktığımızda Maverâunnehir bölgesini yönetimleri altında bulunduran Karahanlılar, Selçuklular'da olduğu gibi önemli bir mesafe katetmişlerdir. Yöneticilerin Nizamülmülk'ün *Siyasetnâme*'sinde alimlerle ilgili uyarıları dikkate aldıkları ve alimlerin yöneticilerce desteklendikleri hatta kendilerine maaş bağlandığını görüyoruz. İşte Kelâm ilmindeki şöhretini *Tabsiretü'l Edille*'yle kanıtlayan Neseî – bu alim Sahibu Tabsire künyesiyle de anılmıştır.³⁴ - böyle bir zaman ve zeminde yaşamıştır.

Neseî'nin yaşadığı şehirle ilgili olarak şu bilgileri de bu bölümü bitirmeden eklemekte fayda görüyoruz. Şehir günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almaktadır. Ülkenin yüzölçümü 448. 900 Kilometreka-redir. Başkenti; Taşkent, önemli şehirleri; Taşkent, Semerkant, Buhara, Fergana,

³² Bölgenin şehirleşme düzeni ve mimari yapısıyla ilgili geniş bilgi için bkz. H.Yakup, Anat, Ahmet, Almaz, *Karahanlılar Tarihi*, s.195-202.

³³ Yahya, Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 5. bs. Kültür Koleji, 1994, İstanbul, s.20.

³⁴ Ebu'l-Muin en-Neseî, *Temhîd fi Usuliddin*, Nşr. Abdulhay, Kabil, s.7.

Andican, Termiz, Karşı (Nesef=müellifimizin yaşadığı şehir), Cizzah, Namangan, Hokand, Hiva, Ürgenç, Nukus'tur. Ülkenin komşuları; Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan'dır. Ülkede resmi dil Özbekçe (Özbekçe resmi dil olmasına karşın Rusça, başta kamu kurumları olmak üzere yaygın bir şekilde kullanılmaktadır) olmakla beraber (Çoğunlukla Kiril Alfabeti kullanılan ülkede bağımsızlık sonrası çıkarılan "Dil Kanunu"na göre, Latin Alfabeti'ne dönülmesi kararlaştırılmış ve bununla ilgili çalışmaların 2005 yılına kadar tamamlanması öngörülmüştür. Ancak, bu sürenin 2010 yılına kadar uzatıldığı açıklanmıştır) ; Rusça, Tacikçe, Karakalpakça, Kazakça, Tatarca ve Türkmence dilleri de konuşulmaktadır. Bunun sebebi de burada yaşayan etnik grupların çeşitliliğidir. Nitekim Özbekistan'da yaşayan etnik grupların genel nüfusa oranı şöyledir; Özbek % 80. 1, Rus % 5. 7, Tacik % 4. 6, Kazak % 3. 1, Karakalpak % 2. 5, Tatar % 1. 5, Diğer % 2. 5 Ülkede müslüman nüfusun ve diğer dine mensup insanların genel nüfusa oranı; Müslüman % 90, Doğu Ortodoks % 6, Diğer % 4 şeklindedir. Ülkenin nüfusu, 25. 498. 700 (2003 Yılı itibariyle) dir. Özbekistan okur yazar oranının (%99) yüksekliği dikkat çekmektedir. Dikkat çeken bir başka nokta da kadınlardaki okur yazarlık oranının (%98, 9) erkeklerden (%99, 6) fazla olmasıdır.

(Haritadan³⁵ Karşı (Burada şehrin eski adını taşıyan bir stad vardır.³⁶) şehrinin adını Qarshi olarak görüyoruz.)

(Vladimir Jirnov'a ait Karşı (Nesef) şehriden bir görüntü)³⁷

Bugünkü adıyla Karşı şehrinin bulunduğu Kaşkaderya bölgesi ise; 400 kilometrekare yüzölçüme ve 2. 067. 000 nüfustan müteşekkil olup ülkenin güneyinde yer almaktadır. Bu bölgede bulunan ve Karşı şehrini ikiye ayıran Kaşkaderya nehri tarımsal zenginliğe sebep olmuştur. Nitekim bu nehrin her iki yakasında tahıl, meyve, üzüm vs. yetişmektedir. Çöle bakan kısmında da ıstırgan bitkisi yetişmektedir. Bölgede yer alan Kitap şehrideki Uluğbey medresesi (yer merkezlerinin değişimlerinin izlendiği yer olarak bilinir) önemli tarihi bir yapıdır. Karşı şehrinde ayrıca bir rafineri bulunmaktadır. Çünkü bölge enerji ve yakıt bakımından büyük bir öneme sahiptir. Ham madde kaynağı bakımından da

³⁵ Faruk, Uysal, Özbekistan Ülke Raporu, http://bilgiekonomisi.googlepages.com/Ozbekistan_UlkeRaporu.pdf.

³⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Nasaf_Qarshi.

³⁷ <http://www.orexca.com/img/karshi/karshi1.html>.

oldukça zengindir. Bunlar arasında gaz, petrol, taş ve kalsiyum tuzları, karamzit, yanıcı maddeler, kurşun, çinko, çimento ve mermeri de sayabiliriz.³⁸

Nesefî'nin hocalarıyla ilgili elimizde çok fazla bir veri olmamakla beraber babasından ders aldığı hususunu bazı kaynaklar zikretmektedir. Nesefî'nin hocaları hakkında fazla bir malumat sahibi olmamızın başlıca sebebi; eserinde bahsettiği alimlerin tümünün hicri beşinci asırda vefat etmeleri ve Nesefî ile aralarındaki ilmi silsileye ulaşamamasıdır.³⁹ Maturidî ise Nesefî'nin giyabında faydalandığı bir hocası olarak görülebilir.⁴⁰

Nesefî'nin talebeleri hakkında bize en önemli malzemeyi sağlayan onu bir fakîh olarak gösteren fıkıh tabakat kitaplarıdır.⁴¹ Nitekim onun en önemli öğrencilerinden biri sayılan Alâuddin Ebu Bekir es-Semerkandî (ö. 540/1147)'dir. Mahmud b. Ahmed b. El-Farah b. Abdilaziz es-Şağarcî ve Abdurreşid b. Ebi Hanife b. Abdirrezzak b. Abdillâh el- Velvâlicî Ebu'l-Feth de kaynakların zikrettiği diğer önemli talebeleridir. (Kefevî Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el- İmam Alâeddin es-Semerkandî'den bahsederken (تفقه عليه) kaydına yer verirken Zehebî'de Mahmud b. Ahmed b. El-Farah b. Ab-dilaziz es-Şağarcî ve Abdurreşid b. Ebi Hanife b. Abdirrezzak b. Abdillâh el- Velvâlicî Ebu'l-Feth'ten bahsederken (روى عنه)⁴² Ebü'l-Muzaffer et-Talakânî (ö. 540/1147), Abdurreşid el-Velvâlecî (ö. 540/1145), Ahmed el-Pezdevî (ö. 542/1147), ve Bûrhaneddin Ebü'l-Hasan el-Belhî (ö. 548/1153)'de öğrencileri arasında sayılmaktadır. Ders halkasına katılan şahıslar olarak şu alimlerden de bahsedilmektedir; Ebü'l-Feth el-Hilmî (ö. 547/1152), Alî b. El-Hüseyn es-Seklekendî (ö. 547/1152) ve Ebu Bekir

³⁸ Faruk, Uysal, Özbekistan Ülke Raporu, http://bilgiekonomisi.googlepages.com/Ozbekistan_UlkeRaporu.pdf (03.04.2007).

³⁹ Zeki, Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Nesefî'ye Göre Tekvin Sıfatı*, s.16.

⁴⁰ Adile, Tahirova, *Kadi Abdülcebbar ve Ebü'l-Muin en-Nesefî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliği*, s.126.

⁴¹ M.Sait, Yazıcıoğlu, “Kurucusundan Sonra Maturidiyye Mezhebinin En Önemli Kelâmcısı Ebu'l- Muin en-Nesefî, Hayatı ve Eserleri”, *Diyanet Dergisi XI*, s.42.

⁴² Zeki, Sarıtoprak, A.g.e., s.15.

el-Kâşânî (ö. 578/1182). Nureddin es-Sâbûnî'de Neseffî'nin etkisini görebiliyoruz.
⁴³ Bu etkiye kaynaklık eden eseri ise hiç şüphesiz *Tabsiretü'l Edille*'sidir. ⁴⁴

Neseffî'nin eserleri arasında ilk akla gelen *Tabsiretü'l-Edille*'dir. Bu eserin dilimize çevirisi hala bulunmamaktadır. Bu eserle ilgili göze çarpan çalışmalardan biri de, eserde bulunan Maturidî alimlere ait isim listesi ve vefat tarihlerini konu alandır. Bu çalışma Muhammed Tancî tarafından yapılmıştır. ⁴⁵ Bu eserin tenkidli neşri de bulunmaktadır. ⁴⁶

Neseffî'nin bu eserinin özeti mahiyetindeki bir diğer eseri de *et-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*'dir. ⁴⁷ Abdulhay Kabil tarafından tahkikli bir neşri mevcuttur. Katip Çelebi bu eserle ilgili olarak Hüseyin b. Ali es-Sağnakî'nin bir şerh yazdığını ifade etmektedir.

Neseffî'nin tezimizin konusu olan eseri *Bahru'l Kelâm*, Konya (1329) ve Kahire (1911)'de basılmıştır. Bu eserin dilimizi de tercümesi bulunmakta-dır.

Neseffî'nin bir diğer eseri olan *Menahicü'l-eimme* Fıkıh'la ilgili olup *Keşfüzzunun*'da bu eser Neseffî'ye nispet edilmektedir. Neseffî'nin Fıkha dair yazdığı iddia edilen ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin *Camîu'l Kebir*'inin şerhi olan *Şerhu'l-Câmîi'l-kebir* adlı eserin ona aidiyeti şüphelidir. ⁴⁸

Neseffî'yi konu alan eserleri araştırdığımız şu eserlerle karşılaşırız;

⁴³ [Adile, Tahirova, Kadi Abdülcebbar ve Ebü'l-Muin en-Neseffî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği](#), s.127.

⁴⁴ Zeki, Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Neseffî'ye Göre Tekvin Sıfatı*, s.15.

⁴⁵ [Zeki, Sarıtoprak, A.g.e, s.17 \(23 nolu dipnot\)](#).

⁴⁶ Ebü'l-Muîn Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî en-Neseffî, nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, *Tebseratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, Diyanet Yay. 2003, Ankara.

⁴⁷ Ebü'l-Adl Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa İbn Kutluboğa, *Tacü't-teracim*, Nşr. Muhammed, Hayr, Ramazan, Yusuf, s.78.

⁴⁸ M.Sait, Yazıcıoğlu, “*Maturidî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması; Ebü Mansur Maturidî ve Ebu'l-Muin en-Neseffî*”, s.297.

Zeki Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Neseî'ye Göre Tekvin Sıfatı*⁴⁹

Sabri Erdem, *Tebşira'ya Semantik Yaklaşımlar*⁵⁰,

Şaban Ali Düzgün, *İslâm Filozoflarıyla Karşılaştırmalı Olarak Neseî'de Allah Alem İlişkisi*⁵¹,

Mehmet Uluşan, *Ebu'l-Muin en-Neseî ve Kelâm İlmindeki Yeri*,⁵²

⁴⁹ Zeki Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Neseî'ye Göre Tekvin Sıfatı*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1985.

⁵⁰ Sabri Erdem, *Tebşira'ya Semantik Yaklaşımlar*, (Doktora Tezi) Ankara, 1988.

⁵¹ Şaban Ali Düzgün, *İslâm Filozoflarıyla Karşılaştırmalı Olarak Neseî'de Allah Alem İlişkisi*, Ankara, 1996 (Doktora Tezi).

⁵² Mehmet Uluşan, *Ebu'l-Muin en-Neseî ve Kelâm İlmindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1990.

BÖLÜM 1. *BAHRU'L-KELÂM* VE İÇERİĞİ

Eser Tabsiretü'l Edille ve *Temhîd*'in gölgesinde kalmıştır. Böyle olmasına rağmen *Bahrü'l-Kelâm* müellifin basılan ilk eseridir.⁵³ Eser İslam inancının temel umdeleriyle ilgili olarak tartışma üslubuyla yazılmıştır. J. Wensinck, bu tartışma üslubundan dolayı; *Mübahasatü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a ma'âl-fırakı'd-dâlle ve'l-mübtedia* adıyla anıldığını ifade etmiştir.⁵⁴ Ancak bazı araştırmacılar J. Wensinck'in bu görüşüne katılmadıklarını ifade etmektedirler.⁵⁵ Eserin bazı yazmalarda *Bahrü'l-efkâr*, *Akâidü Ebi'l-Mu'in en-Neseî* şeklinde isimleri de mevcuttur.⁵⁶ Eser risale niteliğindedir. *Tab-siretü'l Edille*'nin basılmasına kadar geçen uzun müddet içerisinde Neseî'nin neşredilen, tercüme edilen ve aslı olan ilk eseri olma özelliğini korumuştur.⁵⁷ *Bahrü'l-Kelâm*'ın ilk tercümesi Manastırlı Lalî Hasan Efendi tarafından (H. 1322 / M. 1613) yılında yapılmıştır. *İslam İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farklılıkları* adıyla bir tercümesi de Cemil Akpınar tarafından (Konya, 1971) yapılmıştır.⁵⁸ Eserin tabakat kitaplarında Neseî'ye ait olduğuyla ilgili bilgi, bizde bu konuda bir şüphe bırakmayacak derecede kesindir.⁵⁹

Müellif eserine başlarken belli başlı akaid meselelerine şöylece temas etmektedir.

واقوا بان الله تعالى واحد فرد قديم ازلي وانه صمدا فردا وترا ولا يزال كذلك وهو الكامل في ذاته الازلي
بصفاته المنزه عن النقصان العالم الغالب بلا نسيان لم يزل كان قبل ان خلق المكان وقبل ان يخلق الوقت

⁵³ Ebu'l-Muin en-Neseî, *Temhîd fi Usuliddin*, Nşr. Abdulhay, Kabil, s.10,, M.Sait, Maturidî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması; Ebû Mansur Maturidî ve Ebu'l-Muin en-Neseî, s.295.

⁵⁴ WENSINCK, A. J., "Neseî md.", İA, XI., s.199.

⁵⁵ Zeki, Sarıtoprak, *Ebu'l-Muin en-Neseî'ye Göre Tekvin Sıfatı*, s.23 (38 nolu dipnot).

⁵⁶ Wensinck, A.J., "NESEFî md.", İA, XI., s.199.

⁵⁷ Metin, Yurdağür, "Ebu'l-Muîn en-Neseî'nin Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi XXI*. Cilt, IV. Sayı, s.42.

⁵⁸ Yusuf Şevki, Yavuz, "Bahrü'l-Kelâm" *DİA*, IV. 516.

⁵⁹ Nurullah, Kayışoğlu, *Ebu'l-Muîn En-Neseî'ye Göre Nübüvvet*, s.11.

والزمان ثم انه خلق الوقت والعرش واستوى على العرش وهو مستغن عن العرش وليس العرش له بمستقر ولا بمكان بل هو ممسك العرش والمكان وهو اعظم من ان يسع المكان وهو فوق كل مكان علم ما يكون قبل ان يكون وما لا يكون ان لو كان كيف يكون قد سبق علمه في الاشياء قبل كونها ولا يكون في ملكه شئ الا بعلمه ومشيئته وتقديره وقضائه وقدرته وهو كما وصف نفسه من غير سورة وكما عرف نفسه من غير رؤية واحاطة

Ve diyorum ki; Allah (c. c) birdir, tektir, kadimdir, ezeldir, kimseye muhtaç olmayıp ortağı misli ve şekli yoktur.. Onun zıttı da dengi de yoktur. O her daim samed (başkasına muhtaç olmayan) dır. Ferd ve tektir. Yine varlığı her daim ebedidir. O zatında ve sıfatlarında ezeli kamil (mükemmel)dir. O insanoğlunun durumunu bilir ve ona galiptir. O mekan ve zaman ve vakti yaratmadan önce de vardı. Sonra vakti ve arşı yarattı. Arşa istiva etti. Ancak o arştan müstağni (bir arşta durmaya ihtiyacı yok)dir. Arş onun durduğu ve bulunduğu yer değil bilakis o arşı ayakta tutandır. O bir mekana sığmayacak kadar azimdir. O her yerin üstündedir. Olacak olan şeyi meydana gelmeden, olmayanı da meydana geldiği taktirde nasıl olacağını bilir. İlmi, eşyaları meydana geliş zamanı yönünden geçmiştir. Mülkünde varlık sahnesine çıkan her şey onun ilmi, bilgisi dahilinde, onun isteğiyle, ezelde çizdiği plan çerçevesinde, onun hükmüyle, gücü ve kudretiyle varolur. O herhangi bir suret zikretmeden kendini vasfettiği gibi ve yine kendisini ru'yetsiz(insan gözünün göremeyeceği) olarak tanıttığı gibidir.⁶⁰

Müellif, İhlas suresine, diğer dinler ve fırkaların görüşlerine itirazlarına değinecek şekilde atıfta bulunur.

فقال جل وعلى لرسوله صل الله عليه وسلم قل هو الله احد الى آخر السورة وهو اشارة الى الموجود ونقض على المعطلة والباطنية واحد اثبات وحدنيته ونقض على المشركين والوثنية والصمد نقض على المجوس بقولهم يزدان واهرمن

Cella celalehu elçisine “De ki;Allah birdir (İla ahiril aye)(diye buyurmuştur.). Ayyette geçen O (Huve= هو) lafzı onun varlığına işaret edip muattıla ve

⁶⁰ Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefi Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm /*, Matabiü'l-Maşrık, 1910, İstanbul,s.2.

*batınıyenin görüşlerini nakzeder(hükümsüz kılar). Tek(A-had)lafzı vahdeniyeti ispat edip müşrik ve putatapanların görüşlerini hü-kümsüz kılar. Hiç kimse ona denk değildir ayeti Mecusilerin görüşlerinin hükmünü ortadan kaldırmıştır. Ki onlar Yazdan(iyilik tanrısı) ve Ehrimen (kötülük tanrısı)in varlığını (iki denk tanrının varlığını)ileri sürmüşlerdir.*⁶¹

İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Fıkhü'l Ekber adlı eserin başında da bu surenin ele alındığını görüyoruz;

قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا احد: لا يشبهه شيء من الاشياء من خلقه ولا يشبهه شيء من خلقه

*De ki, O Allah bir'dir, ihtiyaçsızdır, doğmamıştır, doğurmamıştır. O'nun dengi olacak biri de yoktur. ; O varlıklardan hiçbir şeye benzemez. Yarattıklarından hiç biri de O'na benzeyemez. O başlangıçsızdır, sonu da gelmez.*⁶²

Bahrül Kelâm'ın "Dinde Tartışma Caizdir" başlığının altında müellif şu ifadelere yer vermektedir.

اعلم أنّ المناظرة والجدل في الدين جائزة بخلاف ما قامت المبتدعة أنها لايجوز وإنما يكره للمراء وطلب الجاه والثناء ولدني

Bil ki;Bidatçilerin dediğinin aksine din hakkında tartışma ve cedelleşme caizdir. Ancak şüpheci, makam, şöhet(övülme endişesi gütmek)ve dünyalık peşinde olanların bu işi yapması mekruhtur.

Nesefi'nin bu görüşüyle Gazzalî'nin *İlcamu'l Avam*'⁶³daki görüşü arasında bir paralellik göze çarpmaktadır. Zira Gazzalî de Kelâm ilmini tıp ilmine benzeterek toplumdaki her ferдин öğrenmek zorunda olmadığı sadece bu alanda ihtisas sahibi olanların ilgilendiği bir ilim dalı olduğunu dile getirir.

⁶¹ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.4.

⁶² Ali, Nar, *Akaid Risaleleri ; eşherü'r-resail fî akideti ehli-sünne ve'l-cemaa : (min ahdi'l-imami'l-a'zam hatta asrina'l-hazır)*, İstanbul Beyân Yayınları, s.1. 1998, İstanbul.

⁶³ Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzalî, *İlcamü'l-avam an ilmi'l-keîam, thk. Muhammed el-Mu'tesimbi Bağdadi*. Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1985..

Yine bu başlık altında müellif, Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile arasındaki ilim kavramıyla ilgili tanımları, bu tanımların arasındaki farkları dile getirmekte ve Mu'tezile'nin ilimle ilgili kanaatlerini eleştirmektedir. Müellif Mu'tezile'nin bir şeye olduğu hal üzere inanmak ilimdir görüşünün bizi varlıklara Allah'la beraber ezellilik atfetmeye götürdüğüne işaret etmektedir.⁶⁴

“İlim akıldan üstündür.” başlığının altında da şu ifadeler yer alıyor:

والعلم افضل من العقل وعقل الاولياء لا يكون كعقل الانبياء وعقل الانبياء لا يكون كعقل نبيينا محمد صل الله عليه وسلم بخلاف ما قالت المعتزلة الناس كلهم في العقل سوا

İlim akıldan daha üstündür. Mutezilenin insanlar akıl yönünden eşittir sözünün aksine Allah dostlarının akılları peygamberlerin akli gibi olmayıp peygamberlerin akılları da peygamberimiz Hz. Muhammed (s. a. v)'in akli gibi değildir.

Yukardaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere müellif akıllar arasında bir hiyerarşiden söz etmekte ve bu konudaki Mu'tezile'nin (Bütün insanlar akıl yönünden eşittir.) görüşünü eleştirmektedir. Müellif, “ولكل عقل بالغ يجب عليه أن يستدل” “Her akıl baliğ üzerine bu alemin bir var edicisi olduğu sonucuna akıl yürüterek (istidlal ile) ulaşması vaciptir” derken mukallidin imanını eleştirmektedir.

“İmanın Şartlarını Bilmek Şarttır” başlığının altında müellif şu ifadelere yer vermektedir;

اعلم بان الله تعالى خلق الخلق حين اخرجهم من صلب ادم يوم الميثاق لم يكونو مؤمنين ولا كافرين وكانوا خلقا ثم عرض عليهم الايمان ولكفر

Bil ki; Allahu Teala yaratılanları misak günü (halk arasında elest bezmi diye bilinen ve Allah'ın insanlardan söz aldığı gün) Adem'in sulbünden çıkarıp yarattığı zaman ne kafir ne de mümindiler. Sadece yaratılmış oldukları halde Allah onlara iman ve küfrü arzetti.

⁶⁴ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Halife, Keskin; *İslam Düşüncesinde Bilgi Teorisi*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1997.

Bu bölümde Neseî, insanların ervah aleminde dünyaya gelmeden önceki ahvalinden söz etmektedir. Yaratıldıktan hemen sonra insanlara iman ve küfrün arzedildiğini, buna yaklaşımları muvacehesinde bu sıfatlardan birini almaya hak kazandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca insanların bu sözleşmeye dünyadaki bedenleriyle katıldıklarını dile getirmektedir.

Buradan hareketle Neseî, Cebriyye'nin; Müminlerin mümin olarak, kafirlerin de kafir olarak yaratıldığı, Ömer, Osman ve diğer sahabilerin de imandan önce müslüman oldukları yönündeki görüşleriyle Yusuf (a. s)'ın kardeşlerinin büyük günah işlerken de Peygamber oldukları şeklindeki görüşlerini eleştirmekte ve bu görüşlerinin sonucu olarak bu fırkanın müminin imana, kafirin küfre mecbur olduğu sonucuna ulaştığını belirtmektedir. Müellif; *biz deriz ki; وأنا نقول* şeklinde başlayan cümlesinde Cebriyye'ye cevap olacak şekilde Ehl-i Sünnet'in görüşlerine yer vermektedir. İstita'a'ya yönelik gelebilecek itirazları sıraladıktan sonra da kulun iradesinin sınırlarını şöyle belirlemektedir;

إعلم أنّ الامر با لاطاعة من الله تعالى والايمان بالطاعة من العبد والنهي من الله تعالى والأنتهاء من العبد والطاقة والقوة من الله تعالى والاكنتساب والجهد والعزم من العبد فمتى وجد منه الجهد والقصد والاكنتساب يحصل له القوة والاستطاعة من الله تعالى مقارنة للفعل

“Bil ki; Taati emretmek Allah'tan, Taat ise kuldandır. Yasaklama Allah'tan, yasaklanan fiilden geri durma da kuldandır. Kuvvet ve takat Allahu Teala'dan, çaba, gayret ise kuldandır. Ne zaman ki kuldandan bir fiille ilgili olarak çaba, niyet ve iktisab görülürse o iş için kendisine o işle beraber bir kuvvet ve istita'a (o iş güç yetirme) hasıl olur. ”

Neseî Tabsire'de de *مسائل التعديل والتجوير* *Adalet ve Zulüm Meseleleri* bölümünde *الاستطاعة في الكلام* *İstita'a* başlığı altında istita'a kavramını işlemektedir.

ثم الأصل أنّ المسمّى باسم القدرة والاستطاعة عندنا قسمان: أحدهما سلامة الاسباب وصحة الالات وهي تتقدم الأفعال

Müellif, İstita'a kavramını anlam itibariyle ikiye ayırmakta; birinci anlamı olarak, fiilin yapılmasını sağlayan aletlerin sağlamlığı ve sebeplerin sıhhati olduğunu kaydetmektedir. İstita'a'nın birinci anlamıyla ilgili olarak;

وهذا النوع من الاستطاعة يحد بأنها التهيؤ لتنفيذ الفعل عن إرادة المختار

“*İstitaâ'nın bu şekli, ihtiyar sahibi kulun fiile hazırlığı anlamıyla sınırlıdır.*”

Söz konusu kavramın ikinci anlamıyla ilgili olarak da müellif;

والقسم الثاني لا يمكن معنى تبيين حدّه بمعنى يشار إليه سوى أنه ليس إلا علة للفعل وهو عرض يخلقه الله تعالى في الحيوان يفعل به أفعاله الاختيارية وهو علة للفعل عندنا

“*İkinci anlama gelince, bu anlamın sınırlarını kendisine işte anlam tam olarak budur denecek şekilde kendisine işaret edilecek tarzda belirlemek imkansızdır. Ancak şu kadar var ki; bu anlamıyla da istitaat fiil için illet olmanın ötesine geçemez. İstitaâ, Allahu Teala'nın canlıda ihtiyarî (iradeyle-seçerek) fiillerini yapmak için yarattığı arazdır.*”

Müellif bu başlıktan sonra yine istitaat kavramıyla ilgili

في أن الاستطاعة تصلح للضدين

“*İstitaâ iki zıttı da yapmaya elverişlidir.*” başlığı altında Kaderiyye'nin görüşlerine yer vererek bu görüşleri eleştirmektedir. Yine bu başlık altında Eşarî, Maturidî ve Ebu İshak el-İsfereyanî'nin konuyla ilgili görüşlerini de tafsilatlı bir şekilde zikretmektedir.

Yine bu bölümde “*Kulların Fiilleri Konusu*” başlığı altında müellif şu ifadelere yer vermiştir.

اختلف الناس على افعال الخلق

جعلها بعضهم لله تعالى ونقوا عنها تدبيرا الخلق وأزالوا عنها قدرتهم بل لم يثبتوا لهم قدرة وجعلوها كلها إضطرارية. وبعضهم جعلوها للعباد وقطعوا تدبير الله عنها بالكلية وقالوا : يختارها العباد فيخرجونها من عدم إلى الوجود. . .

“*İnsanlar yaratılmışların fiilleri hususunda ihtilafa düşmüşlerdir:*

Bazıları bu fiilleri Allah'a nispet etmiş, kulların onlarla ilgili tedbir ve kudretlerini yoksaymış dahası bu fiilleri iztirari (yaprağın düşmesi, karın yağması v. b) olarak görerek yaratılmışlar için bir kudret biçmemiştir...

Bir kısmı da; bu fiilleri kullara nispet ederek Allah'ın tedbirini toptan bir şekilde kesmişler-yoksaymışlardır. Bu gruptan insanlar şöyle der; insanlar bu fiilleri yoktan var ederek yaratırlar...”

Müellif وهو قول جهم ابن صفوان diyerek birinci görüşü savunanın Cehm b. Safvan olduğunu bize haber vermektedir.

Nesefî diğer görüşün savunucuları olarak da Mu'tezile'yi görmektedir. Burada müellifin şu tespiti dikkat çekicidir;

وإليه ذهب المعتزلة القدرية بأجمعهم. إلا أنّ أوائلهم كانوا يتخرجون عن إطلاق لفظة التخليق وتسمية العبد خالقاً.

. . . إلى زمن أبي علي الجبائي. فلما رأى معنى الخلق ثابتاً أطلق لفظة الخلق وسمى العبد خالقاً.

“Bu görüşü Mu'tezile dillendirmiştir. Ancak bu fırkanın ilk temsilcileri yaratma lafzını kul için kullanıp ona yaratan sıfatını vermekten kaçınıyorlardı. . .

Ta ki Ebu Ali el-Cubbaî dönemine gelinceye kadar. O, yaratma manasını kul için sabit görünce (nitekim kendisinden önceki Mu'tezilî alimler insan için yaratmayı sadece lafızda uygun görmüyor ve bundan kaçınıyorlardı, mana olarak zaten kulu fiilinin yaratıcısı anlamına gelen görüşler serdetmekten geri durmuyorlardı.)yaratma lafzını kul için kullanmaya başlamış ve onu(fiillerini) yaratan olarak isimlendirmiştir. ”

Müellif burada fiillerin yaratılmasıyla ilgili olarak iki fırkanın görüşlerini eleştirel bir tarzda ele almıştır. Bu eleştirinin dozu bazen تعالى عمّا يقول الظالمون علواً كبيراً "Allah zalimlerin iddialarının aksine çok yücedir." ifadelerinde görüldüğü üzere oldukça artmıştır.

Nesefî bu iki fırkanın bu yanlış kanaatleri taşımalarının sebebini şöyle dile getirmiştir;

وإنما تفرع هذان المذهبان الباطلان المتناقضان اعني مذهب الجبرية ومذهب القدرية الحاصلين على طرفي الغلوّ والتقصير من إتفاق الفريقين على مقدمة كاذبة وهي أنّ دخول مقدور واحد تحت قدرات قادرين محال لما وجدوا ذلك في الشّاهد محالاً

“Aşırılık ve taksir sonucuyla karşı karşıya gelen birbiriyle çelişen, batıl her iki fırka da -ki bunlardan kasdım Cebriyye ve Kaderiyye’dir- yanlış bir önermeden hareket ettiğinden dolayı- ki bu önerme de şehadet aleminde imkansız olması sebebiyle, bir makdurun (fülin) iki kudret tarafından gerçekleştirilmesini imkansız görmeleridir. -bu hataya düşmüştür.⁶⁵

Nesefî fetret ehlinin iman noktasındaki sorumluluğuyla ilgili olarak diğer mezheplerin görüşlerine de yer verecek şekilde Hz. İbrahim’in Kur’an-ı Kerim’deki kıssasından hareketle şunları kaydetmektedir;

من لم يبلغه الوحي وهو عقل ولم يعرف ربه هل يكون معذورا ام لا عندنا لا يكون معذورا ويجب عليه ان يستدل بان للعالم صناعا كما استدل اصحاب الكهف حيث قالوا ربنا رب السماوات والارض وكابراهيم عليه السلام فلما جنّ عليه الليل رأى كوكبا قال هذا ربي فلما افل قال لاحب الافلين فلما رأى القمر بازغا قال هذا ربي فلما افل قال لئن لم يهني ربي لآكونن من القوم الضالين فلما رأى الشمس بازغة قال هذا ربي هذا اكبر فلما تولت قال يا قومي اني بريء مما تشركون وقالت المعتزلة لايجب عليه أن يستدل با لعقل ولكن العقل يوجب ان يعرف الله تعالى وقالت الاشعرية وجماعة من الحنابلة يكون معذورا ولايجب عليه انيستدل وشبهتهم ظاهر قوله تعالى وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا

Akıllı olup kendisine vahiy ulaşmayan ve Rabbini tanımayan kişinin bu durumu mazeret olarak kabul edilir mi? Bize göre bu kişi mazur görülmez. Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir deyip akıl yürütmesi ve İbrahim(a. s)’in de istidlalinde olduğu gibi-ki o “Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi. Ay’ı doğarken görünce de, “İşte Rabbim!” dedi. Ay da batınca, “Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse mutlaka ben de sapıklardan olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce de, “İşte benim Rabbim! Bu daha büyük” dedi. O da batınca (kavmine dönüp), “Ey kavmim!” Ben sizin Allah’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım” dedi. ” Ayette zikredildiği üzere böyle bir istidlalde bulunmuştur. -akıl yürütmesi gerekir. Mutezile dedi ki;Akılla delil aramasına (akıl yürütmesine)gerek yoktur. Halbuki akıllı olması onun Allah’ı bilmesini gerekli

⁶⁵ Bu tartışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz.; Kasım, Turhan; *Bir Ahlak Problemi Olarak*

Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri; İstanbul; 1996

*kılar. Eşariyya ve Hanbeliler'den bir grup der ki;bu kişi mazur görülür ve akıl yürütmesine gerek yoktur. Onların bu kaniya varmalarının sebebi şu Ayeti Kerime'nin zahiri anlamına takılıp kalmalarıdır.*⁶⁶

Fetret ehlinin (kendisine vahyin ulaşmadığı kimseler) sorumluluğu konusunda itikadî fırkalar arasında bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ehli Sünnet'ten Eşarîler, fetret ehlini ameli ve itikadi açıdan sorumlu olarak görmezken, Maturidîler bu durumda olanların amel açısından sorumlu olmayıp Allah'a iman konusunda sorumlu olacaklarını ifade etmektedir.⁶⁷

Müellif *Sıfatlar İki Türüdür* başlığının altında imanın şartlarını bilmeyenin mümin olup olmayacağıyla ilgili mezheplerin de görüşlerine yer vererek şunları söylemektedir;

من لا يعرف شرائط الايمان هل يكون مؤمنا ام لا قالت المعتزلة لا يكون مؤمنا ما لم يعرف جميع شرائط الايمان ويقر بلسانه ويصدق بقلبه وهو ان يشهد ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله ويؤمن بالله وملئكته وكتبه ورسله ودين الاسلام خير من سائر الاديان فهو مؤمن مسلم وقالت المعتزلة ما ذكرناه

*İmanın şartlarını bilmeyen mümin olur mu olmaz mı?Mutezile dedi ki;İmanın bütün şartlarını bilmeyip diliyle ikrar, kalbiyle de bunları tasdik etmedikçe kişi mümin olamaz. Kelime-i Şehadet getiren, Allah'a, Ahiret gününe, onun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, İslam'ın diğer dinlerden üstün olduğuna inanandır.*⁶⁸

Mutezile imanın bütün şartlarını bilmeyeni bunları da diliyle ikrar edip kalbiyle tasdik etmeyi mümin olarak görmemektedir. Müellif buradan hareketle Ebu Hanife'nin *Camiul Kebir*'deki bir görüşünü aktarmaktadır.

فانه ذكره في الجامع الكبير ان من تزوج امرئة صغيرة فادركت فاستوصف منها شرائط الايمان وان وصفت فهي امرئته وان لم تصف او قالت لأدري بانته منه

⁶⁶ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.8

⁶⁷ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Metin, Yurdağur, *İslam Düşüncesinde Fetret Kavramı*, İstanbul, 1996

⁶⁸ Nesefî, A.g.e, s.8.

O *Camiul Kebir* (sahih rivayetlerinin toplandığı kitabıdır.)de bu görüşünü şu şekilde belirtmiştir. “Bir kimse baliğ olmamış bir kızla evlenir kız baliğ olduktan sonra ondan imanın şartlarını anlatmasını (kocası) ister de karısı doğru bir şekilde anlatırsa onun karısı olarak kalmaya devam eder. Yok eğer sayamaz veya bu şartları (imanın şartlarını) bilmiyorsa derse ondan bاین talak (yeni bir mehir ve nikah gerektiren dönülmesi zor olan talak) la boşanmış olur.”⁶⁹

Müellif bu görüşe karşılık kendi kanaatini belirterek şöyle demektedir;

الا انا نقول توصف منها شرائت الايمان فأن علمت فهي امرئته وإن لم تعلم او قالت لا ادري بانته منه

*Ancak biz deriz ki; Ona İmanın şartları anlatılır da o bunları bilirse karısı olarak kalmaya devam eder. Yok eğer bilmez yada bunlarla ilgili bir bilgin yok derse bu durumda bاین talakla kendisinden boşanmış sayılır.*⁷⁰

Mukallidin imanını Mutezile kabul etmemektedir. Mutezile’ye göre kişi dili ile ikrar, kalbiyle tasdik ve akıyla da dinin temel prensiplerinin özünü tefekkür etmedikçe gerçek imana kavuşamaz. Ehli Sünnet ise mukallidin imanını sahih bir iman olarak görür. Eğer mukallid araştırarak gerçek imana kavuşma imkanına sahipken bunu yapmıyorsa günahkar olur.⁷¹

Müellif, kainatın yaratıcısıyla ilgili olarak bir delili soru cevap şeklinde belirttikten sonra Tabiatçıların kainatın yaratılışıyla ilgili görüşlerine yer verip düştükleri yanılgıları delilleriyle birlikte aktarmaktadır.

ولئن قال قائل وما الدليل على ان للعالم صانعا قلنا وجودالصنع دليل على وجود الصانع وقالت الدهرية والزنادقة واهل الطبايع لعنهم الله تعالى العالم قديم وكذا النطفة قديمة والحب قديم وهو اصل النبات وهي من الطبايع الاربعة برودة الهواى وحرارة النار ورطوبة الماء ويبوسة الارض قيل لهم انا رئينا اشياء يتفاسد في الصيف ويتناشر في الشتاء مثل الاشجار والحشيش وكلاء وبعضها لا يتفاسد كالأس والصنوبر والعرعر والبقول والذروع فلو كان ذلك من طبع واحد وجب ان لا يختلف حكم النبات والذروع فلما اختلف دل انه

⁶⁹ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.8.

⁷⁰ Nesefi, A.g.e, s.8.

⁷¹ Geniş bilgi için bkz. Hüseyin, Aydın, “İyi ve Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü”. Marife Dergisi, Konya, 2001, s.129-159.

من تقدير صانع قدير وكذلك رئينا اشجارا في مكان واحد ثمارها والوانها وطعمها مختلف والماء والهواء والارض وحرارة النار واحد فلو كان ذلك من طبع واحد وجب ان لا يختلف حكم الثمار والالوان فلما اختلف دل على انه من تقدير صانع قديم

Kişi eğer şöyle derse;

-Alemlerin bir yaratıcısının var olduğuyla ilgili delil nedir?

Deriz ki;

-Varlığın/var etme işinin -sun'un (var edilen şeyin) mevcudiyeti var edene delildir.

Dehriler, Zenadika, ve Naturalistler (Tabiatçiler) Allah onlara lanet etsin dedi ki;Nutfе (embriyo) kadim olduğu gibi İlim ve yeşermenin aslı olan dane de kadim(öncesiz)dir. Yeryüzünün yeşermesi dört olaydan ibarettir. O dört olay da şunlardır;havanın soğukluğu, ateşin sıcaklığı, suyun yaşlığı ve yerin kuruluşudur. Onlara(bu fırkaya)denir ki;biz mera, ot, ve ağaç gibi yazın kuruyup kışın yeşeren şeyler gördük. Bunlardan fasulye, bakla ve benzerleri de kurumamaktadır. Bunlar onları yarat (tuğünü farzettığınız) an bir tabiatın ürünü olsalardı ekinlerle otların hükmünün farklı olmaması gerekirdi. Farklı oldukları ortaya çıkınca onun (kainatın yeşermesinin) kadir olan bir sani(yapan, yaratan)'in yaratma olayı sonu-cu varolduğu anlaşılır. Yine, aynı şekilde aynı yerde olup renkleri meyveleri, ve meyvelerinin tadı farklı olan ağaçlar gördük. Oysa (onların yaratıcısı olarak öne sürülen) su, hava, yer ve ateşin sıcaklığı (o ağaçların durumlarının aksine, her yerde)aynıdır.⁷²

Nesefî aynı fasılda Sıfatları iki ana başlık altında ele alarak şu ifadeler yer vermektedir.

فتقول اسماء الصفات على وجهين صفات الذات وصفات الفعل اما صفات الذات كالحياة والقدرة والسمع والبصر والعلم والكلام والمشية والارادة واما صفات الفعل كالتخليق والترزيق والافصال والانعام والاحسان والرحمة والمغفرة والهداية فنقول الله تعالى بجميع صفاته واسمائه واحد وبجميع صفاته واسمائه قديم ازلي فصفات الله تعالى واسمائه لاهو ولا غيره كا واحدة من العشرة ولانا لو قلنا بان هذه الصفات هو

⁷² Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.8-9.

الله تعالى يؤدي الى ان يكون الهين اثنين والله تعالى واحد لا شريك له فلو قلنا بان هذه الصفات غير الله تعالى لكانت هذه الصفات محدثةً وهذا لا يجوز

Biz diyoruz ki; sıfatlar şu iki isim altında toplanır.

Zatının sıfatları, fiillerinin sıfatları...

Zati sıfatlara gelince; hayat, kudret, sem', basar, ilim, kelâm, meşiet(dileme) ve kudret gibi sıfatlardır. Fiili sıfatlar ise; yaratma, rızık verme, üstün kılma, nimet verme, ihsan, rahmet, bağışlama ve hidayet gibi sıfatlardır. Diyoruz ki; Cenab-ı Hak bütün sıfatları ve isimleriyle birdir (Vahid). Yine bütün sıfat ve isimleriyle kadim (öncesiz) ve ezeli (sonsuz) dir. Ona kadar sayılardan birin durumundaki gibi olmayıp sıfat ve isimleri onun ne aynı(kendisi) ne de gayrı(onun dışında bir varlık) dir. Eğer bu sıfatlar Allah'tır dersek bu sözümüz bizi iki İlahın varolduğu sonucuna götürür. Oysa Allah ortağı olmayan ve kendisinden başka İlah olmayan vahid (tek) dir. Bu sıfatlar zatından başka bir şeydir dediğimizde de onların sonradan meydana geldiği sonucuna ulaşırız ki bu da (Akaid esasları açısından) caiz değildir.⁷³

Sıfatları bu şekilde konu alan müellif sıfatların ezeli olduğu görüşünü savunmakta ve buna deliller getirmektedir. Fiili sıfatların yaratılmış olduğunu savunan Eşarilerin de görüşlerini delilleriyle zikrettikten sonra bu görüşün sağlam bir delile dayanmadığını belirtmektedir.⁷⁴

Sıfatlar konusu Kelâm ilminde önemli bir yere sahiptir. Akaid kitaplarında sıfatlarla ilgili çeşitli tasnifler yapılmıştır. Bu tasniflerden biri de şu şekildedir;

Sıfat-ı Nefsiyye: Vücut sıfatı; Sıfat-ı Selbiyye (Bu sıfatlar Allahu Teala'yı tenzihi ifade ettiği için bu adı almıştır.) ; Kıdem, Beka, Muhalefetün Li'l-Havadis, Kıyam Binefsihi ve Vahdaniyet, Sıfat-ı Haberiyye; adından da anlaşılacağı gibi bu sıfatlar ayet ve hadislerle sabit olmuş sıfatlardır, Sıfat-ı Fiiliyye; Allah için caiz

⁷³ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.9.

⁷⁴ Nesefi, A.g.e, s.9-10.

olan fiilleri ifade ettiği için bu sıfatlara bu ad verilmiştir. (Yaratma, öldürme, diriltme v.s. sıfatlar bunlardandır.)⁷⁵

Müellif, varlık konusunu işlediği fasılda, varlığı hadis ve kadim diye ikiye ayırmış, kadimin sözlük anlamını vermiş ve Allah'ın kıdem sıfatını evvel ve âhir isimleriyle ilgilerini kurarak anlatmıştır;

والله تعالى قديم بلا ابتداء ولا انتهاء لم يزل ولا يزال لا بمعنى انه تقدم على غيره في الوجود يدل عليه لو لم نقل بان الله تعالى قديم يلزمنا القول بالحدوث والتعطيل لان ضد القديم هو المحدث والمحدث لا يكون ربا خالقا صانعا فمن ضرورة نفي الحدوث اثبات القدم وبه ورد النص بهذين الاسمين وهو الاول والآخر بمعنى انه لم يزل بلا ابتداء ولا انتهاء

Kadim kelimesi sözlükte, varolma açısından kendisinden başkalarının önünde tutulandır. Bu yaratıkların sıfatları açısından böyledir. Allahu Teala'nın sıfatları sözkonusu olduğunda ise Kadim her zaman varolma anlamına gelmektedir. Allahu Teala başlangıcı ve sonu düşünülemeyecek şekilde kadimdir. Onun varlığına yokluk arız olmamış hiçbir zaman bundan sonra da olmayacaktır. Onun Kadim olması varlık açısından kendisinden başka bir şeyin önünde varolduğu anlamında değildir. Bu sözümüzü şu yargı desteklemektedir. Biz Allah hakkında kadim olduğunu söylemezsek Allahu Teala hakkında hudus(sonradan meydana gelme)ve tatilin(sıfatlarının olmaması) varlığından bahsetme sonucuna ulaşmak zorunda kalırız. Çünkü kadimin zıddı muhdestir. Muhdes (sonradan meydana gelen) ise var edici ve yaratıcı olamaz. Hudusun Allahu Teala hakkında düşünülmemesi otomatik olarak onun hakkında kıdem sıfatının varlığını zorunlu kılar. Nass' ta (K. Kerim) da bu sıfat bu şekilde gelmiş; Allahu Teala'nın başlangıcı ve sonu olmayan her daim varlığı anlamına gelen evvel, ahir isimlerinden sözedilmiştir.⁷⁶

⁷⁵ Şerafettin, Gölcük, Süleyman, Toprak, *Kelam*, s.205; ayrıca sıfatlar konusuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer, Aydın, *Haberî Sıfatlar*, Erzurum, 1992; Arif, Yıldırım; *Allah'ın Tekvin Sıfatı*, Erzurum, 1995; Halife, Keskin, *Allah Alem İlişkisinde İlim Sıfatı ve İlgili Bazı Problemler*, İzmir, 1995.

⁷⁶ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.10

Nesefî vahdaniyeti anlattığı fasılda nassa dayanarak Allah için vahid denebileceğini belirtmiştir. Müellif buradan hareketle vahidin anlamını vermiş, (ومعنى الواحد الموجود الذي لا بعض ولا انقسام لذاته) Vahidin anlamı varolan ve hakkında bölünme, çeşitlilik (bazı) düşünülemezdir.) Allah'ın vahdaniyetinin sayıca bir anlamında olmadığını (يدل عليه انه لو لم يكن واحدا لا من جهة العدد لكان ابعاضا فان الله تعالى) (واحد لا من جهة العدد) *Allahu Teala'nın birliği sayı bakımından değildir. Bu sözümüzü destekleyici olarak şunu söyleyebiliriz. Eğer onun birliğinin sayı yönünden olduğunu düşünürsek varlığının tebizine(bölmelere ayrıldığına)kail (söylemiş oluruz.)* belirtmiştir. ⁷⁷ Fıkhu'l Ekber'inde İmam-ı Azam da bu konuya temas etmiştir. ⁷⁸

Müellif, Allahu Teala'ya şey denebileceği hususunu anlattığı fasılda şey kavramının zıttından hareketle (لأن ضد الشيء لا شيء) *Çünkü şeyin zıttı hiçbir şey (var olmayan)dir.* ⁷⁹) konuya açıklık getirmeye çalışır. Burada Muattıla'nın görüşüne de yer verir. (وقالت المعطلة لايجوز ان يقال بان الله تعالى شيء فرارا عن التشبيه)

Muattıla teşbihten kaçınarak Allah hakkında “Şey” demenin caiz olmadığını söyler.) Esmâül Hüsna'da bu ismin yer almaması dolayısıyla nassta olmayan bir isimle Allah'ın isimlendirilemeyeceği hususundaki itiraza müellif yine nassa cevap vermektedir. (قل اي شيء اكبر شهادة)

De ki; neyin (hangi şeyin) şahitliği daha büyüktür)

Allahu Teala'ya nefis kavramının izafe edilebileceğini açıkladığı fasılda Nesefî Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşünü akli (nefisten kasdın zat ve varlık/ var olma durumudur.) ve nakli delillerle açıkladıktan sonra muarız olan mücessimenin itirazlarına -bu itirazlara verdiği cevaplarla- da yer veriyor.

Müşebbihe'nin “Allah parlayan bir Nurdur diyebiliriz” görüşüyle başladığı fasılda Nesefî, Ehl-i Sünnet'in bu konudaki itirazını delilleriyle beraber aktarmıştır.

⁷⁷ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.10

⁷⁸ Ali, Nar, *Akaid Risaleleri*, (Arapça bölüm) s.1

⁷⁹ Nesefî, A.g.e, s.10

Müşebbihe'nin *الله نور السماوات والارض* Allah göklerin ve yerin nurudur. ayetini bu görüşlerine delil göstermelerine karşın bu ayetin İbni Abbas tarafından yapılan tefsiriyle cevap vermektedir. (*Abbas der ki; Bu ayetin anlamı o yeri ve göğü aydınlatır.*)

Müellif, Allah'a Yed izafe edilebileceği fakat bunun sadece arap diliyle olabileceğini belirtmekle başladığı fasılda haberi sıfatların diğer sıfatlar gibi (بلا) anlaşılmaması gerektiği hususunu vurgulayıp bu konudaki Mu'tezile'nin bu konudaki tevillerini nassa dayanarak reddeder.

Neseî Allah'a gelme ve gitme fiillerinin –bu fiillerin muhdeslere has olduğu görüşünden hareketle-izafe edilemeyeceği hususuyla başladığı fasılda Kur'an'da bu şekilde kullanılan lafızların asıl anlamlarına yer veriyor;

وجاء امر ربك والملك صفا صفا اي جاء امر ربك

Rabbin ve Melekler saf saf(dizilmiş) geldi yani; Rabbinin emri geldi...

فأتهم الله من حيث لم يحتسب اي جاءهم عذاب الله

Allah onlara hiç hesaba katmadıkları bir yerden geldi yani; Allah'ın azabı onlara geldi...

فأتى الله بنيانهم من القواعد يعني استهلكهم

Allah onların yapılarına köklerinden geldi yani; onları helak etti köklerini kazıdı...

هل ينظرون الا ان يأتيهم الله في ظلل من الغمام يعني بعد ما اثبتنا من الدلائل انه لا يثبت الذهاب والمجئ له ينظرون مجيئه

Allah'ın kendilerine bulutların arasında gelmesini mi bekliyorlar yani; biz onlara delillerle Allah'a gelme ve gitme nispet edilemeyeceğini ispat ettikten sonra ona iman etmek için Allah(c. c)'in bulutların arasından gölgeler içerisinde geleceğini

*bekliyor böyle bir şeye mi inanyorlar.*⁸⁰ Müellif ayrıca Allah'a cisim demenin – vahdaniyet açısından-mahzuriyeti üzerinde duruyor.⁸¹

Nesefî Kerramiye'nin *الرحمان على العرش استوى* Rahman Arş'a istiva etti.⁸² Ayetinden hareketle Allah'ın arşa onu dolduracak şekilde istiva ettiği şeklindeki görüşlerinin yanlışlığını anlatmakla başlağı fasılda onların bu görüşlerine veciz bir cevap teşkil etmesi hasebiyle Malik b. Enes (istiva malum, keyfiyeti meçhul, ona iman vacip, onun hakkında soru sormak bidattır.) ve Cafer es-Sadık'dan

التوحيد على ثلاثة احرف ان تعرف انه ليس من شئ ولا في شئ ولا على شئ لان من وصفه انه من شئ فقد وصفه انه مخلوق فيكفر ومن وصفه انه في شئ فقد وصفه انه محدود فيكفر ومن وصفه انه على شئ فقد وصفه انه محتاج محمول فيكفر

*Tevhit üç harf (eşik) üzerindedir. Onun hiçbir şeyden neşet etmediğini, bir şeyde yer tutmadığını ve bir şeyin üzerinde olmadığını bilmedir. Onun bir şeyden türediğini söyleyen yaratılmış olduğunu söyler böylece kafir olur. Onun bir şeyde bir mekan tuttuğunu söyleyerek onu bu şekilde niteleyen onu sınırlılıkla tavsif etmiş böylece kafir olmuştur. O bir şeyin üzerindedir diyen onu muhtaç olma ve taşınmakla nitelemiş olur. Böylelikle bu kişi de kafir olmuş olur.)*⁸³ gelen rivayetlere yer veriyor.

Tevhit, inanç esasları açısından hayati bir öneme sahiptir. İslam inanç esasları tevhit temeline dayanmaktadır. Bütün itikadî fırkalar metotları farklı olsa da tevhidden hareketle doktrinlerini şekillendirmişlerdir. Gerek haberi sıfatlar konusunda gerekse de Allah'ın kelâm sıfatıyla ilgili fırkaların tartışmalarının odağında diğer bir çok kelâmi konuda olduğu gibi tevhit esasının korunması endişesi yatmaktadır.Söz gelimi Mutezile kendisi için Ehlü'l Adl ve't Tevhid

⁸⁰ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm* s.13

⁸¹ Nesefî, A.g.e., s.13

⁸² Tâhâ,5

⁸³ Nesefî, A.g.e, s.13

isini uygun görmüştür. İslam'ın tevhid esası müslümanın estetik anlayışında da kendini bariz bir şekilde göstermektedir.⁸⁴

Nesefî, ru'yetle ilgili Mu'tezile'nin görüşünü anlatarak başladığı fasılda (قالت المعتزلة لايحوز الرؤية على الباري بالابصار “*Mu'tezile dedi ki;Allah'ı gözle görmek (ru'yet) mümkün değildir.*”) Mu'tezile'nin konuyla ilgili akli ve nakli delillerine yer veriyor. Müellif daha sonra *وحجتنا* bizim delilimiz diyerek Mu'tezile'nin kullandığı delillerinden hareketle ru'yetin imkanından söz ediyor. Mu'tezile'nin kullandığı delillerinin yanısıra Musa (a. s)'in Rabbinden kendisini görme isteğinden hareketle şunları söylüyor. “فلولا ان موسى عليه السلام علم جوز الرؤية الباري لما “*Eğer Hz. Musa (a. s) Allah (c. c)' nun görülmesi cevazını bilmese ruyeti istemezdi. Çünkü Peygamberler imkansız bir şeyi isteme günahını işlemekten masumdurlar*⁸⁵.” ”Müellif bu delillerle beraber bazı nakli delilleri açıklamak suretiyle ru'yetin imkanı konusunda kullanıyor.

Ruyetullah konusunda Ehli Sünnet ahirette Allah'ın müminler tarafından görüleceğini savunur. Bunun keyfiyeti ile ilgili olarak da ; O, bir mekanda olmadan, karşı karşıya bulunmadan, ışınlar göze gelmeden, cihet ve kendisine bakanlarla arasında mesafe kavramı olmadan ruyetin gerçekleşeceğini belirtir. Mutezile ve Cehmiyye ise bunun teşbihe yol açacağından endişe ederek ruyeti kabul etmez.⁸⁶

Müellif Kur'an'ın mahluk olup olmadığı konusunu tartıştığı fasılda Kur'an'ın özelliklerine yer verdikten sonra Allah'ın Kelâm sıfatıyla ilgili olarak Ehli Sünnet'in görüşlerini aktarıyor. Kerramiye, Cehmiyye, Mütakaşşife ve Mu'tezile'nin Kur'an'ın mahluk oluşuyla ilgili görüşlerini delilleriyle beraber

⁸⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ramazan, Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, İstanbul, 1997

⁸⁵ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.15

⁸⁶ A.Saim, Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi*, İstanbul, 1987, s.231-232. Ayrıca ru'yet konusuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Temel Yeşilyurt, *Tanrının Aşkınılığı Bağlamında Ru'yetullah Sorunu*, Malatya, 2001

وقالت النجارية والمتقشفة والمعتزلة والجهمية القرآن محدث ومخلوق وقالوا القرآن تكلم به ليلة القدر ولم يتكلم به قبل ذلك وقالوا القرآن اوامر ونواهي وليس من الحكمة ان يأمر المعدوم وينهاه

Neccariye, Mutekaşşife, Mu'tezile ve Cehmiyye; Kur'an muhdes ve mahluk (yaratılmış)tur demiş ve Allah'ın Kadir gecesinde Kur'an'la konuştuğunu bundan önce Kur'an'la konuşmadığını (Kur'an Kelâmının olmadığını) dile getirmişlerdir. Yine bu fırkalar Kur'an yasak ve emirlerden ibaret olup Allah'ın maduma emir ve yasaklarını yöneltmesi de hikmetine aykırıdır. (dolayısıyla Kur'an muhdes ve mahluktur) aktardıktan sonra Ehl-i Sünnet'in Kur'an'ın⁸⁷ mahluk olmadığı konusundaki delillerine

وحجة اهل السنة نصرهم الله في ان كلام الله تعالى غير مخلوق لانه لو كان مخلوقا لايخلو اما ان يكون خلق في غير ذاته او في ذاته فان كان مخلوقا في غير ذاته لكان المتكلم به ذلك الذات لان المتكلم من قام به صفة الكلام وصفة الكلام قائم بذلك الذات كالاسود والاحمر اسم لشخص قائم به صفة السواد والحمرة ولاوجه الى ان خلقه في ذاته لانه يكون ذاته محلا للحوادث فيكون ذاته تشبيها لذات المخلوقين ومثلهم وانه منفي بقوله تعالى ليس كمثله شئ الآية

Allah düşmanlarına galip gelmeleri konusunda yardım etsin Ehl-i Sünnet'in Kur'an'ın mahluk olmadığı konusundaki delili şudur; Eğer mahluk olsaydı durum şu iki durumdan başka bir şey olmazdı. Ya kendi zatı dışında başka bir zatta ya da kendi zatında yaratırdı. Zatı dışında başka bir zatta yaratılmış olsaydı onunla (Kur'an'la) Mütakellim (konuşan) bu zat olurdu. Çünkü Mütakellim kendisinde Kelâm sıfatı bulunandır. Kelâm sıfatı da bu kişiyle kaim (bu kişiye ait) olurdu. Siyah ve kırmızının bu sıfatları kendisinde taşıyan kişiye isim olmasında da bu durum söz konusudur. Kendi zatında onu yaratması hiçbir şekilde mümkün değildir. Çünkü bunun sonucunda onun zatı yaratılmışların zatı gibi ve onların zatına benzer bir şekilde muhdes ve mahluklara mahal(yer) olurdu. Bu durumun yokluğundan da şu sözünde bahsedilmiştir. Onun benzeri yoktur.)yer veriyor.

Müellif daha sonra Mu'tezile'nin bu konuda az evvel zikrettiğimiz delilini eleştirerek şunları söylüyor;

⁸⁷ Bu konudaki geniş bilgi için Bkz. Sinan, Öge, *İlahi Kelâmın Yapısı*, Tez (Dr.) Erzurum, 2005

وام قولهم لو قلنا بان كلام الله تعالى غير مخلوق لكان امرا ونهيا للمعدوم قلنا المعدومات يجوز ان تؤمر عندنا على معنى انه قال للاشياء كوني في وقت كذا وكذا ويجوز ان يقول الله تعالى للاشياء قبل ان يكون كوني في وقت كذا وكذا ولا يلزم ما قلتم كالسمع و البصر والعلم فانه عالم في الازل بجميع المعلومات سمع بجميع المسموعات بصير بجميع المبصرات والمعلومات موجودة في الازل

Onların biz Allah'ın sözü mahluk değil dersek onun ma'duma emir ve yasaklarda bulunduğunu söylemiş oluruz iddiasına cevaben deriz ki;Allah(c. c)'in;eşyalara şu mekanda şu zamanda ol demiştir demesinin manasına dayanarak ma'dumata emredilebilir. Yine Allahu Teala'nın varolmadan önce eşyalara şu zaman ve mekanda varolun diyebilir. Sizin dediğiniz bu gerçekleri bağlamaz. Sem', basar ve ilim sıfatlarında da bu durum geçerlidir. Her ne kadar masmuat(duyulanlar), mubsirat (görülenler), ve malumat (bilinenler) ezelde mevcut olmasa da O, bütün malumat hakkında Alim, bütün duyulanları duyar, bütün görülenleri görür. Ezelde bütün masmuat (duyulanlar) ve mabsurat (görülenler)ı duyar ve görür sözü şu manaya gelmektedir. Yani;masmuatlar varolduğu sırada zatıyla kaim kadim sem' sıfatıyla semi'dir (onları duyar) aynı şekilde basirdir (görülenler konusunda da ezeldeki basar sıfatıyla basirdir.)

Yine bu fasılda müellifi halkul Kur'an'la yakından ilgili bir meseleye daha değindiğini görüyoruz.

ثم اختلف اهل القبلة في ان كلام الله تعالى هو مسموع او لا

Müminler Kur'an'ın duyulan (mesmu') olup olmadığı konusunda ihtilaf etmiştir.

Müellif, isim ve Müsemmanın aynı olduğundan bahsettiği başlığın altında, Mu'tezile ve Mutekaşşife'nin görüşlerini eleştirmektedir. Nitekim Mu'tezile ve Mutekaşşife müellifin iddia ettiğinin aksine isim ve müsemmanın farklı şeyler olduğunu ifade etmektedir. Bu fasılda Neseфі görüşünü destekleyecek aklî ve naklî delilleri aktarıp Mu'tezile ve Mutekaşşife'den gelebilecek itirazları cevaplarıyla beraber beyan eder.

Neseî rızık⁸⁸la ilgili Ehl-i Sünnet'in görüşüne yer verdiği fasılda Mu'tezile'nin görüşünü de aktarır. Müellif rızık ve şifa verenin Allah olduğunu doktorun ya da çalışmanın Allah'ın takdirine sebep teşkil ettiğini ifade eder. Aksini iddia etmenin de insanı sonucu küfür olan şirke götürebileceğinden bahseder.⁸⁹

Müellif Cebriye'nin istitaa ile ilgili görüşünü anlatmakla başladığı fasılda Ehl-i Sünnet'in görüşünü aktarırken bu fırka için Ehlü'l-Hak (وقال اهل الحق نصرهم الله) ismini kullanır. Burada Neseî Cebriyye'nin Allah'a zulüm izafe etme hatasına götürecektir görüşünü eleştirmektedir. Nitekim Cebriyye istitaayla ilgili olarak şunları söylemektedir.

ليس للعبد استطاعة والعبد مجبور على الكفر والمعصية كالريح تهب على الحشيش ويقلبها يمينا وشمالا

Kulun, rüzgarın kuru otun üstünde esip onu sağa sola savurması gibi istitaatı yoktur, isyan ve küfre mecburdur⁹⁰

Neseî, Allah'ın insana verdiği istitaanın mahiyetini şöyle açıklar;

العبد مستطيع بفعل نفسه وقت الفعل باستطاعة الله تعالى اياه وبقوته وتوفيقه والعبد مخير مستطيع فاذا وجد منه الجهد والقصد والنية والاكتساب في المعصية يجري خذلان الله تعالى مع نيته وقصده فيستحق العقوبة على فعل نفسه فاذا وجد جميع ذلك في طاعة الله يجري عون الله وتوفيقه مع فعله

Kul Allahu Teala'nın fiili işleme anında kendisine verdiği istitaa, kuvvet ve tevfiikle eylemi bizzat kendisi yapabilir. Kul muhayyer(istediği fiili yapmada seçme hakkına sahip), müstati'(fiili yapabilme potansiyeline sahip)dir. Ondandır çaba, kasıt, niyet ve fiili iktisab etme masiyet yönünde sadır olunca Allah'ın hizlanı(kulu kendi haline bırakması)bu niyeti ve kasdına binaen devreye girer ve kendi yaptığıının sonucunda cezaya düşer olur. Bütün bu sayılanlar taata yönelik olarak

⁸⁸ Rızıkla ilgili daha geniş bilgi için Bkz.; Muhit, Mert; *Kazâ-kader Dairesinde Rızık ve İktisadî Hayat*, Konya, 1994.

⁸⁹ Neseî, *Bahrü'l-keîâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.20

⁹⁰ Neseî, *Bahrü'l-keîâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.20

*cereyan ederse kulun bu fiiliyle beraber Allah'ın yardımı ve tevfiik (başarıya ulaştırması) vaki olur.*⁹¹

Müellif kulların fiillerini konu edindiği fasılda öncelikle Mu'tezile'nin konuyla ilgili görüşlerine yer verir. Daha sonra Nesefî Ehl-i Sünnet'in görüşünü dayandığı delillerle beraber aktarırken bu görüşe gelebilecek itirazlara da cevaplarıyla beraber değinir. Nesefî, insanın fiillerini kendisi yaratıyor demenin insanı küfre götürebileceğinden bahseder.⁹²

İmanın tanımından bahsettiği fasılda müellif, Ehl-i Sünnet, Kerramiye, İmam Şafii ve İmam Maturidî'nin imanla ilgili tanımlarına yer verir.

الايمن هو الاقرار باللسان والتصديق بالجنان عند كثير اهل السنة والجماعة وقال الشافعي رحمه الله تعالى
الايمن هو الاقرار باللسان والتصديق بالجنان والعمل بالاركان وقالت الكرامية وهم اصحاب ابي عبده
محمد بن الكرام الايمن مجرد الاقرار دون التصديق وقال ابو منصور الماتريدي الايمن مجرد التصديق

*İman, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'ın çoğunluğuna göre dille tasdik kalple ikrardır. Allah kendisine rahmet etsin Şafii der ki; İman, kalple tasdik, dille ikrar, dinin rükunlarını yerine getirmektir. Ebu Abdeh Muhammed b. Kerram'ın takipçileri olan Kerramiye fırkası der ki; kalple tasdik olmaksızın mücerret olarak dille ikrardan ibarettir. Ebu Mansur el-Maturudi; iman mücerred olarak tasdiktir demiştir.*⁹³

Müellif daha sonra her görüş sahibinin görüşüyle ilgili olarak dayandığı delilleri aktarıp Kerramiye'nin görüşüne şöyle cevap verir;

وحجتنا على الكرامية قوله تعالى ومن الناس من يقول امنا بالله وباليوم الاخر وما هم بمؤمنين فثبت ان
التصديق شرط صحة الايمن

⁹¹ Nesefî, A.g.e, s.20

⁹² Nesefî, A.g.e, s.21

⁹³ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm* s.21

*Kerramiye'ye karşı hüccetimiz Allahu Teala'nın; İnsanlardan Allah'a ve Ahiret gününe iman ettik deyip iman etmeyenler...sözüdür. Böylece Tasdikin imanın şartı olduğu ortaya çıktı.*⁹⁴

Nesefî, Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Hadis'in imanla ilgili tartıştıkları bir diğer noktaya şöyle temas eder;

وقال اهل السنة والجماعة اذا اتى بالايمن يقول انا مؤمن حقا من غير شك قال اصحاب الحديث انامؤمن
انشاءالله تعالى

*Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat dedi ki; kişi imanlıysa imanını şöyle ikrar eder, Hiçbir şüphe duymadan ben gerçekten (hakiki anlamda) müminim. Hadis ehline göreyse bu kişi şöyle der; Ben inşallah müminim.*⁹⁵

Müellif, Ehl-i Sünnet'in ve Ehli Hadis'in konuyla ilgili dayandığı delillere ayrıntılı bir şekilde değinir.

وحجتهم لو قلنا انه يقول انا مؤمن حقا من عند الله يكون حكما على علم الله في الغيب وهو غير خائز لان الله تعالى يعلم ضمائر الناس وعواقب امورهم وكل من علم الله انه يموت كافرا لايموت مسلما لان علم الله تعالى لا يتغير ولا يتبدل فلعل هذا الرجل يقول ان مؤمن حقا وفي علم الله تعالى انه يموت كافرا فيكون مخبرا خلاف ما عند الله تعالى وهذا لايجوز وحجتنا وهو ان الاستثناء يرفع جميع العقود نحو الطلاق والعقاق والبيع وكذلك يرفع عقد الايمان ولانا اجمعنا على انه اذا قال لاله الاالله ان شاءالله او امنت بالملئكة والكتب والرسل واليوم الآخر ان شاءالله يكون كافرا فكذلك اذا قال انامؤمن ان شاءالله تعالى يكون كافرا لانه شك في ايمانه وهذا لان كل امر متحقق في الحال اوفي الماضي من الزمان لايحسن الاستثناء فيه اما دخول الجنة بشرط موته على الايمان وذلك في الثاني من الزمان فجاز الاستثناء فيه والجواب عن شبهتهم انه اذا كان مؤمنا في الحال لايصير كافرا مالم يوجد منه الكفر كما في علم الله تعالى ان نموت ولا يقال بانا في الحال موتى وكذلك في علم الله ان الساعة آتية ولا يقال بانها آتية في الحال وكذلك في علم الله تعالى ان الدنيا للفناء والآخره للبقاء ولا يقال بانها متحققان في الحال

Bunların bu konudaki hücceti şudur;bu kişinin Allah katından bir hakikatle ben müminim şeklinde imanını itiraf etmesi gerektiğini söylersek bu kişinin tasdiki bize gayb (kapalı) olan Allah'ın ilmi hakkında bir hüküm olur. Buysa caiz

⁹⁴ Nesefî, A.g.e, s.22

⁹⁵ Nesefî, A.g.e, s.22

değildir. Çünkü Allahu Teala insanların gizli yönlerini ve işlerinin sonucunu bilir. Allah'ın kafir olarak öleceğini bildiği kişi Müslüman olarak ölmez. Çünkü, Allah'ın ilminde tağyir ve tebdil olmaz. Ola ki imanını ikrar edecek kişinin kafir olarak öleceği Allahu Teala bilmesine rağmen bu kişi; ben Hak olarak müminim derse Allah'ın indindekinin (ilminin) hilafına konuşmuş (haber vermiş) olur ki bu da caiz değildir. Bizim Ehli Hadisin bu söylediklerine karşı huccetimiz ise şudur. İstisnalar; talak, alışveriş gibi bütün akitleri ortadan kaldırdığı gibi iman akdini ortadan kaldırır. Aynı zamanda kişi; Allah'tan başka İlah yoktur İnşallah yada, Allah'tan başka İlah yoktur Muhammed de onun Rasulüdür inşallah veyahut meleklerle, Ahiret gününe, kitaplara, Rasullere iman ettim İnşallah derse kafir olacağı konusunda sözbirliği ettik. Aynı şekilde ben müminim İnşallah derse kafir olur. Çünkü bu sözü imanında bir şüphe anlamına gelir. Şimdiki zamanda veya geçmişte meydana gelen bir işte istisnaya gitmek güzel görülmediğinden durum söylediğimiz gibidir. Onun Cennete girmesine gelince; onun İmanlı olarak ölmesi şartıyla olup zamanın ikinci kısmından (gelecek zaman) olduğu için bunda istisnaya gidilebilir. Onların şüphelerine cevaben; kişi hal (şimdiki zaman) de müminse ondan küfür sadır olmadıkça kafir olmaz. Allah'ın ilminde öleceğimiz malum olmasına rağmen şu anda öleceğim denmemesi de böyledir. Aynı şekilde, Allah'ın ilminde kıyametin kopacağı mevcut olsa da şu anda kopacak denemez. Yine Allah'ın ilminde dünya fena (yokluk) Ahiret beka (sonsuzluk) yurdudur. Ancak şu anda bu gerçekler şu anda gerçekleşecek denemez.⁹⁶

Nesefî imanın artıp eksilmesi konusunu işlemeye ayırdığı fasılda, Ebu Hanife ve İmam Şafii'nin görüşlerini dayandığı delillerle beraber aktarır.

الإيمان لا يزيد ولا ينقص عند الامام الاعظم واصحابه رحمهم الله تعالى وقال الشافعي رحمه الله تعالى يزيد وينقص Allah kendisine rahmetini nasip etsin İmam Ebu Hanife ve taraftarlarınca iman artmaz ve eksilmez. Şafii Allah kendisine rahmetini nasip etsin artar ve eksilir demiştir.⁹⁷

⁹⁶ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.22-23

⁹⁷ Nesefî, A.g.e, s.23

Müellif yine bu fasılda, Ehl-i Sünnet'in imanın tasdikten ibaret olduğu yönündeki görüşüne, bu görüşteki dayanaklarına ve aksini savunanların kullandıkları delillere verdikleri cevaplara değinir.

وحجتنا وهو ان الايمان عبارة عن التصديق لما ذكرنا من الدليل وانه لا يقبل الزيادة والنقصان واما قوله تعالى ليزدادوا ايمانا مع ايمانهم قلنا ذلك حق الصحابة رضي الله عنهم لان القرآن كان ينزل في كل وقت فيؤمنون به فيكون تصديقهم الثاني زيادة على الاول اما في حقنا فلا لانه انقطع الوحي واما قوله انما لمؤمنون الذين اذا ذكر الله وجلت قلوبهم واذاتليت عليهم آياته زادتهم ايمانا (قلنا) ذلك صفت المؤمن Bizim bu konudaki delilimize gelince; iman serdettiğimiz delillerden dolayı tasdikten ibaret olup artma ve eksilmeyi kabul etmez. İmanlarına iman katsın diye...Ayetiyle ilgili olarak deriz ki;Ayette söz konusu edilen durum Allah onlardan razı olsun Sahabeyle ilgilidir. Çünkü Kur'an her an iniyor ve indikçe ona iman ediyorlardı. Bu ikinci tasdiklerine de inen ayet ondan öncekine nazaran ziyadelik sağlıyordu. Ayetin bizimle böyle bir anlam ilgisi yoktur. Çünkü vahiy kesilmiştir. İman edenler onlardır ki Allah zikredildiğinde kalpleri titrer, onun Ayetleri onlara okunduğunda İmanları artar ve onlar Rablerine tevekkül ederler. Ayetiyle ilgili olarak deriz ki;Bu Müminlerin sıfatıdır. Müminler taat (Allah kulluk) konusunda birbirinden farklı olup iman konusunda aynıdırlar.⁹⁸

Nesefî mürtekibi kebirenin durumunu irdelediği fasılda Haricîler'in

قالت الخوارج من ارتكب الكبيرة يكفر وقالوا ان عليا رضي الله عنه كفر بقتل البغاة والخوارج

Hariciler, büyük günah işleyen kafir olur demişlerdir. Yine bu fırka; Ali (r. a) bağileri (isyancıları) ve havarici öldürdüğü için kafir olmuştur demiştir.)⁹⁹, Mürcie'nin

وقالت المرجية لا تضر المعصية مع الايمان كما لا تنفع الطاعة مع الكفر

Mürcie;küfürle beraber taatın işe yaramadığı gibi imanla beraber masiyette kişiyi dinden çıkarmaz demiştir.)¹⁰⁰, Cebriyye'nin

⁹⁸ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.23-24

⁹⁹ Nesefî, A.g.e, s.24

وقالت الجبرية العباد مجبورون على الكفر والمعاصي (*Cebriyye; kullar küfür ve ma'siyeti işlemeye mecburdurlar demiştir.*)¹⁰¹ ve Mu'tezile'nin (*وقالت المعتزلة يخرج بها من*) *Mu'tezile; kişi büyük günahla imandan çıkar fakat küfre girmez demiştir.*)¹⁰² görüşlerini aktardıktan sonra Haricilerin görüşleriyle ilgili olarak kullandığı nakli delilleri- bu delillere cevap vererek- ele alır.

Nesefî, günahla ilgili bir fasıl daha açarak bu fasılda günahı taksim eder ve hangi günahtan ne şekilde kurtulunabileceğini, başka bir deyişle tevbenin hangi günahlar için tek başına yeterli olup olmayacağı konusunu ele alır.

Müellif, Cehmiyye'nin marifetin dilin ikrarı olmaksızın başlı başına iman sayılabileceği yönündeki görüşünü (*قالت الجهمية الايمان هو المعرفة بالقلب دون الاقرار باللسان* *Cehmiyye; İman dille ikrar olmadan kalpteki marifetten ibarettir demiştir.*)¹⁰³ ele aldığı fasılda Ehl-i Sünnet'in bunun aksi yönündeki görüşünü (*وقال اكثر اهل*) *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in alimlerinin büyük çoğunluğu kalple marifet dille ikrar olmadan iman olarak geçerlilik kazanamaz demiştir.*)¹⁰⁴ nakli delillerle beraber aktarır.

Nesefî Mürcie'nin Kur'an-ı Kerim'deki emir ve yasaklara insanı muhatap (dolayısıyla mükellef) görmemekten ibaret olan görüşünü ele aldığı fasılda bu görüş karşısında Ehl-i Sünnet'in –bu görüşün yanlışlığını ispat etmek için- kullandığı akli ve nakli delilleri aktarır.¹⁰⁵

Müellif, Mürciyye'nin Cennet ve Cehennem ehliyle ilgili görüşünü aktardığı fasılda şunları söyler;

¹⁰⁰ Nesefî, A.g.e, s.24

¹⁰¹ Nesefî, A.g.e, s.24

¹⁰² Nesefî, A.g.e, s.24

¹⁰³ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.25

¹⁰⁴ Nesefî, A.g.e, s.25

¹⁰⁵ Nesefî, A.g.e, s.25-26

قالت المرجية اذا دخل اهل النار في النار فانهم يكونون في النار بلا عذاب كالحوت في الماء الا ان الفرق بين المؤمن والكافر ان للمؤمن استمتاعا في الجنة يأكل ويشرب واهل النار في النار ليس لهم استمتاع اكل وشرب

Mürctie;cehennem ehli cehenneme girdikleri zaman orada sudaki balık gibi orada durur ve azap görmezler. Ancak Mümin'le kafır arasındaki fark;Müminin cennette nimetlerden yeme ve içme suretiyle yararlanmasıdır ki kafır yeme içme suretiyle bu nimetlerden yararlanamaz. Mürcie'nin görüşünü bu şekilde aktardıktan sonra müellif, bu görüşün batıl olduğunu aklî ve naklî delillerle ispat eder.

Nesefî, Cebriyye'nin nakli delillere dayanarak istitaayı insandan nefyettiği görüşünü aktardığı fasılda Ehl-i Sünnet'in bu fırkaya cevabını aynı delillerden hareketle verir.¹⁰⁶ Yine bu fasılda müellif müşriklerin bulûğ çağından önce ölen çocuklarıyla ilgili olarak Ehl-i Sünnet'in

(قال اهل السنة والجماعة اطفال المشركين خدام اهل الجنة)

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, müşriklerin çocukları cennetliklerin hizmetçileridir dediler)¹⁰⁷ ve Mu'tezile'nin

(وقالت المعتزلة حكمهم كحكم ابائهم يخلدون في النار)

Mu'tezile;onların durumu babalarinki gibi olup cehennemde ebedi kalacaklardır demiştir.)¹⁰⁸ görüşlerine yer verir. Konuyla ilgili olarak Ehl-i Sünnet'in ihtilafına açıklık getirmesi açısından Muhammed b. Hasan'ın görüşünü aktarır.

وقال محمد بن حسن رحمه الله اني اعلم ان الله تعالى لا يعذب احدا من غير ذنب وانما قال ابوحنيفة لادري احتياطا لتعارض الأدلة

Allah rahmetini kendisine nasip etsin Muhammed b. Hasan;Allah'ın kimseye azap etmeyeceğini bilirim demiştir. Ebu Hanife delillerin çatışmasından dolayı ihtiyaten "Bilmiyorum" demiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Hatırlanacağı üzere istitaa bahsi ve bu bahiste Cebriyye'nin görüşü bundan önce bir kez daha ele alınmıştı.Bu durum kitabın metot açısından eksikliğine işaret etmektedir.

¹⁰⁷ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*,s.27

¹⁰⁸ Nesefî, A.g.e, s.27

Muhatapları saydığı fasılda müellif

(ثم المخاطبون اربعة اصناف الملائكة وبنوا آدم والجن والشياطين)

*Muhataplar 4 sınıftır, Melekler, Ademoğulları, Cinler ve Şeytanlar.*¹¹⁰) meleklerden küfre sapanlardan biri olarak İblis'i gösterir

(اما الملائكة فكل من وجد منه الكفر فهو من اهل النار وعليه العقاب كإبليس عليه العنة)

*Meleklerle gelince kendisinden inkar sadır olanlar cehennemlik olup ikaba uğrar, lanet olasıca iblis de işte böyledir.*¹¹¹) Bu fasılda müellif cinlerin yaptıklarından dolayı sevaba nail olup olmayacakları konusunu alimlerin bu konudaki görüşlerini aktararak irdeler.

Nesefî, şeytanların üremesi konusuna değindiği fasılda şeytanlarının neslinin devamıyla ilgili rivayetleri zikrederek en sahih olanına

(في معرفة نسل الشيطان قيل انها تبيض بيضاة ويخرج منه الولد وهذا هو الصحيح)

*Şeytan'ın nesli konusundaki sahih görüşe göre dişi Şeytan'ın yumurtlaması ve yumurtadan çıkması suretiyle soyu devam eder.*¹¹²) işaret eder. Burada müellif bazı rivayetlerle ilgili tartışmaların sonucunda şeytanların fiziksel olarak insana müdahale edemeyeceği hususuna değinir.

Müellif, fakirlik ve zenginliği tartıştığı fasılda alimlerin bu iki durumdan hangisinin daha üstün olduğu konusundaki görüşlerine delilleriyle beraber geniş bir şekilde yer verir ve fakirliğin daha üstün olduğunu savunanların, zenginliği daha üstün görenlerin kullandığı delillere cevaplarını aktarır.

Müellif, çalışıp kazanmanın mezhepler arasındaki hükümlerini işlediği fasılda Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşünü şöyle özetler;

¹⁰⁹ Nesefî, A.g.e, s.27

¹¹⁰ Nesefî, A.g.e, s.27

¹¹¹ Nesefî, A.g.e, s.27

¹¹² Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.28

وقال اهل السنة والجماعة ان كان له قوة فالكسب له رخصة وان لم يكن له قوة فالكسب له سنة ومباح وان كان مضطرا وله اهل وعيال فالكسب عليه فريضة

*Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat der ki; eğer azığı varsa çalışması onun hakkında ruhsat hükmündedir. Eğer azığı yoksa çalışması sünnet ve mübahtır. Eğer zor durumdaysa ve ailesi varsa çalışması farzdır.*¹¹³. Burada ayrıca Kaderiyye

قالت القدرية يفترض على العبد الاكتساب وطلب المال (

*Kadriyye; kazanma ve mal talep etme kula farz kılınmıştır demiştir*¹¹⁴), Mütekaşşife ve Kerramiye'nin

وقالت المتكشفة والكرامية الكسب و وضع المال حرام لان التوكل على الله تعالى واجب (

*Mütekaşşife ve Kerramiye; Çalışma ve mal biriktirme haramdır. Çünkü Allah'a tevekkül vaciptir demişlerdir.*¹¹⁵) görüşlerini dayandıkları delillerle beraber aktarır. Bizzat bu fırkaların kullandıkları delillerin de içinde bulunduğu akli ve nakli bir takım delillerle çalışmanın gerekliliğine tevekkül kavramına açıklık getirecek şekilde işaret eder.

Müellif, hesaptan, azaptan, münker ve nekir süalinden muaf tutulacakları saydığı fasılda bunların Nebiler ve müminlerin akıl baliğ olmadan vefat eden çocukları olduklarını bildiriyor. Aşere-i Mübeşşere'nin de hesabı münakaşa'ya tabi tutulacağına değinen müellif bu hesabın Peygamberlerin maruz kalacağı hesabı arz'dan farkını şöyle dile getiriyor.¹¹⁶

ام حساب العرض للانبیاء والصحابة اجمعين وهو ان يقال فعلت كذا وكذا و عفوت عنك وحساب المناقشة ان يقال لم فعلت كذا

¹¹³ Nesefi, A.g.e, s.30

¹¹⁴ Nesefi, A.g.e, s.30

¹¹⁵ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.30.

¹¹⁶ Ahiret konusuyla ilgili geniş bilgi için Bkz; Adnan Bülent Baloğlu, *İslam'a Göre Yeniden Doğuş (Reenkarnasyon)*, Ankara, 2001, Selim, Özarslan, *İslam'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi*, Konya, 2001, Yener, Öztürk, *İmkânı ve Lüzümü Açısından Kur'an-ı Kerim'de Ahiret*, İstanbul, 2003.

*Arz hesabı Peygamberler ve bütün sahabi için geçerlidir ki o da şunu şunu yaptın demekten ibarettir. Münakaşa hesabıysa neden şunu yaptın şeklindedir.*¹¹⁷

Nesefî, Allah'ın her an bu kainatta bir yaratma işini yürüttüğünü anlattığı fasıla bu konuda yanlış kanaata sahip ehli batıl olarak isimlendirdiği fırkanın görüşünü aktarmakla başlıyor.

قال بعض اهل الباطل ان الله تعالى خلق اشياء كلها ولم يسبق شئ غير مخلوق حتى يخلقه الآن

*Bir takım batıl ehli insanlar der ki;Şu an yaratıp ta geride bıraktığı hiçbir şey mevcut olmayıp Allahu Teala her şeyi ezelde yaratmıştır*¹¹⁸ Müellif yine bu fasılda Allahu Teala'nın kaleme levhi mahfuzda kıyamete kadar olacakları yazmasını emretmesine değinerek bundaki hikmeti şöyle açıklıyor.

فان قيل اي شئ الحكمة في ان الله تعالى امر القلم ان يكتب على اللوح المحفوظ ما هو كائن الى يوم القيامة وهو اعلم قلنا لكي يُعلم ان الله تعالى يعلم الغيب ولا يعلم الغيب الا الله تعالى

*Allahu Teala'nın kıyamete kadar olacak şeyleri herkesten iyi bilen olmasına rağmen kaleme levhi mahfuzda bunları yazmasını emretmesindeki hikmet nedir diye sorulursa deriz ki;Allahu Teala'nın gaybı bilip kendisinden başkasının gayba vakıf olmadığının bilinmesi içindir.*¹¹⁹

Nesefî velilerin kerametini işlediği fasılda, Mu'tezile, Revafız ve Cehmiyye'nin velilerin kerametiyle ilgili görüşlerine yer verir.

قالت المعتزلة والرافضة والجهمية كرامات الاولياء باطلة

*Mutezile, Rafiziye ve Cehmiye der ki;velilerin keramati yoktur.*¹²⁰

Bu fırkaların kerameti yok saymalarının sebebine de değinir.

وقالو لو قلنا بان كرامات الاولياء ثابتة لبطلت معجزات الانبياء ولا يكون فرقاً بين الانبياء والاولياء

¹¹⁷ Nesefî, A.g.e, s.31

¹¹⁸ Nesefî, A.g.e, s.31

¹¹⁹ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.31

¹²⁰ Nesefî, A.g.e, s.31

Dediler ki;velilerin kerameti sabittir dersek, onları Peygamberlerle bir sayarak Peygamberlerin mucizelerini yok saymış oluruz. ¹²¹ Neseî, Ehl-i Sünnet'in kerametinin mümkün olduğu yönündeki görüşünü aktardıktan sonra mucize ve keramet arasındaki farklardan bahsetmektedir.

والفرق بين المعجزة والكرامة الاول اما المعجزة للانبياء يراه المؤمن والكافر والمطيع والفاسق والعاصي واما الكرامة للاولياء لا يراه الا وليّ مثله ولا يراه الفاسق والثاني وهو ان المعجزة كلما اراد النبي يقدر على ايجادها فيدعو الله تعالى فيظهر له معجزة واما الكرامة لا يكون الا في اوقات مخصوصة يريها الله تعالى اياه ترغيبا له على الطاعة والثالث وهو ان المعجزة يقر بها النبي ويعلمها ويجب عليه ان يقر اولا بنفسه بانها معجزة من الله تعالى ثم يظهر لغيره لانه لو انكر انها معجزة يكفر واما الكرامة لا يقر بها ولي بانها كرامة بل يقول انها كرامة غيره من المؤمنين

Mucizeyle keramet arasındaki farklardan ilki;mucizeyi mümin, kafir, muti, fasık ve asi görürken velilerin kerametini sadece kerameti gösteren gibi veli olan bir veli görür fasık ise göremez. İkinci fark Peygamber her mucize göstermek istediğinde Rabbine dua eder ve bu dua sonucunda Allah'ta mucizeyi onunla ortaya çıkarır. Keramet ise, belli zamanlarda Allahu Teala tarafından kerameti gösteren veliyi ibadete teşvik için veliye göstermesi suretiyle meydana gelir. Üçüncü fark; Peygamber öncelikle kendisi mucize olduğunu itiraf eder ve etrafındakilere onu anlatır. Onun Allahu Teala'nın katından kendisine verilmiş bir mucize olduğunu öncelikle kendi içinde itiraf eder daha sonra kendisi dışındakilere bunun mucize olduğuna inanmadıkları taktirde inkar etmiş olacaklarını söyler. Keramette ise keramet olduğunu itiraf etmeyip kendisine ait olduğunu söylemez bilakis müminlerden birinin kerametidir der. ¹²²Neseî kerametinin imkanıyla ilgili olarak nakli delilleri zikrederek bu faslı bitirir.

Şeytan ve cinlerin insana etkisini tartıştığı fasılda Neseî, konuyla ilgili olarak Mu'tezile'nin (*قالت المعتزلة ان الشياطين ليس لهم عمل على بني آدم ولا يمكنهم ان يوسوسوا ونفس الانسان يوسوس نفسه وكذلك الجن قالوا ليس لهم عمل على بني آدم*)

¹²¹ Neseî, A.g.e, s.31-32

¹²² Neseî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.32

Mu'tezile der ki;Şeytanların insanlara herhangi bir etkisi yoktur ve onlar insanlara vesvesede bulunamazlar bilakis insan kendi kendine vesvese verir. Aynı şekilde cinler de insanlara etki edemezler¹²³) ve Ehl-i Sünnet'in (قال اهل السنة والجماعة لهم عمل على بني آدم في الظاهر والباطن ولكن لا على طريق القهر والجبر

Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat der ki;onların gizlide ve açıkta insanlara etkisi sözkonusudur fakat onların bu etkisi bir işi zorla yaptırma ve insana tasallut etme şeklinde değildir.¹²⁴) görüşlerini aktarır. Zahir ve batında şeytanların bize ettiklerini nakli delillere dayanarak ispata çalışır. Bu fasılda ayrıca cin, şeytan ve melekleri görememizdeki hikmeti şöyle açıklar;

لانهم خلقوا على صورة قبيحة فلو رأيناهم لم نقدر على تناول الطعام والشراب فستروا عنا رحمة من رحمة الله تعالى واما الجن خلقوا من الريح واصل الريح لا يرى وكذلك ماخلق منها واما الملكة خلقوا من النور فلو رأيناهم لطار ارواحنا واعيننا اليهم

Çünkü onları göreceğimiz taktirde yiyip içemeyecek derecede tiksineceğimiz derecede çirkin olarak yaratılmışlardır. Bu rahmetin bir sonucu olarak onlar bizden gizlenmiştir. Cinlere gelince rüzgardan yaratılmışlardır. Rüzgarın aslı ve ondan yaratılan görülmediği için de biz onları göremiyoruz. Melekler de nurdan yaratılmış olup onları gördüğümüz taktirde gözlerimiz ve ruhlarımız onlara uçar.

125

Bu fasılda son olarak insanın kendi nefsinin masiyete düşmedeki rolüne بواسطة وسوسة الشيطان;

şeytanların vesvesi vasıtasıyla¹²⁶ ifadesiyle açıklık getirir.

Nübüvveti işlediği fasılda Nesefî, Nübüvvetin gerekliliğini işleyip her peygamberin bir mucizeyle desteklendiğini belirttikten sonra Peygamber efendimiz (s. a. v)'in mucizelerini şöyle sıralar;

¹²³ Nesefî, A.g.e, s.32

¹²⁴ Nesefî, A.g.e, s.32-33

¹²⁵ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.33

¹²⁶ Nesefî, A.g.e, s.33

ثم الدليل على نبوة نبينا صل الله عليه وسلم آيات الباهرة والحجج الظاهرة منها القرآن وانشقاق القمر وحنين الجذع وتسبيح الحصى في يده وتكثير الطعام ببركة دعائه

*Peygamber efendimiz (s. a. v)'in risaletinin delilleri apaçık mucizeler ve zahir hucetlerdir ki onlardan bir kısmı şunlardır; Kur-an-ı Kerim, ayın yarılması, dalın kendine doğru eğilmesi, elindeki taşların Allah'ı tesbih etmesi, duasının bereketiyle yiyeceklerin artmasıdır.*¹²⁷

Müellif Kur'an-ı Kerim'in mucizeliğini de şu şekilde anlatır;

واما معجزاته في القرآن من وجهين احدهما من جهة لفظه ونظمه وايجازه واحتصاره واشتماله معاني كثيرة تحت الفاظ قليلة والثاني من جهة المعنى لانه اخبر عن علم الغيب فكان كما قال منها قوله تعالى لتدخلن المسجد الحرام انشأ الله آمنين فكان كما قال

*Kendisine indirilen Kur'an'ın mucizesi iki şekildedir. Birincisi; lafzı, nazmı (şiiresel üslubu), veciz oluşu, ihtisarı (özlü olması), az lafızla bir çok manayı kapsamasıdır. İkincisi anlam yönündendir. Çünkü o gaybtan haber verdi ve onun haber verdiği şekilde olaylar cereyan etti. Allahu Teala'nın; "Mescidi Harama Allah'ın dilemesiyle emin bir şekilde gireceksiniz"¹²⁸. sözüyle verilen haber bildirildiği gibi meydana gelmiştir.*¹²⁹

Nesefî, Peygamberimiz (s. a. v) halen nübüvvet sıfatını taşıyor mu sorusuyla başladığı fasılda Kerramiye ve Mütekaşşife'nin "Araz her iki zamanda kaim olamaz." Hükmünden hareketle vardığı

*peygamberimiz şuan resul değildir*¹³⁰ an نبينا محمد صل الله عليه وسلم الآن ليس برسول şeklindeki sonucu aktarıp Ebu'l Hasan el Eşari'nin aksi yöndeki

¹²⁷ Nesefî, A.g.e, s.33

¹²⁸ [el-Feth,27](#)

¹²⁹ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.33

¹³⁰ Nesefî, A.g.e, s.34

الرسالة *Muhammed (s. a. v) hakkındaki risalet hükmü halen devam etmektedir.* ¹³¹ görüşünü delilleriyle beraber ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. ¹³²

Mirac¹³³ ve İsrâ'yı tartıştığı fasılda müellif konuyla ilgili olarak Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in tartışmalarını kaleme alıyor. Bu fasılda ayrıca Allah'ın arşı konusundaki ihtilafları ve keyfiyeti ile ilgili görüşleri aktarıyor.

Hafaza meleklerini konu aldığı fasılda müellif, bu meleklerin varlığına ihtiyaç olmadığını öne süren Mu'tezile'nin görüşüne

قالت المعتزلة ليس عليهن ملائكة ولا حفظة وكل ما يعمل الانسان فالله تعالى عالم به يغفر لمن يشاء وانما يحتاج الى الحفظة ان لو كان جاهلاً ولا يعلم عبادته والله لا يحتج الى ان يوكل عليهم ليكتب عليهم اعمالهم

Mu'tezile dedi ki; hareketlerimizi takip edip kaydeden melekler ve hafazalar (koruyucular) yoktur. Allahu Teala insanın her yaptığını bilir ve dilediğini bağışlar. Kullarının yaptıklarını bilmez ve cahil olsaydı hafaza meleklerine ihtiyaç duyardı. Allahu Teala onların amellerini kaydedecek birini üzerlerine vekil bırakmaya ihtiyaç duymaz. ¹³⁴) yer verdikten sonra Ehl-i Sünnet'in Mu'tezile'ye cevabını

انما يوكل عليهم ليكون حجة على العبد يوم القيامة

¹³¹ Nesefi, A.g.e, s.34

¹³² Nübüvvet ile ilgili geniş malumat için Bkz.; Ahmet, Akbulut; *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara, 1992, Ahmet, Erkol; *Seyfeddin Amidî ve Nübüvvet Anlayışı*, Elazığ, 2002, Mehmet, Bulut; *Peygamberlerin İsmeti ve el-Münteka min ismeti'l-enbiya*, İzmir, 1981, Osman, Karadeniz; *Din ve İlim Açısından Mucize*, İzmir, 1981, Mehmet, İlhan; *Hz. Peygamber'in Son Peygamber Olduğuna Dair Kelâmî Deliller*, İzmir, 1998, Muhittin; Bağçeci; *Kur'an ve Sahih Hadislerde Nübüvvet*, Ankara , 1974, Hüseyin, Aydın; *Kur'an'da Peygamberliğin Mahiyeti ve Peygamberlerin Özellikleri*, Konya, 1990, Mustafa, Sinanoğlu; *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de Nübüvvet*, İstanbul, 1995, Mustafa, Sinanoğlu; *Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, Bursa, 1989.

¹³³ Mirac için daha geniş bilgi için Bkz.; Metin, Özdemir; *Mirac*, Ankara, 1994

¹³⁴ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.36-37

onlara bu melekleri vekil olarak bırakıyor ki, kıyamet günü bunlar kullara karşılık bir huccet-delil olsunlar.¹³⁵) delilleriyle beraber ele alır. Faslın sonunda meleklerin niteliğiyle ilgili görüşlere yer verir.¹³⁶

Nesefî Mu'tezile'nin nefhai ula' ile beraber Allah dışındaki bütün varlığın yok olacağı sonra tekrar yaratılacağı hususundaki görüşünü dayandıkları delillerle beraber aktardıktan sonra Ehl-i Sünnet'in Mu'tezile'ye itiraz niteliğindeki görüşünü de ele alır. Bu faslı, Ehl-i Sünnet'in bahsettiği ve mahşerde sura üflenirken varlığını Allah'ın izniyle devam ettirecek yedi sınıf varlığı sayarak

سبعة لا تفنى العرش والكرسي واللوح والقلم والجنة والنار باهلها والارواح)

Yedi şey yok olmaz; Arş, kürsü, levh, kalem, içindekilerle beraber cennet ve cehennem ve ruhlar.¹³⁷) bitirir.

Müellif, Cehmiyye'nin Cennet ve Cehennem ehlinin durumuyla ilgili olarak öne sürdüğü

إذا دخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار واستمتع أهل الجنة بقدر أعمالهم وأهل النار إذا فهم الله تعالى العذاب بقدر أعمالهم وكفرهم ثم أراد الله تعالى نفي الجنة والنار

Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girip te cennetlikler amelleri nispetinde cennetten faydalanıp cehennemliklere de Allahu Teala amelleri ve inkarları miktarınca azap edince cennet ve cehennemi yokeder.¹³⁸ şeklindeki görüşünü Ehl-i Sünnet'in bu fırkaya verdiği cevapla beraber ele alır. Nitekim müellifin de işaret ettiği üzere Ehl-i Sünnet bu konuda şunları söylemiştir;

Cennet ve Cehennem sonsuzluk yurdudur. Onlar sevap ve ikap için olup yok olmazlar¹³⁹ Ehl-i Sünnet, ayrıca

¹³⁵ Nesefî, A.g.e, s.37

¹³⁶ Nesefî, A.g.e, s.37

¹³⁷ Nesefî, A.g.e, s.37

¹³⁸ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.38

¹³⁹ Nesefî, A.g.e, s.38

cennet ve cehennemin ehliyle (içindekilerle) beraber yok olmasını iddia etmenin Allah'a zulüm izafe etmek anlamına geleceğinin üzerinde ayrıntılı delillere dayanarak durur.¹⁴⁰

Mu'tezile'nin rıza ve gazabın Allah'ın sıfatları olmayıp onun cenneti ve cehennemi olduğu yönündeki görüşünü aktarmakla başladığı fasılda bu firkanın görüşünde dayandığı delilleri de aktarır. Ehl-i Sünnet'in rıza ve gazap konusundaki diğer sıfatlar gibi bir sıfat olduğu yönündeki görüşüne de değinen müellif, onların dayandığı delilleri de aktarır. Allah'ın sıfatının değişip değişmeyeceği yönündeki sorunun muhal olduğunu bir olayı anlatarak ifade etmeye çalışır.¹⁴¹

Cehmiyye'nin Allahu Teala'nın cennettekilerin nefeslerinin sayısını bilip bilmemesi konusundaki sorusunu ve bu soruya cevabı aktarmakla başladığı fasılda

*Allahu Teala cennet ve cehennemliklerin nefeslerinin sayılamaz ve kesintisiz olduğunu bilir.*¹⁴²) Cehmiyye'nin buna benzer bir başka şüphesine de cevap vererek temas eder. Nitekim Cehmiyye bir başka şüphesinde cennet ve cehennemliklerin hayatlarının kesintisiz olduğunu söylemenin onları Allah'la –Ahir olması yönüyle- bir tutma anlamına gelebileceğini söylemiştir. Müellif bu şüpheye de şöyle cevap vermiştir;

لا يكون تسوية بينهم وبين الله تعالى لان الله تعالى اول قديم بلا ابتداء كالآخر بلا انتهاء واهل الجنة والنار محدثون وانما يبقون ولا يفتنون بايقاء الله تعالى اياهم والله تعالى باقى لا يابقاء احدٍ فلا يكون تسوية بين الخالق والمخلوق

Bu onlarla Allah'la onları bir yapma anlama gelmez çünkü Allah sonsuz ahir gibi evvel, kadim ve başlangıçsızdır. Cennetlik ve cehennemlikler ise muhdestirler ve

¹⁴⁰ Nesefi, A.g.e, s.38

¹⁴¹ Nesefi, A.g.e, s.38

¹⁴² Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.39

*Allahu Teala'nın onları canlı bırakmasıyla yok olmayıp canlı kalırlar. Allahu Teala ise hiç kimseye ihtiyaç duymadan baki kalır. Böylece yaratıcı yaratan arasında bir tesviye olmamış.*¹⁴³

Mu'tezile'nin ortaya çıkışını, Vasıl b. Ata'yı, Usul-u Hamse adlı eserlerini ve mezhebin ana umdelerini anlattığı fasılda Nesefî söz konusu ana umdeleri şöyle açıklar¹⁴⁴;

واما الاول قالوا بان الله تعالى لا يخلق الشر ولا يقضي به لانه لو خلق الشر وقضى به ثم يعذبهم على ذلك يكون ذلك منه جورا والله تعالى عادل لا يجوز الظلم منه والثاني قالوا بان القرآن مخلوق وكذا سائر صفاته لانا لو قلنا بانه غير مخلوق لا يكون توحيدا واما الثالث قالوا بان الله تعالى اذا وعد عباده ثوابا لا يجوز ان يخالف وعده لان الله تعالى لا يخلف الميعد واما الرابع قالوا اذا اوعد وعيدا لا يجوز ان لا يعذبهم ويخالف وعيده لان الخلاف في كلام الله تعالى لا يجوز

*Birinci esaslarına gelince onlar Allahu Teala şerri yaratmaz ve şerre hüküm vermez demişlerdir. Çünkü Allahu Teala şerri yaratıp ona hükmetmesine rağmen onlara bu şerden dolayı azap etmiş olsaydı bu onun zorbalık yapacağı anlamına gelirdi. Oysa Allahu Teala Adildir ondan zulüm sadır olması mümkün değildir. İkinci esaslarıysa, Kur'an Allahu Teala'nın diğer sıfatları gibi yaratılmıştır. Yaratılmadığını söylememiz tevhit anlamına gelmez. Üçüncü esas; Dediler ki, Allahu Teala kullarına bir sevap vereceğine yönelik vaat vermişse bu vaadinden dönmesi mümkün değildir. Çünkü Allahu Teala sözünden dönmez. Dördüncü esas; bir tehdit(vait)te bulunmuşsa onlara azap etmemesi mümkün değildir. Çünkü Allah'ın sözünde hilaf mümkün değildir.*¹⁴⁵

Bu fasılda ayrıca Mürtekib-i Kebire hakkındaki “*el Menziletü beynel menziletayn*” şeklindeki hükümlerini de şöyle aktarır;

كل من ارتكب كبيرة يخرج من الايمان ولا يدخل في الكفر عندهم بل يكون له منزلة بين المنزلتين

¹⁴³ Nesefî, A.g.e, s.39

¹⁴⁴ Mutezile ile ilgili daha fazla bilgi için Bkz.; Mahmut, Ay; *Mutezile ve Siyaset*; Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, Mustafa, Bozkurt, *Mutezile'de Hidayet Problemi*; İstanbul, 1996.

¹⁴⁵ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.39

*Onlara göre kebire(büyük günah)işleyen bir kimse imandan çıkar fakat küfre de girmez. Onun iki menzile arasında bir menzile(konum)si olur. (iman ile küfür menzileleri kastedilmiştir.)*¹⁴⁶

Müellif faslın bundan sonraki bölümünde Ehl-i Sünnet'in Mu'tezile'nin bu görüş ve itirazlarına verdiği cevapları işliyor.¹⁴⁷

Şefaati¹⁴⁸ işlediği fasılda Nesefi öncelikle Mu'tezile'nin konuyla ilgili görüşlerini aktarıyor. Müellif, Şefaati kabul etmeyen ya da kabulünü belli şartlara bağlayan Mu'tezile'ye Ehl-i Sünnet'in cevabının Mu'tezile'nin Aslah'ı Allah'a caiz görme ilkelerinden hareketle oluşturulduğunu gözler önüne seriyor.¹⁴⁹

Müellif, Mu'tezile'nin Allah'ın kulun işlediklerini herhangi bir araca ihtiyaç duymadan en ince ayrıntısına kadar bileceğinden hareketle savunduğu; hesap, sırat, mizan, havz-ı kevser ve Şefaatin olmamasından ibaret görüşünü aktardıktan sonra Ehl-i Sünnet'in bu fırkaya cevabına yer verir. Bu fasılda ayrıca hesap, mizan, sırat v. b semiyata dayalı konularla ilgili rivayetlere de ayrıntılı bir şekilde değinir.¹⁵⁰Bu fasılda son olarak Maturidî'yi hürmet ifade eden ünvanlarla takdim ettikten sonra imanın mizanda tartılmayacağıyla ilgili görüşüne yer verir;

وقال الشيخ الامام المفسر رحمه الله تعالى ايمان العبد لا يوزن لانه ليس له ضد يوضف في كفة اخرى لان ضده الكفر والانسان الواحد لا يكون فيه الايمان والكفر في زمان واحد

*Şeyh imam müfessir Allah kendisine rahmetini nasip etsin dedi ki;Kulun imanı karşısındaki kefeye konulacak zıddı olmadığı için tartılamaz. Çünkü imanın zıddı küfürdür ve bir insanda aynı zamanda hem küfür hem iman bulunmaz.*¹⁵¹

¹⁴⁶ Nesefi, A.g.e, s.39

¹⁴⁷ Nesefi, A.g.e, s.40

¹⁴⁸ Erkan, Yar; *Kur'an'da Şefaati*; Ankara, 1995.

¹⁴⁹ Nesefi, A.g.e, s.40-41

¹⁵⁰ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.41-42

¹⁵¹ Nesefi, A.g.e, s.42

Nesefi bir kısım Mu'tezile ve Cehmiyye'nin cennetin şu an var olmadığıyla ilgili görüşlerini delilleriyle beraber anlatarak başladığı fasılda Ehl-i Sünnet'in bunlara verdiği cevaba- dayandıkları delillerle beraber- yer veriyor. Mu'tezile ve Cehmiyye'nin bu konudaki şüphelerine müellif şöyle değinir;

لانه لا يحسن من حكمة الحكيم ان يخلق دار النعيم قبل ان يخلق اهلها ويخلق السجن والجسر قبل ان يخلق اهلها لانهما لو كننا مخلوقتين لكانتا تفنيان بفناء السماوات والارض فكذلك الجنة والنار

*Çünkü cennetlikleri yaratmadan cenneti, kendisinde ikamet edenleri ve üzerinden geçecekleri yaratmadan hapishaneyi ve köprüyü de yaratması hikmetli olanın hikmetine yakışmaz.*¹⁵² Mu'tezile'nin görüşünü bu şekilde anlattıktan sonra müellif Ehl-i Sünnet'in bu fırkaya verdiği cevabı aktarıyor.

ان الله تعالى خلق الجنة والنار ولا يفنيان ابدا لانهما للثواب والعقاب والثواب والعقاب لا يفنيان

*Allahu Teala cenneti ve cehennemi yarattı. Onlar sevap ve ikap için yaratıldığından asla yokolmazlar. Sevap ve ikapta fena bulmaz.*¹⁵³

Ruh ruhlar alemini konu edindiği fasılda müellif; Ruhları dört kısma ayırarak, mümin, asi ve kafirin ölümden sonraki durumlarını anlatmaktadır. Nesefi, faslın sonunda ruhların durumunu uykuya kıyaslamaktadır.¹⁵⁴

Nesefi, Mu'tezile ve Havaric'in ehli kıbleden birinin kanının helal olduğu durumlarla ilgili görüşlerini arzetmekle başladığı fasla, Ehl-i Sünnet'in konuyla ilgili nakli delile dayanan yaklaşımıyla devam etmektedir. Nitekim Mu'tezile ve Havaric şu dört durumda Ehli Kiblede birinin kanının helal olabileceğini savunmuştur;

Büyük günah işlediğinde; (اذا ارتكب كبيرة)

Ortaya bir bidat çıkardığında; (اذا احدث بدعة)

¹⁵² Nesefi, A.g.e, s.43

¹⁵³ Nesefi, A.g.e, s.43

¹⁵⁴ Ruhla ilgili daha fazla bilgi için Bkz.; Erkan, Yar; *Ruh-beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*; Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2000, Erkan, Yar; *Müslüman Kelamında Ruh-Beden İlişkisi*; Ankara, 2002.

Sultana (yönetime) karşı başkaldırığında (اذا اسلّ السيف على السلطان)

Bir farzla ilgili ihmalkârlık yaptığında ya da söz konusu farzı terkettiğinde (اذا عطل فریضة)¹⁵⁵

Ehl-i Sünnet ise ancak şu üç durumda bir müslümanın kanının helal olabileceğini nakli delillere dayanarak belirtmiştir;

İmandan sonra küfür (كفر بعد ايمان)

İhsan(evlilik)dan sonra zina (زناً بعد احسان)

Haksız yere adam öldürmek (وقتل نفس بغير حق)¹⁵⁶

İmameti tartıştığı fasılda Neseî, öncelikle Ehl-i Sünnet ve Rafiziler'in görüşlerini iki cümlede aktarır.

في الامامة قالت اهل السنة والجماعة نصرهم الله الامامة ليست منصوصة لعلي رضي الله تعالى عنه واولاده رضي الله عنهم وقالت الرافضية الامامة منصوصة لعلي كرم الله وجهه والنبي صل الله عليه وسلم اوصى اليه فكان هو وصي رسول الله عليه وسلم

İmamet konusunda Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Allah kendilerine yardım nasip etsin dedi ki;İmamet in Ali (r. a)ve çocuklarında olduğuna dair herhangi bir nass gelmemiştir. Rafiziye dedi ki;İmamet'in Ali'ye ait olduğu nassla belirlenmiştir. Rasulullah(s. a. v) ona vasiyet etmiştir o da Rasulullah(s. a. v)'in vasisi olmuştur.
157

Müellif, Her iki fırkanın görüşlerine yer verdikten sonra Ehl-i Sünnet'in Rafiziler'e karşı öne sürdüğü delilleri ayrıntılı bir şekilde işler. Bu fasılda ayrıca

¹⁵⁵ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.47

¹⁵⁶ Neseî, A.g.e, s.47

¹⁵⁷ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.47

Peygamber (s. a. s)'in vefatından hemen sonra Benu Saide'de ¹⁵⁸ yaşananları şu şekilde aktarır;

ان النبي صل الله عليه وسلم لما توفي اجتمعت الصحابة في سقيفة بني ساعدة وقالوا سمعنا رسول الله يقول من مات ولم ير علي نفسه اماما مات ميتة جاهلية فلا يجوز ان يمضي علينا يوما ولم نر علي انفسنا اماما وهو الخليفة لان كل من كان لا يرى الامام حقا فانه يكفر لان من الاحكام ما يتعلق جوازه بالامام نحو الجمعة والعيدين ونكاح الايتام وكل من انكر الامام فقد انكر الفرائض ومن انكر الفرائض فانه يكفر فقام رجل من الانصار فقال منا امير ومنكم امير فقال ابو بكر رضي الله عنه اني ظننت ان عليا رضي الله عنه يصلح لذلك فاردت ان ابايعه فقام علي رضي الله عنه وسل سيفه وقال قم يا خليفة رسول الله قدمك النبي صل الله عليه وسلم فمن الذي يخررك وكنت عند رسول الله ولم يأمرني فقال امر ابا بكر رضي الله عنه بان يصلي بالناس رضينا بامر دنيانا بما رضي رسول الله صل الله عليه وسلم لامر ديننا فانما سماه خليفة رسول الله صل الله عليه وسلم لان النبي عليه السلام استخلفه بان يصلي بالناس في آخر عمره فصلى بالناس في رواية سبعة ايام وفي رواية ثلاثة ايام فبايعوه على ذلك على ذلك وانعقدت البيعة

Peygamber efendimiz(s. a. v) vefat edince sahabe Benu Saide Sakifesinde toplandı ve dedi ki; Peygamberimiz(s. a. v)'in şöyle dediğini işittik. Her kim ölür de ölünceye kadar imama(müminlerin emirine) biat etmezse cahiliye ölümüyle ölmüştür. Bizim imam-ki o da halifedir- seçmeden bir gün geçirmemiz caiz değildir. Çünkü imamı hak görmeyen kim olursa olsun küfre girmiştir. Çünkü, cuma namazı, iki bayram namazı ve yetimlerin nikahı gibi bazı hükümlerin cevazı imama bağlıdır. İmamı inkar eden bu farzları inkar etmiştir. Farzları inkar eden kafir olmuştur. Bunun üzerine Ensar'dan bir adam kalkıp sizden bir emir bizden de bir emir olsun dedi. Ebubekir(r. a); Ali'nin bu işi yapabileceğini umuyor ve ona biat etmek istiyorum deyince Ali(r. a) öne atıldı kılıcını bileyledi ve kalk Ey Rasulullah(s. av)'ın halifesi dedi ve ekledi; Nebi(s. a. v) seni öne aldı kim arkada bırakabilir ki. Ben Rasulullah(s. a. v)'le beraberdim ve bana emretmedi de Ebubekir(r. a)'e insanlara namaz kıldırmasını emret dedi. Rasulullah(s. a. v)'in dini işlerimizde bize önder olmasına razı olduğuna biz de dünya işlerimizde önderlik etmesine razı oluyoruz demiştir. Ona Allahu Resulunun Halifesi ismini vermiştir çünkü insanlara imamlık yapması için Rasulullah(s. a. v) onu ömrünün

¹⁵⁸ Benu Saide'de yaşanan olayların İslam tarihinde ve Kelâm ilmindeki izdüşümü için daha fazla bilgi için; Ahmet, Akbulut; *Sahabe Devri Syasi Hadiselerinin Kelâmi Problemlere Etkileri* İstanbul; Birleşik Yayıncılık, 1992.

sonlarında yerine bırakmıştı. Bir rivayette yedi, başka bir rivayette de üç gün imamlık yapmıştır. Bütün bunlardan sonra ona topluca biat ettiler¹⁵⁹

Müellif imametle ilgili yaşanan bu olayı Rafiziler'e karşı bir delil olarak zikretmektedir. Nitekim bu olayı anlatmaya başlarken **ويدل عليه** ve *(bu olay da) ona (kendi görüşüne (hilafetin nassla tayin olunmadığına) delalet etmektedir. dediğine şahit oluyoruz.*¹⁶⁰ Neseî Ebubekir (r. a)'ın halife olduktan hemen sonra yaptığı hutbeden şöyle bir alıntı yapıyor.

وليتكم وليتكم ولست بخيركم اقبلوني اقبلوني فقام رضي الله عنه فقال كيف لا نقبلك ولانستقبالك فقد قدمك
النبي صل الله عليه وسلم فمن الذي يؤخرك

*Ben sizin en iyiniz olmamama rağmen sizin halifeliğinizi üstüme aldım, sizin halifeliğinizi üstüme aldım. Kabul edin, kabul edin. Ali(r. a) kalkıp, nasıl olur da seni kabul etmez ve halifeliğe layık görmeyiz. Nebi(s. a. v) seni öne aldı kim seni geri bırakabilir ki dedi.*¹⁶¹

Müellif Hz. Ebu Bekir (r. a)'ın vasiyetiyle bu fasla devam eder.

وقال اكتبوا بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما وصى به ابوا بكر رضي الله عنه خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم في آخر يوم من من الدنيا و اول يوم من الآخرة وقال اني لا يتخلف عليكم عمر بن الخطاب فان عدل فذلك ظني وان فجر فلا يعلم الغيب الا الله وسيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينقلبون

*Bismillahirrahmanirrahim, bu Rasulullah(s. a. v)'in halifesi Ebubekir(r. a)'ın dünyadaki son gününde ve ahiretteki ilk gününde vasiyet ettiği şeydir. Ben size Ömer b. Hattab(r. a)'ı halife olarak bıraktım. O bu halifelikte adaletli ederse ki bu benim onunla ilgili kanaatimdir. Eğer azarsa da gaybı ancak Allah bilir. Zalimler de nasıl bir şekilde döndürüldüklerini anlayacaklar*¹⁶²

¹⁵⁹ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.48

¹⁶⁰ Neseî, A.g.e, s.48

¹⁶¹ Neseî, A.g.e, s.48

¹⁶² Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.48-49

Müellif Hz. Ömer'in hilafetiyle ilgili vasiyeti anlattıktan sonra imametle ilgili bu fasıla Hz. Osman'ın halife oluşunu anlatarak devam eder.

وجعل الامر شورى بين ستة نفر عثمان وعلي وطلحة وزبير وعبد الرحمان بن عوف وسعد بن ابي وقاص رضي الله عنهم وكان سعد غائبا فاعتزل طلحة وزبير وقالوا لاحاجة لنا فيها فبقي عثمان علي وعبد الرحمان بن عوف رضي الله عنهم فقال عبد الرحمان اني وهبت لكما نصيبي فأذننا لي حتى اختار احدكما فقالا نعم فاجلأه ثلاثة ايام وكان يتبع الناس سرا وجهرا فوجد رأيهم الى عثمان رضي الله عنه اميل فقال اني اخترت عثمان بن عوف فبايعه علي طائعا وسائر الصحابة

Halifeliği de Ömer (r. a), altı kişinin aralarındaki meşveretin sonucuna bıraktı. Bunlar; Osman (r. a), Ali (r. a), Talha (r. a), Zübeyr (r. a), Abdurrahman b. Avf (r. a) ve Sa'd b. Ebi Vakkas idi. Talha ve Zübeyr'de;

“-Bu göreve talip değiliz “

diyerek bu altı kişiden ayrıldılar. Geriye; Osman, Ali ve Abdurrahman b. Avf kaldı. Abdurrahman b. Avf;

“-Ben adaylıktan çekiliyorum. Bana aranızdan birini seçene kadar izin verin. ”

dedi. Onlar (Ali ve Osman) da bu isteği onaylayarak kendisine üç gün süre verdiler. Abdurrahman b. Avf, bu üç gün zarfında insanların kimin halife olacağı konusundaki görüşlerini gizli ve açık araştırıyordu. Onların görüşlerini Osman(r. a)'a daha meyilli bulunca;

“-Osman b. Avf'ı seçtim. ”

dedi. Bunun üzerine Ali (r. a)¹⁶³ ve diğer sahabiler bu karara uyarak ona biat ettiler.¹⁶⁴

Nesefî faslın sonunda Şiiiler'in “Ebu Bekir'in hilafetini kabul eden Muhacir ve Ensar Allah'ı inkar etmiştir.” şeklindeki iddialarına cevap olarak şunları kaydeder;

¹⁶³ Burada sadece Ali (r.a)'nin ismen zikrederek Rafiziler'in imametle ilgili görüşlerine cevap teşkil etmesi yönüyle önemlidir.

¹⁶⁴ Nesefî, A.g.e, s.49

انعقد الاجماع على اسلامهم قبل وفات النبي صلى الله عليه وسلم وكل من يقول بانهم كفروا بعد وفات النبي فعليه الدليل

*Peygamber efendimiz(s. a. v)'in vefatından önce müslüman oldukları konusunda bir icma hasıl olmuştur. Peygamber efendimiz(s. a. v)'in vefatından sonra küfre girdiklerini söyleyenden bu konuda delil getirmesi istenir.*¹⁶⁵

Sahabiye fazilet açısından derecelendiren müellif bu derecelendirme konusunda Hz. Ali (r. a)'in Muhammed b. Hanefiyye ile diyalogunu delil göstermektedir.

ان علي رضي الله عنه كان يخطب على المنبر الكوفة فقال ابنه محمد ابن الحنفية من خير الامة بعد رسول الله قال ابوبكر رضي الله عنه قال ابن الحنفية ثم من قال عمر قال ثم من قال عثمان قال ثم من فسكت علي رضي الله تعالى عنه فقال لوشئت لأتبانك بالرابع فقال محمد ابن الحنفية انت فقال علي رضي الله عنه ابوك رجل من المسلمين وانما سكت علي رضي الله عنه لانه لم يرد ان يمدح نفسه

Ali(r. a), Kufe'deki minberin üstünde hutbe veriyordu. Oğlu Muhammed b. Hanefiye kendisine;

- *Rasulullah'ın ölümünden sonra bu ümmetin en hayırlısı kimdir?*

diye sorunca Hz. Ali (r. a);

- *Ebubekir(r. a)*

diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Halifenin oğlu;

- *Ondan sonra kimdir?*

diye tekrar sorunca, (Hz. Ali);

-*Ömer (r. a)*

diye cevap verdi.

- *Sonra kim?*

diye tekrar sorunca;

¹⁶⁵ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.49

-Osman (r. a) dedi.

-Sonra kimdir?

diye tekrar sorunca bu sefer Ali (r. a) sustu.

- Eğer istersen sana dördüncüyü anlatırım

dedi (Hz. Ali). Bunun üzerine Muhammed b. Hanefiye;

-Sensin değil mi?

diye sorunca Ali (r. a);

-Baban müslümanlar içinde onlardan biridir.

diye cevap vermiştir. Hz. Ali (r. a)kendisini övmek istemediği için sustu. ¹⁶⁶

Müellif, Peygamber efendimiz (s. a. v)'in Hz. Ali'ye;

“-Senin benim yanımdaki konumun Harun(a. s)'in, Musa(a. s)'in yanındaki konumu gibidir. Ancak benden sonra Rasul gelmeyecektir. ” Şeklinde buyurduğu Hadis-i şerife dayanarak Hz. Ali'nin hilafetini nassa dayandırma noktasında gelebilecek itirazı dillendirdikten sonra bu itiraza cevaben;

ان هارون مات قبل موسى عليهما السلام وانما يصح هذا ان لو قلت انت مني بمنزلة يوشع ابن نون وهو
كان خليفة موسى عليهما السلام يومين Harun(a. s) Musa(a. s)'dan sonra vefat etmiştir.
Eğer;

“-Senin benim yanımdaki konumun Musa(a. s)'un yanında Yuşa b. Nun'un konumu gibidir. ”

demiş olsaydı yukardaki itiraz yerinde olurdu. Çünkü Yuşa (a. s) Musa(a. s)'in halifeliğini iki günlüğüne yapmış ve yerine geçmiştir. demiştir.

Şia'nın kendi içindeki fırkaları anlattığı fasılda müellif, bu fırkaları Hz. Ali eksenli görüşleriyle beraber aktarır;

¹⁶⁶ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.49-50

وصنف من الرافضية قالوا بان الوحي كان لعلي رضي الله عنه الا ان جبرائيل غلط في الوحي

Rafizilerin bir kısmı Vahyin aslında Ali(r. a)'e indirileceğini fakat Cebrail'in şaşırdığını ileri sürer.

وصنف منهم قالوا بانه كان شريكا في النبوة

Bir kısmı da onun nübüvvetinde ortak olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷

وقال بعضهم ان علي كان اعلم من النبي صل الله عليه وسلم وهو بمنزلة خضر من موسى عليه السلام

Bir kısmı da o Peygamberimiz(s. a. v)'den daha alim olup Hızır(a. s)'ın Musa(a. s)'ya göre konumu neyse onun Peygamberimiz(s. a. v)'e göre konumu oydu demiştir.¹⁶⁸

وصنف منهم قالوا بان الارض لا يخلو من نبي والنبوة صارت ميراثا لعلي رضي الله عنه واولاده ويفترض على المسلمين طاعة على وكل من لا يرى طاعته فريضة فانه يكفر

Onlardan bir kısmı da;

“-Yeryüzü bir Nebi'den hali kalmaz. Ali(r. a)' ve evlatlarına da nübüvvet miras olarak kalmıştır. Ali(r. a)'ye taat Müslümanlara farzdır. Bunu farz görmeyenler kafir olmuştur. ”der.¹⁶⁹

Nesefî Ravafız'ın her bir fırkasına cevap teşkil edecek delilleri de bu faslın içerisinde ele alır.

Kur'an'ın, Hz. Ali tarafından mı yoksa Hz. Osman tarafından mı cem edildiği konusunu irdelediği faslı kısa tutan Nesefî, Kur'an'ın Hz. Ebubekir zamanında derlenmesine rağmen Hz. Ömer zamanında neden ümmete izhar edilmediğinin

¹⁶⁷ Müellif burada bu iki fırka için (وهؤلاء كلهم كفار) “Bütün bunlar kafirdir.”diyerek haklarındaki hükmü belirtmiştir.bkz. Nesefî, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.50

¹⁶⁸ Nesefî, A.g.e, s.50-51

¹⁶⁹ Nesefî, A.g.e, s.51

sebeplerine kısaca değindikten sonra Ümmetin icma ettiği Kur'an'ın bir ayetini yok saymanın küfür anlamına geleceğini belirtir.¹⁷⁰

Nesefî, Kitap ve Suhufla ilgili bilgi verdiği fasılda kendisine vahiy gelen her bir peygamberi kendisine nazil olan kitap ve sahifeyle zikreder. Hz. Musa'ya nazil olan sahifelerin Tevrat'tan önce nazil olduklarını belirtir.

وعشر صفحة على موسى عليه السلام قبل نزول التوراة

*On sayfa da Musa (a. s)'e de Tevrat'tan önce indirilmiştir.*¹⁷¹

Müellif bu fasılda kitaplarla beraber nübüvvet konusuna da değinir. Bu konuyla ilgili olarak Allahu Teala tarafından görevlendirilen Peygamberlerin sayılarıyla ilgili rivayetleri aktarır.

ثم الانبياء عليهم السلام مائة الف واربعة وعشرين الفا والرسل منهم ثلث مائة وثلث وعشرين برواية ابي زر رضي الله عنه مرفوعا الى رسول الله صل الله عليه وسلم وفي بعض الاخبار ان الانبياء الف الف ومائة الف

*Nebiler(a. s)'in sayısı yüz yirmi dört bindir. Ebu Zer'in Peygamberimiz(s. a. v)'den merfu bir senedle rivayetinde üç yüz yirmi üçtür. Bazı rivayetlerde nebilerin sayısı, bir milyon yüz bindir.*¹⁷²

Bu rivayetleri aktardıktan sonra müellif rivayetlerle ilgili söylenmesi gereken şeye işaretle der ki;

والسلامة في هذا ان تقول آمنت بالله وبما جا من عند الله على ما اراد الله تعالى به وبجميع الانبياء والمرسلين حتى لا نعتقد ما ليس نبي نبيا ولا نعتقد من كان نبيا غير نبي

*Burada bizim söylememiz gereken; Allah'a ve onun istediği gibi ondan gelene, ve bütün nebi ve rasullere inandım dememizdir ki bunu demekle nebi olmayana nebi, nebi olana da nebi değil deme hatasına düşmeyelim.*¹⁷³

¹⁷⁰ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.51

¹⁷¹ Nesefî, A.g.e, s.52

¹⁷² Nesefî, A.g.e, s.52

¹⁷³ Nesefî, A.g.e, s.52

Bu faslın sonunda müellif Ravafız'den bir grubun Hz. Ali'yle ilgili görüşüne – Ehl-i Sünnet'in bu görüşe cevabıyla- yer verir.

وصنف من الروافض قالوا ان عليا وضي الله عنه واصحابه يرجعون الى الدنيا فينتقمون من اعدائهم فيما
الرض عدلاً كما

ملئت جورا وقال اهل السنة نصرهم الله تعالى كل من مات لا يرجع الى الدنيا لانه لا يقام الدليل عليه

*Rafizilerin bir kısmı Ali(r. a)ve dostları dünyaya dönüp düşmanlarından öğ alacaklar. Böylece nasıl ki, bundan önce zorbalık kapladıysa yeryüzünü adalet kaplayacak. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Allah onlara yardım etsin dedi ki;ölen hiç kimse dünyaya geri dönmez çünkü bununla ilgili hiçbir delil yoktur.*¹⁷⁴

Şia'dan bir fırkanın içkinin mübah oluşuyla ilgili görüşünü aktardığı fasılda Neseî, içkinin hükmüyle yakından ilgili bir konu olan neshe değinirken beda ve rucunun Allah için düşünülüp düşünülemediği konusuna değinir;

لانسلم بان في النسخ بدأ ورجوعا بل فيه انقضاء الحكم الاول وانتهائه واستيناف حكم آخر لانه قد ظهر لنا ان
حكم الاول

قد انتهى ولم يكن مؤبداً لكنه موقت الى ذلك الوقت الا انا لا نعرف ذلك فظهر لنا ان الحكم الاول قد انتهى
وانقضى يدل عليه ان الله تعالى يحشر الموتى يوم القيامة ولا يقال بان فيه بدا او رجوعاً بل فيه انتهاء حكم
الاول يعني انتهاء حكم الموتى واستيناف حكم آخر فكذلك فهنا ولا يقال بان في النسخ بدأ ورجوعا بل فيه
انتهاء حكم المنسوخ في الموتى واستيناف حكم الناسخ (فان قيل) ايش الفائدة في النسخ (قلنا) الفائدة في
النسخ التحسين والتخفيف والرحمة على عباده

Neshin beda ve rücu dan bir şey barındırmadığına inanıyoruz. Bilakis onda birinci kuralın hükme bağlanması ve sonlandırması anlamı vardır. Yine o başka bir hükmün yeniden başlaması anlamındadır. Çünkü bununla birinci hükmün bittiği müebbet olmadığı onu sınırlayan veya ortadan kaldıran hükmün ineceği vakte kadar sınırlı olduğu görünmektedir. Ancak bunun sınırlanacağı zamanı tam olarak bilemeyiz. İşte bununla (nesihle) birinci hükmün bittiğini ve kalktığını görürüz. Buna şu olay delalet etmektedir. Allahu Teala'nın kıyamette ölüleri diriltmesinde beda ve rucü olduğunu söyleyemeyiz. Ancak bunda birinci hükmün

¹⁷⁴ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.52

*bitmesi-ki o da ölümdür- ve yeni bir hükmün başlangıcı (ölümden sonra diriliş) anlamı vardır. Aynı şekilde buradaki beda ve rucu'un varlığını yok saydık. Neshte beda ve rucu'un varlığından söz edilemez. Aksine onda ölümler hakkında neshedilen hükmün bitmesi ve nasihin (neshedenin) hükmünün başlangıcı vardır. Nesih'le ne murad edilmiştir denilirse, deriz ki;ondaki fayda güzellik, hafifletme ve Allah'ın kullarına rahmetidir.*¹⁷⁵

Müellif Ravafız'den bir fırkanın mutayı helal saydığına işaret ederek Ehl-i Sünnet'in bu konudaki itirazını aktarıyor.

وقال اهل السنة والجماعة نصرهم الله تعالى المتعة حرام كالخمر الا انها ابيحت في سفر واحد للضرورة ثم نسخت

*Allah kendilerine yardımı nasip etsin Ehl-i Sünnet alimleri dedi ki;Muta içki gibi haramdır. Ancak o bir sefere mahsus olmak üzere mübah kılınmıştır. Daha sonra neshedilmiştir.*¹⁷⁶

Nesefî, bu fasılda, insan cesedinin durumuyla ilgili olarak Rafiziler'in bir bölümünün iddiasına yer verdikten sonra Ehl-i Sünnet'in bu iddiaya cevabını hemen peşinden getirir.

(وصنف منهم) قالوا اذا مات الرجل وصار رميما يخلق الله تعالى اله جسدا آخر يدخل فيه الروح وقالوا بان الجسد للروح كالجنة للبدن (واحتجوا) بقوله تعالى كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها (قلنا) ارد به تبديل هياتها وصفاتها لا تبديل عينها

*Yine onlardan bir grup der ki;kişi ölüp te toz toprak olunca Allahu Teala onun için bir ceset yaratır. Bu cesede de o kişinin ruhu girer. Dediler ki;bu iddia ettiğimiz gibidir. Çünkü ruh için ceset neyse beden için cennet odur. Bu görüşlerine huccet olarak Allahu Tela'nın;Onların derileri döküldükçe yenileriyle değiştiririz. sözünü öne sürerler. Bu iddialarına karşılık deriz ki;bununla cesedin aynısı değil de görüntü ve şeklinin değiştirilmesi kastedilmiştir.*¹⁷⁷

¹⁷⁵ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.53-54

¹⁷⁶ Nesefî, A.g.e, s.54-55

¹⁷⁷ Nesefî, A.g.e, s.55

İbahiye'nin sapkın bazı görüşlerini anlattığı fasılda Neseff'i bu fırkadan bahsederken "Allah onlara lanet etsin." dediğini görüyoruz. Söz konusu ettiği görüşler ve bu görüşlere Ehl-i Sünnet'in verdiği cevaplar bu fırkanın Ehl-i Sünnet'in itikadına ne kadar uzak olduğunu gösterecek niteliktedir.

ومنهم من قال اذا بلغ العبد في الحب غاية المحبة تحل له نساء الغير واماء الغير وهن كالريحان له ان يشمهن لان هذا حبيب الله تعالى والنساء اماء الله تعالى والحبيب لا يمنع حبيبه عما يريد قال علي رضي الله عنه ان النساء رياحين خلقن لنا وكلنا نشتهي شم الريحان وقال المسلمون وهم اهل السنة والجماعة لايجل النساء الا بالنكاح والاماء الا بالملك او بالنكاح ايضا اذا تزوج مولاها من غيره تحل له وهي امته

Onlardan bir kısmı da dedi ki; kişi Allah'ı sevmeye zirveye ulaşırsa, ona başkalarının karıları ve cariyeleri helal olur. Onlar onun koklaması için tahsis edilmiş reyhan gibidirler. Çünkü bu kişi Allah'ın sevgilisidir. Kadınlar ise Allahu Teala'nın kullarıdır. Sevgili de sevdiğine istediğini vermekten geri durmaz. Ali(r. a)dedi ki;kadınlar bizim için yaratılmış reyhanlardır. Hepimiz reyhanın kokusunu koklarız. Müslümanlar-ki onlar Ehl-i Sünnet'tir dedi ki; kadınlar nikah olmadan helal olmazlar. Cariyeler de ya mülkiyeti altına almak yada yine hürlerde olduğu gibi nikahlamak suretiyle helal olurlar. Sahibi ondan başkasıyla evlense bile onun cariyesi ve helalliği olmaya devam eder.¹⁷⁸

Bu fırkanın büyük günah işleyenle ilgili görüşü ve bu görüşe Ehl-i Sünnet'in bu görüşe itirazını da müellif ayrıntılı bir şekilde işler.

ومنهم من قال اذا بلغ العبد في الحب غية المحبة اذا ارتكب الكبيرة لايدخله الله النار لان كل من دخل النار لا يخرج منها كذا اهل الجنة وهذا مذهبهم الجواب عنه (قلنا) اذا اذنب العبد ذنبا وليا كان او غير ولي فهو في مشية الله تعالى ان شاء غفر له بفضل وان شأ عذبه بعدله قال الله تعالى يغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء واذا عذبه بقدر ذنوبه ثم يخرج من النار برحمته او بشفاعة الانبياء عليهم السلام وهذا اذا مات على الايمان كالذهب يدخل في النار يزول عنها غشها فاذا زال غشها يخرج منها ولا يتركه فيها بخلاف الكافر لانه

¹⁷⁸ Neseff, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehl-i'l-İslâm*, s.55-56. Müellifin burada Ehl-i Sünnet için "müslümanlar" demesi bizde İbahiye'yi İslâm dairesi dışında gördüğü kanaatini uyandırmaktadır.

كالحطب اعد لايقاد النار والاخراق لايمعنى آخر بخلاف اهل الجنة لانه لايدخل في الجنة الا طاهراً من
وسخ الحوبة اما برعاية النفس او بالتوبة او بالشفاعة

Onlardan bir kısmı kişi Allah'ı sevmeye zirveye ulaşmışsa Allah onu ateşe atmaz çünkü Allah'ın cehenneme soktuğu kişi bir daha cennete giremez. Cennet için de aynı şey (cennete giren de bir daha cehenneme girmez.) söz konusudur. Bize karşıt görüşte olanların da mezhebi(görüşü) budur. Bu görüşlerine cevaben deriz ki;veli olsun yada olmasın kul bir günah işlediği zaman durumu Allahu Teala'nın meşietine(dilemesine)bağlıdır. Allahu Teala isterse onu fazlıyla bağışlar isterse de adaletiyle ona azap eder. Allahu Teala;dilediğini bağışlar dilediğini de azap eder. Günahları ölçüsünde ona azap ettikten sonra rahmeti ve Nebiler(a. s)'in şefaatiyle onu cehennemden çıkarır. Bu durum iman üzere olması şartıyla geçerlidir. Söz konusu kişinin durumu üzerini örten pisliklerin giderilmesi için ateşe atılan altın gibidir. Onu örten pislikler yanıp ta ondaki altın ortaya çıktıktan sonra oradan alınır. Allahu Teala bu altında olduğu gibi onu da cehennemde bırakmaz. Bu müminin durumu kafirin durumunun aksinedir. Çünkü kafir ateşi tutuşturmak ve yakılmak için hazırlanmış odun gibidir. Bu başka bir manaya gelmeyecek şekilde böyledir. Cennetliklerin durumu ise böyle değildir. Çünkü o nefisini terbiye etme, tevbe veya Nebiler(a. s)'in şefaatiyle günah pisliklerden arınmadıkça cennete giremez.¹⁷⁹

Söz konusu fırkanın insanın velilerin günah ve sevap noktasında sorumluluklardan sıyrılma anlamına gelen görüşü ve yine bu görüşe Ehl-i Sünnet'in itirazını müellif bu fasılda ele alır.

ومنهم من قال اذا بلغ العبد في الحب غاية المحبة سقط عنه الامر والنهي وتحل له ما اشتهى وحبیب الله
تعالی لو خیر بین الکفر ولقتل واختار قتل نفسه فهو حبيب غاية المحبة وكل من لم يكن منافقا فهو حبيب الله
وقال اهل السنة والجماعة العبد لايسقط عنه الامر والنهي وكل من كان اقرب الى الله تعالى يكلف باشد
التكليف كالنبي عليه الصلاة والسلام كان حبيبه وصفيه وقام حتى تورمت قدماه

Yine bu fırkanın bir kısmı dedi ki;kul Allah sevgisinde zirveye ulaşınca ondan emir ve nehye muhatap olma durumu ortadan kalkar. Artık bu kişiye her canının

¹⁷⁹ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.56

istediği helaldir. Habibullahtan ölümle küfür arasında tercih yapması istenir de o da ölümü tercih ederse bu kişi az önce sözü edilen zirveye ulaşmış demektir. Münafık olmayan herkes de habibullahtır. Ehl-i Sünnet alimleri dedi ki;kişiden emir ve nehye muhatap olma sorumluluğu sakıt olmaz. Allah'a en yakın olan en ağır sorumlulukları yüklenir. Peygamber(s. a. v)'in durumu da böyledir. Nitekim o Allah'ın sevgilisi ve kulları arasından seçtiği kuluydu. Ayakları şişinceye kadar namaz kılardı.¹⁸⁰

Müellif faslın sonunda Nebileri emir ve yasak konusunda sorumluluk sahibi görüp velileri böyle bir sorumluluktan uzak tutmanın sonucuna işaret eder.

فمن قال اذا بلغ العبد في الحب غية المحبة يسقط عنه الامر والنهي ولم يسقط عن الانبياء عليهم السلام فقد رأى ان درجة الولي اكبر من درجة الولي¹⁸¹ ورأى الولي افضل من النبي ومن قال ان الولي افضل من النبي فهو كافر بالله العظيم وله عذاب من رجز اليم

Allah'ı sevmede zirveye ulaşanlardan ibadet düştüğü halde Nebiler'den düşmez diyen, velilerin derecelerini Nebiler'den daha üstün ve onlardan daha erdemli olarak görmektedir. Veliyi Nebi'den daha üstün gören ise küfre girmiş ve acıklı azabı hak etmiştir.¹⁸²

Müneccimleri konu edindiği fasılda Nesefî, bu insanların yıldızlara insan hayatına etkileri konusunda çok önemli bir konum biçen görüşlerini eleştirir. Faslın sonunda da Müneccimlerin aciziyetinden bahseder.

ان المنجم لم يهدي وليس له عن حال زرجته في بيته خير

Müneccim doğru yola ulaştıramaz kaldı ki onun evdeki karısından bile haberi yok.

¹⁸³

¹⁸⁰ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.56

¹⁸¹ Burada, esas aldığımız nüshada basım hatası olduğunu düşündüğümüz bir yanlışlığa değinmek istiyoruz. Metinde geçen الولي kelimesi النبي yerine yanlışlıkla kullanılmıştır.

¹⁸² Nesefî, A.g.e, s.57

¹⁸³ Nesefî, A.g.e, s.57

Nesefî bu fasılla eserini son noktayı koyuyor. Eserin genel içeriğine baktığımız zaman *Bahrü'l-Kelâm*'da diğer kitaplarından farklı olarak metod açısından bir zayıflık göze çarpıyor.

1.1.*Bahrü'l-Kelâm*'da Ele Alinan Konular Ve Ele Alındıkları Yerler

Bahrü'l Kelâm metot açısından müellifin diğer iki eseri kadar başarılı değildir. Bu durum hangi fasılda hangi konunun işlendiğinin bilinmesi için fasılın tamamının okunmasını gerekli kılmaktadır. Bunu kolaylaştırmak ve hangi fasılda hangi konunun işlendiğinin göstermek amacıyla çalışmada böyle bir bölüme yer verilmiştir.

1.1.1.Uluhiyyet

Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda ¹⁸⁴

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda ¹⁸⁵

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliliğinden bahseden fasılda¹⁸⁶

Varlıkları kategorize eden fasılda ¹⁸⁷

Allah'a vâhid demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda ¹⁸⁸

Allah için şey demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda ¹⁸⁹

Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda ¹⁹⁰

¹⁸⁴ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.3

¹⁸⁵ A.g.e, s.3

¹⁸⁶ A.g.e, s.9

¹⁸⁷ A.g.e, s.10

¹⁸⁸ A.g.e, s.10

¹⁸⁹ A.g.e,A.g.e, s.10

Allah' a nur demenin caiz olduğunu savunan Müşebbihe'ye cevap verilen fasılda¹⁹¹

Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda¹⁹²

Allah'a gelme ve gitme fiillerinin izafe edilmeyeceğinden bahisle başlayıp Allah'a cisim denilemeyeceğinin belirtildiği fasılda¹⁹³

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda¹⁹⁴

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda¹⁹⁵

İsmin Müsemmanın aynısı olup olmadığının tartışıldığı fasılda¹⁹⁶

Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasılda¹⁹⁷

İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda¹⁹⁸

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda¹⁹⁹

Hafaza meleklerinin olmadığını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda²⁰⁰

¹⁹⁰ A.g.e,A.g.e, s.11

¹⁹¹ A.g.e, s.11

¹⁹² A.g.e, s.11

¹⁹³ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.12

¹⁹⁴ A.g.e, s.14

¹⁹⁵ A.g.e, s.16-18

¹⁹⁶ A.g.e, s.19

¹⁹⁷ A.g.e, s.31

¹⁹⁸ A.g.e, s.33

¹⁹⁹ A.g.e, s.35

²⁰⁰ A.g.e, s.37

Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl²⁰¹

Allah'ın evvel ve ahir sıfatlarından hareketle zamanı geldiğinde cennetin ve cehennemin içindekilerle beraber yok olacağını savunan Cehmiyye'nin görüşünün reddedildiği fasılda²⁰²

Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda²⁰³

Cehmiyye'nin "Allah cennetliklerinin nefes sayılarını bilir mi?" şeklindeki şüphenin cevaplandırıldığı fasılda²⁰⁴

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda²⁰⁵

Mu'tezile'nin semiyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şefaet v.s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasılda²⁰⁶

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda²⁰⁷

Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda²⁰⁸

1.1.2.Nübüvvet

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda²⁰⁹

²⁰¹ A.g.e, s.37

²⁰² A.g.e, s.38

²⁰³ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.38

²⁰⁴ A.g.e, s.39

²⁰⁵ A.g.e, s.39

²⁰⁶ A.g.e, s.42

²⁰⁷ A.g.e, s.52

²⁰⁸ A.g.e, s.58

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda ²¹⁰

Ru'yet'le ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda ²¹¹

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda²¹²

Peygamberlerle Beraber Hesaba Çekilmeyeceklerin Anlatıldığı fasılda ²¹³

Mu'tezile, Revafız, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda ²¹⁴

İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda²¹⁵

Nübüvvet sıfatının Nebinin ölümünden sonra da kendisi için kullanılamayacağı yönündeki Mütekaşşife'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²¹⁶

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²¹⁷

Ruhla ilgili bazı durumların (kısımları, fazilet yönünden dereceleri, mahşerdeki durumları v.s)anlatıldığı fasıl²¹⁸

Sahabinin fazilet açısından kategorize edildiği fasılda ²¹⁹

²⁰⁹ A.g.e, s.3-5

²¹⁰ A.g.e, s.6

²¹¹ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.15

²¹² A.g.e, s.8

²¹³ A.g.e, s.30

²¹⁴ A.g.e, s.31

²¹⁵ A.g.e, s.33

²¹⁶ A.g.e, s.34

²¹⁷ A.g.e, s.35

²¹⁸ A.g.e, s.46

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasıl²²⁰

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda²²¹

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda²²²

1.1.3.Kendisine Vahiy Ulaşmayanlar (Fetret Ehli ve Akıl Baliğ Olmadan Ölenler /Müşrik Çocukları)

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda²²³

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda²²⁴

Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda²²⁵

1.1.4.İrade ve Teklif

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda²²⁶

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda²²⁷

Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasılda²²⁸

²¹⁹ A.g.e, s.50

²²⁰ A.g.e, s.51

²²¹ A.g.e, s.52

²²² Neseî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.55

²²³ A.g.e, s.4

²²⁴ A.g.e, s.8

²²⁵ A.g.e, s.26

²²⁶ A.g.e, s.4

²²⁷ A.g.e, s.7

²²⁸ A.g.e, s.21

Mürchie'nin kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerinin reddedildiği fasılda ²²⁹

Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda ²³⁰

Muhatapların (yükümlülük sahibi varlıkların) kategorize edildiği fasılda ²³¹

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda ²³²

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda ²³³

1.1.5. İman ve Küfür (Mümin-Kafir/ Said-Şakî)

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda ²³⁴

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda ²³⁵

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda ²³⁶

İmanın itikadi firkalara göre tanımının anlatıldığı fasılda ²³⁷

İmanın artması ve eksilmesi konusunda mezheplerin görüşlerinin ele alındığı fasılda ²³⁸

²²⁹ A.g.e, s.25

²³⁰ A.g.e, s.26

²³¹ A.g.e, s.27

²³² Nesefi, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.39

²³³ A.g.e, s.55

²³⁴ A.g.e, s.3

²³⁵ A.g.e, s.7

²³⁶ A.g.e, s.8

²³⁷ A.g.e, s.21

Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasılda²³⁹

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda²⁴⁰

Mu'tezile'nin semiyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şefaath v.s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasılda (kulun imanının tartılıp tartılamayacağıyla ilgili görüş)²⁴¹

Ruhla ilgili bazı durumların (kıyımları, fazilet yönünden dereceleri, mahşerdeki durumları v.s) anlatıldığı fasılda²⁴²

Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasıl²⁴³

İmametin ele alındığı fasılda²⁴⁴

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasılda²⁴⁵

Asıl Kur'an-ın Hz.Ali'nin topladığı Kur'an olduğu şeklindeki Ravafiz'den bir kısmının görüşünün reddedildiği fasılda²⁴⁶

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda²⁴⁷

²³⁸ A.g.e, s.23-24

²³⁹ A.g.e, s.25

²⁴⁰ A.g.e, s.39

²⁴¹ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.43

²⁴² A.g.e, s.46

²⁴³ A.g.e, s.46

²⁴⁴ A.g.e, s.48

²⁴⁵ A.g.e, s.50

²⁴⁶ A.g.e, s.51

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda²⁴⁸

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda²⁴⁹

Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda (Müneccim kahin gibidir, kahin sihirbaz gibidir, sihirbaz kafir gibidir, kafir de cehennemdedir.)²⁵⁰

1.1.6.Halkul Kur'an

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda²⁵¹

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda²⁵²

1.1.7.Kaza-Kader

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda²⁵³

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda²⁵⁴

Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasılda²⁵⁵

1.1.8.İstitaat

Akılları hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda²⁵⁶

²⁴⁷ A.g.e, s.52

²⁴⁸ A.g.e, s.54

²⁴⁹ A.g.e, s.55

²⁵⁰ Nesefti, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.58

²⁵¹ A.g.e, s.4

²⁵² A.g.e, s.17

²⁵³ A.g.e, s.5

²⁵⁴ A.g.e, s.7

²⁵⁵ A.g.e, s.31

İktisab bağlamında Cebriye'nin istitaa ile ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda²⁵⁷

Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasılda²⁵⁸

Cebriye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda²⁵⁹

Rızık için çalışma konusunun anlatıldığı fasılda²⁶⁰

1.1.9.İnsanlığın Başlangıcı

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda²⁶¹

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda²⁶²

1.1.10.Cesetlerin Ruhlarla Beraber Yaratıldığı

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda²⁶³

1.1.11.Şeytan

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda²⁶⁴

²⁵⁶ A.g.e, s.5

²⁵⁷ A.g.e, s.20

²⁵⁸ A.g.e, s.21

²⁵⁹ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.26

²⁶⁰ A.g.e, s.30

²⁶¹ A.g.e, s.6

²⁶² A.g.e, s.14

²⁶³ A.g.e, s.6

²⁶⁴ A.g.e, s.6

Muhatapların (yükümlülük sahibi varlıkların) kategorize edildiği fasılda ²⁶⁵

Şeytanın neslinin çoğalmasıyla ilgili rivayetlerin işlendiği fasılda ²⁶⁶

Şeytanın insan üzerindeki etkisinin ele alındığı fasılda ²⁶⁷

1.1.12.Ashab-ı Kehf

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda ²⁶⁸

İmanın itikadi fırkalara göre tanımının anlatıldığı fasılda ²⁶⁹

Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda ²⁷⁰

1.1.13.Varlık (Araz / Cevher) (Mevcud)

Varlıkları kategorize eden fasılda ²⁷¹

Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda ²⁷²

İsmin Müsemmanın aynısı olup olmadığının tartışıldığı fasılda ²⁷³

1.1.14.Kitaplar (Kur'an-ı Kerim-İncil-Tevrat)

Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda ²⁷⁴

²⁶⁵ A.g.e, s.27

²⁶⁶ A.g.e, s.28

²⁶⁷ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.32

²⁶⁸ A.g.e, s.8

²⁶⁹ A.g.e, s.22

²⁷⁰ A.g.e, s.32

²⁷¹ A.g.e, s.10

²⁷² A.g.e, s.12

²⁷³ A.g.e, s.19

²⁷⁴ A.g.e, s.12

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²⁷⁵

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda ²⁷⁶

İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda (Bu fasılda Tevrat, İncil ve Kur'an'dan söz edilmiştir.) ²⁷⁷

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda ²⁷⁸

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasıl ²⁷⁹

Asıl Kur'an-ın Hz.Ali'nin topladığı Kur'an olduğu şeklindeki Ravafiz'den bir kısmının görüşünün reddedildiği fasılda ²⁸⁰

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda ²⁸¹

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda ²⁸²

1.1.15.Ahiret

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²⁸³

Mürcie'nin cehennem ehliyle beraber, cennetin de ehliyle beraber fena bulacağı şeklindeki görüşünün reddedildiği fasılda ²⁸⁴

²⁷⁵ A.g.e, s.14

²⁷⁶ A.g.e, s.16

²⁷⁷ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.33

²⁷⁸ A.g.e, s.39

²⁷⁹ A.g.e, s.50

²⁸⁰ A.g.e, s.51

²⁸¹ A.g.e, s.52

²⁸² A.g.e, s.54

²⁸³ A.g.e, s.14

Peygamberlerle Beraber Hesaba Çekilmeyeceklerin Anlatıldığı fasılda ²⁸⁵

Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasılda ²⁸⁶

Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²⁸⁷

Allah'ın evvel ve ahir sıfatlarından hareketle zamanı geldiğinde cennetin ve cehennem içindekilerle beraber yok olacağını savunan Cehmiyye'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²⁸⁸

Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ²⁸⁹

Cehmiyye'nin "Allah cennetliklerinin nefes sayılarını bilir mi?" şeklindeki şüphenin cevaplandırıldığı fasılda ²⁹⁰

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda ²⁹¹

Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasılda ²⁹²

Mu'tezile'nin semiyyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şfaat v.s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasılda ²⁹³

²⁸⁴ A.g.e, s.26

²⁸⁵ A.g.e, s.30

²⁸⁶ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.31

²⁸⁷ A.g.e, s.37

²⁸⁸ A.g.e, s.38

²⁸⁹ A.g.e, s.38

²⁹⁰ A.g.e, s.39

²⁹¹ A.g.e, s.39

²⁹² A.g.e, s.40

Cennet ve Cehennem'in şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda ²⁹⁴

Kabir azabı, Münker-Nekirin sualinin imkanı konusunda bazı fırkaların (Mu'tezile, Neccariye ve Cehmiyye) şüphelerinin reddedildiği fasılda ²⁹⁵

Ruhla ilgili bazı durumların (kıısımları, fazilet yönünden dereceleri, mahşerdeki durumları v.s.) anlatıldığı fasılda ²⁹⁶

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda ²⁹⁷

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda ²⁹⁸

Şia'dan bir grubun cesedin yok olduktan sonra ruhun yeni bir bedende dirileceği görüşünün tartışıldığı fasılda ²⁹⁹

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁰⁰

1.1.16.Ru'yet

Ru'yet'le ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda ³⁰¹

Allah'a gelme ve gitme fiillerinin izafe edilmeyeceğinden bahisle başlayıp Allah'a cisim denilemeyeceğinin belirtildiği fasılda ³⁰²

²⁹³ A.g.e, s.41

²⁹⁴ A.g.e, s.43

²⁹⁵ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.45

²⁹⁶ A.g.e, s.46

²⁹⁷ A.g.e, s.52

²⁹⁸ A.g.e, s.53

²⁹⁹ A.g.e, s.55

³⁰⁰ A.g.e, s.56

³⁰¹ A.g.e, s.15

1.1.17.Rızık

Rızık konusunun ele alındığı fasılda³⁰³

Fakirliğin mi zenginliğin mi daha üstün olduğu konusunun tartışıldığı fasılda³⁰⁴

Rızık için çalışma konusunun anlatıldığı fasılda³⁰⁵

1.1.18.Büyük Günah ve Helal-Haramla İlgili Bazı Durumlar

Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁰⁶

Günah Çeşitlerinin Konu Edildiği fasılda³⁰⁷

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasıl³⁰⁸

Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasıl³⁰⁹

Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasıl³¹⁰

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda³¹¹

³⁰² A.g.e, s.13

³⁰³ Neseî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.20

³⁰⁴ A.g.e, s.28

³⁰⁵ A.g.e, s.30

³⁰⁶ A.g.e, s.24

³⁰⁷ A.g.e, s.25

³⁰⁸ A.g.e, s.39

³⁰⁹ A.g.e, s.41

³¹⁰ A.g.e, s.46

³¹¹ A.g.e, s.53

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda ³¹²

1.1.19.Melek

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ³¹³

Hafaza meleklerinin olmadığını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ³¹⁴

Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasıl ³¹⁵

Cennet ve Cehennem şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda ³¹⁶

Kabir azabı, Münker-Nekirin sualinin imkanı konusunda bazı fırkaların (Mu'tezile, Neccariye ve Cehmiyye) şüphelerinin reddedildiği fasılda ³¹⁷

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasıl ³¹⁸

1.1.20.İmamet

İmamet ele alındığı fasılda ³¹⁹

Sahabinin fazilet açısından kategorize edildiği fasılda ³²⁰

³¹² A.g.e, s.56

³¹³ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.36

³¹⁴ A.g.e, s.36

³¹⁵ A.g.e, s.41

³¹⁶ A.g.e, s.43

³¹⁷ A.g.e, s.45

³¹⁸ A.g.e, s.50

³¹⁹ A.g.e, s.47

³²⁰ A.g.e, s.49

1.1.21.Veli

Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda³²¹

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasıl³²²

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda³²³

1.2.Bahru'l-Kelâm'da Neseî'nin Delil Olarak Zikrettiği Ayetler Ve Bu Ayetlerin Geçtiği Yerler

Akaid konularında dayanılacak delilin sübutu ve delaleti katî olmalıdır. Buradan hareketle alimler, görüşlerinde dayandıkları delillerin çoğunu Kur'an-ı Kerim'den seçmektedirler. Nitekim Kur'anı Kerim'den seçilen delil, subütu açısından katîdir. Delalet yönünden katî (kesin) liğe de dikkat eden alimler; ahiret, nübüvvet, melekler, ruh vs. Kelâmı ilgilendiren konularda yoğun bir şekilde ayetleri delil olarak göstermektedirler. *Bahru'l Kelam*'da da Neseî'nin hemen hemen bütün konularla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'den deliller gösterdiğine şahit oluyoruz. İşte bu bölümde Neseî'nin, eserinde görüşlerini savunurken dayanak olarak gösterdiği ayetler ve bu ayetlerin geçtiği bölümler aktarılacaktır.³²⁴

³²¹ A.g.e, s.31

³²² Neseî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.51

³²³ A.g.e, s.57

³²⁴ Neseî'nin eserinde, Bakara suresinden onyediyet, (24, 29, 31, 35, 43, 94, 95, 136, 146, 163, 177, 183, 184, 185, 255, 284, 286), Nisa suresinden sekiz ayet (14, 24, 30, 31, 48, 56, 93, 129), Ali İmran suresinden altı ayet (18, 28, 37, 61, 169, 170), Meryem suresinden beş ayet (25, 26, 59, 60), Maide (33, 85, 93, 116), Nur (2, 31, 32, 35), Kehf (14, 51, 86, 91), Neml (14, 40, 65, 90) surelerinden dörder ayet, Araf (8, 143, 172), Enfal (2, 65, 66), Tevbe (21, 35, 111), İsrâ (1, 15, 88), Saffat (6, 88, 96), Zümer (42, 67, 68), Hadid (3, 21, 22), Kıyamet (22, 23, 36) surelerinden üçer ayet, Enam (19, 103), Nahl (12, 63), Taha (41, 55), Müminun (51, 115), Fatır (2, 37), Yasin (31, 82), Fetih (4, 10), Necm (11, 14), Rahman (27, 29), Mülk (1, 16), Hakka, (17, 24), Duha (7, 8), Alak (6, 7), surelerinden ikişer ayet, Yunus (107), Yusuf (4), Ra'd (4), Enbiya (2), Kasas (88), Secde (18), Sad (75), Mu'min (18), Fussilet (31), Şura (11), Ahkaf (31), Mücadele (7), Tahrim (8),

كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا

İşte böyle. Şüphesiz biz onun yanındakileri ilmimizle kuşatmışızdır. Kehf Suresi-91 / Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda³²⁵

انما امره اذا ارد شيئا ان يقول له كن فيكون

Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye «Ol» demektir, hemen olur. Yasin-82/ Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda³²⁶

قل لا يعلم من في السموات والارض الغيب الا الله وما يشعرون ايان يبعثون

De ki: «Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka bilen yoktur.» Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler. Neml-65/ Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda³²⁷

وربطنا على قلوبهم اذ قاموا فقلوا ربنا رب السموات والارض لن ندووا من دونه الها لقد قلنا اذا شططا

Onların kalplerini metîn kıldık. O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: «Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz. Kehf-14 Akılların hiyararşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda³²⁸

شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة واولوا العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم

Kalem (42), İnsan (30), İnfitar (11), Beyyine (18), İhlas (1) surelerinden birer ayet olmak üzere toplam yüzyirmi ayetin delil olarak zikredildiğini görüyoruz.

³²⁵ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.3

³²⁶ Neseî, A.g.e, s.3

³²⁷ Neseî, A.g.e, s.3

³²⁸ Neseî, A.g.e, s.3

Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, O'ndan başka tanrı olmadığına şahidlik etmişlerdir. O'ndan başka tanrı yoktur, O güçlüdür, Hakim'dir. Ali İmran- 18 Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda ³²⁹

وما تشأون الا ان يشاء الله ان الله كان عليما حكيما

Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Doğrusu Allah, bilendir, Hakim'dir. İnsan-30/ Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda ³³⁰

واذ اخذ ربك من بني ادم من ظهورهم ذريتهم واشهدهم على انفسهم الست بربكم قالوا بلى شهدنا ان تقولوا يوم القيامة انا كنا عن هذا غافلين

Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler. Araf-172 Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v.b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda; ³³¹

اذ قال يوسف لابييه يا ابت اني رايت احد عشر كوكبا والشمس والقمر رايتهم لى ساجدين

Yusuf babasına: «Babacığım! «Rüyamda onbir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm» demişti. Yusuf-4, Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda ³³²

من اهتدى فانما يهتدي لنفسه ومن ضل فانما يضل عليها ولا تزر وازة وزر اخرى وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا

Kim doğru yola gelirse ancak kendi lehine yola gelmiş ve kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmıştır. Kimse kimsenin günahını çekmez. Biz peygamber

³²⁹ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.3

³³⁰ Neseî, A.g.e, s.3

³³¹ Neseî, A.g.e, s.6

³³² Neseî, A.g.e, s.8

göndermedikçe kimseye azabetsin. İsrâ-15 Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda³³³

وفي الارض قطع متجاورات وجنات من اعناب وزرع ونخيل صنوان وغير صنوان يسقى بماء واحد
ونفضل بعضها على بعض في الاكل ان في ذلك لآيات لقوم يعقلون

Yeryüzünde, hepsi de aynı su ile sulanan, birbirine komşu toprak parçaları, tek ve çok köklü üzüm bağları, ekinler, hurma ağaçları vardır. Fakat onları şekil ve lezzetçe birbirinden farklı kılmışızdır. Düşünen kimseler için bunda ibretler vardır. Ra'd-4. İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda³³⁴

والهكم اله واحد لا اله الا هو الرحمان الرحيم

İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir. Bakara- 163 Allah'a vâhid demenin caiz olduğunu anlatıldığı fasılda³³⁵

قل هو الله احد

De ki; O Allah bir tektir. İhlas-1/ Allah'a vâhid demenin caiz olduğunu anlatıldığı fasılda³³⁶

قل اي شئ اكبر شهادة قل الله شهيد بيني وبينكم واوحى الي هذا القرآن لانذركم به ومن بلغ انكم لتشهدون
ان مع الله آلهة اخرى قل لا اشهد قل انما هو اله واحد وانني بريء مما تشركون

«Şahit olarak hangi şey daha büyüktür» de. «Allah benimle sizin aranızda şahiddir. Bu Kuran bana, sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için vahyolundu; Allah'la beraber başka tanrılar bulunduğuna siz mi şahidlik ediyorsunuz?» de. «Ben şahadet etmem» de. «O ancak tek Tanrıdır, doğrusu ben ortak koşmanızdan

³³³ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.8

³³⁴ Nesefî, A.g.e, s.8

³³⁵ Nesefî, A.g.e, s.10

³³⁶ Nesefî, A.g.e, s.10

uzağım» de. Enam-19 / Allah için şey demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda
337

واصطنعتك لنفسى

Seni kendim için ayırdım. Taha-41/ Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda³³⁸

لا يتخذ المؤمنون الكافرين اولياء من دون المؤمنين ومن يفعل ذلك فليس من الله في شيء الا ان تتقوا منهم
تقاة ويحذركم الله نفسه والى الله المصير

Müminler, müminleri bırakıp kafirleri dost edinmesinler; kim böyle yaparsa Allah katında bir değeri yoktur, ancak, onlardan sakınmanız hali müstesnadır. Allah sizi Kendisiyle korkutur, dönüş Allah'adır. Ali İmran – 28/ Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda³³⁹

واذ قال الله يا عيسى ابن مريم أنت قلت للناس اتخذوني وامى الهين من دون الله قال سبحانك ما يكون لي
ان اقول ما ليس لي بحق ان كنت قلتة فقد علمته تعلم ما في نفسى ولا اعلم ما في نفسك انك انت علم الغيوب

Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, «Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin» diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, «Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin. Maide- 116/ Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda³⁴⁰

الله نور السماوات والارض مثل نوره كمشكاة فيها مصباح المصباح في زجاجة الزجاجه كانها كوكب
درى يوقد من شجرة مباركة زيتونة لا شرقية ولا غربية يكاد زيتها يضيء ولولا تمسسه ناراً نور على نور
يهدي الله لنوره من يشاء ويضرب الله الامثال للناس والله بكل شىء عليم

³³⁷ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.10

³³⁸ Neseî, A.g.e, s.11

³³⁹ Neseî, A.g.e, s.11

³⁴⁰ Neseî, A.g.e, s.11

Allah göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O, herşeyi bilir. Nur-35/ Allah' a nur demenin caiz olduğunu savunan Müşebbihe'ye cevap verilen fasılda³⁴¹

قال يا ابلّيس ما منعك الا تسجد لما خلقت بيدي استكبرت ام كنت من العالين

Allah: «Ey İblis, ellerimle (kudretimle) yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Böbürlendin mi? Yoksa gururlananlardan mısın?» dedi. Sad-75/ Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda³⁴²

تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير

Hükümranlık elinde olan Allah yücedir ve O herşeye Kadir'dir. Mülk-1/ Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda³⁴³

ان الذين يبائعونك انما يبائعونك الله يد الله فوق ايديهم فمن نكث فينكث على نفسه ومن اوفى بما عاهد عليه الله فسيؤتيه اجرا عظيما

Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler (biat edenler), Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir. Fetih-10/ Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda³⁴⁴

وما قدر الله حق قدره والارض جميعا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه سبحانه وتعالى عما يشركون

³⁴¹ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.11

³⁴² Neseî, A.g.e, s.11

³⁴³ Neseî, A.g.e, s.12

³⁴⁴ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.12

Onlar Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır; gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehdir. Zümer-67/ Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı fasılda³⁴⁵

ولا تدع مع الله الها آخر لاله الا هو كل شئى هالك الا وجهه له الحكم واليه ترجعون

Onun zatından başka her şey yok olacaktır. Kasas-88/ Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁴⁶

ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاکرام

Ancak, yüce ve cömert olan Rabbinin varlığı bakidir. Rahman-27/ Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁴⁷

أَمِنْتُمْ مَن فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ

Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? (O zaman) bir de bakarsınız yer yüzü şiddetle çalkalanıyor. Mülk-16/ Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁴⁸

الم ترى ان الله يعلم ما في السماوات وما في الارض ما يكون من نجوى ثلاثة الا هو رابعهم ولا خمسة الا هو سادسهم ولا ادنى من ذلك ولا اكثر الا هو معهم اين ما كانوا ثم ينبئهم بما عملوا يوم القيامة ان الله بكل شئى عليم

Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur. Mücadele-7/ Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁴⁹

³⁴⁵ Neseфі, A.g.e, s.12

³⁴⁶ Neseфі, A.g.e, s.14

³⁴⁷ Neseфі, A.g.e, s.14

³⁴⁸ Neseфі, A.g.e, s.15

³⁴⁹ Neseфі, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.15

ولما جاء موسى لميقاتنا وكلمه ربه قال ربي ارني انظر اليك قال لن³⁵⁰ تراني ولكن انظر الى الجبل فان استقر مكانه فسوف تراني فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا وخر موسى صعقا فلما افاق قال سبحانك تبت اليك وان اول المؤمنين

Musa: «Rabbim! Bana Kendini göster, Sana bakayım» dedi. Allah: “Sen Beni göremezsın...” Araf-143/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda³⁵¹

لاتدرکه الابصار وهو يدرك الابصار وهو الطيف الخبير

Gözler O’nu görmez, O bütün gözleri görür. En’am-103/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda³⁵²

وجوه يومئذٍ ناضرة الى ربها باظرة

Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O’nu görecekler-dir). Kıyamet-22-23/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda³⁵³

نحن اوليئكم في الحياة الدنيا و في الآخرة ولكم فيها ما تشتهي انفسكم ولكم فيها ما تدعون

Size orada nefislerinizin hoşlanacağı vardır. Fussilet-31/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda³⁵⁴

ولن يتموه ابا بما قدمت ايديهم والله عليم با لظالمين

Bunu, önceden işlediklerinden ötürü, asla dilemeyeceklerdir. Bakara-95/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda³⁵⁵

³⁵⁰ Müellif burada bu ayette geçen لن lafzının ruyetle ilgili anlamı üzerinde durmuştur

³⁵¹ Neseî, A.g.e, s.15

³⁵² Neseî, A.g.e, s.15

³⁵³ Neseî, A.g.e, s.15

³⁵⁴ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.16

³⁵⁵ Neseî, A.g.e, s.16

ونادوا يا مالك ليقتض علينا ربك قال إنكم ماكنون

(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) “Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.” O da, “Siz hep böyle kalacaksınız” der. Zuhruf-77/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda ³⁵⁶

فكلي واشربي وقر عينا فاما ترين من البشر احدا فقولني اني نذرت للرحمان صوما فلن اكلم اليوم انسيا

“Şüphesiz ben Rahmân’a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım” Meryem-26/ Ru’yet’le ilgili Mu’tezile’nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda ³⁵⁷

فاطر السماوات والارض جعل لكم من انفسكم ازواجا ومن الانعام ازواجا يذرائكم فيه ليس كمثله شئى وهو السميع البصير

O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden2 eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi üretiyor. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Şura-11/ Allah’ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur’an-ı Kerim’in işlendiği fasılda ³⁵⁸

وماياتيهم من ذكر من ربهم محدث الاستمعوه وهم يلعبون

Rablarından kendilerine gelen her yeni ihtarı mutlak eğlenerek dinliyorlar Enbiya-2/ Allah’ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur’an-ı Kerim’in işlendiği fasılda ³⁵⁹

اهم يقسمون رحمة ربك نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضا سخري ورحمة ربك خير مما يجمعون

Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların

³⁵⁶ Neseî, A.g.e, s.16

³⁵⁷ Neseî, A.g.e, s.16

³⁵⁸ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.17

³⁵⁹ Neseî, A.g.e, s.18

biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır. Zuhruf-32/ Rızık konusunun ele alındığı fasılda ³⁶⁰

ما اصاب من مصيبة في الارض ولا في انفسكم الا في كتاب من قبل ان نراها ان ذلك على الله يسير

Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitap'da bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır. Hadid-22/ Rızık konusunun ele alındığı fasılda ³⁶¹

ما يفتح الله الناس من رحمة فلا ممسك لها ولا يمسك فلا مرسل له من بعده وهو العزيز الحكيم

Allah'ın insanlara verdiği rahmeti önleyebilecek yoktur. O'nun önlediğini de ardından salıverecek yoktur. O, güçlü'dür, Hakim'dir. Fatir-2/ Rızık konusunun ele alındığı fasılda ³⁶²

وان يمسك الله بضر فلا كاشف له الا هو وان يردك بخير فلا راد لفضله يصيب به من يشاء من عباده
وهو الغفور الرحيم

Allah sana bir sıkıntı verirse, onu O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik dilerse O'nun nimetini engelleyecek yoktur. O'nu kullarından dilediğine verir. O, bağışlayandır, merhametlidir. Yunus-107/ Rızık konusunun ele alındığı fasılda ³⁶³

والله خلقكم وما تعملون

Halbuki sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı. Saffat-96/ Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasılda ³⁶⁴

ومن جاء بالسيئة فكبت وجوههم في النار هل تجزونا الا ما كنتم تعملون

³⁶⁰ Neseî, A.g.e, s.20

³⁶¹ Neseî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.20

³⁶² Neseî, A.g.e, s.20

³⁶³ Neseî, A.g.e, s.20

³⁶⁴ Neseî, A.g.e, s.21

Kötülük getiren kimseler, yüzükoyun ateşe atılırlar. «Yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılacaksınız?» denir. Neml-90/ Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasılda³⁶⁵

ليس البر ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر ولملئكة والكتاب والنبیین وآتى المال على حبه ذوی القربى والیتامى والمساکین وابن السبیل والسائلین وفي الرقاب واقام الصلاة واتى الزکوة ولموفون بعهدهم اذا عاهدوا والصابرين في البأساء والضراء وحين البأس اولئك الذين صدقوا واولئك هم المتقون

Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir; Lakin iyi olan, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitap'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır. Bakara-177/ İmanın itikadi firkalara göre tanımının anlatıldığı fasılda³⁶⁶

هو الذي انزل السكينة في قلوب المؤمنين ليزدادوا ايمانا مع ايمانهم والله جنود السماوات والارض وكان الله عليما حكيما

İnananların, imanlarını kat kat artırmaları için, kalblerine güven indiren O'dur. Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır. Allah bilendir, Hakim olandır. Fetih-4/ İmanın artması ve eksilmesi konusunda mezheplerin görüşlerinin ele alındığı fasılda³⁶⁷

انما المؤمنون الذين اذا ذكر الله وجلت قلوبهم واذا تليت عليهم آياته زادتهم ايمانا على ربهم يتوكلون

Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen

³⁶⁵ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.21

³⁶⁶ Nesefî, A.g.e, s.21

³⁶⁷ Nesefî, A.g.e, s.23

kimselerdir. Enfal-2/ İmanın artması ve eksilmesi konusunda mezheplerin görüşlerinin ele alındığı fasılda³⁶⁸

ومن يعص الله ورسوله ويتعد حدوده يدخله ناراً خالداً فيها وله عذاب مهين

Kim Allah'a ve Peygamberine baş kaldırır ve yasalarını aşarsa, onu, temelli kalacağı cehenneme sokar. Alçaltıcı azab onadır. Nisa-14/ Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁶⁹

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
بُخْمَرَهُنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءَ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءَ
بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي
الِارْتِبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنَ
زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar. Baş örtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları ve kayınpederleri veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kızkardeşlerinin oğulları veya müslüman kadınları veya cariyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçiler, ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar. Ey inananlar! Saadete ermeniz için hepiniz tevbe ederek Allah'ın hükmüne dönün. Nur-31/ Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁷⁰

يا ايها الذين امنوا توبوا الى الله توبة نصوحا عسى ربكم ان يكفر عنكم سيئاتكم ويدخلكم جنات تجري من
تحتها الانهار يوم لا يخزى الله النبيين والذين امنوا معه نورهم يسعى بين ايديهم وبأيمانهم يقولون ربنا اتمم
لنا نورنا واغفر لنا انك على كل شئ قدير

³⁶⁸ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.23

³⁶⁹ Nesefi, A.g.e, s.24

³⁷⁰ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.24

Ey inananlar! Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun. Allah'ın Peygamberini ve onunla beraber olan müminleri utandırmayacağı o gün, ışıkları önlerinde ve defterleri sağlarından verilmiş olarak yürürler ve: «Rabbimiz! Işığımızı tamamla, bizi bağışla, doğrusu Sen herşeye Kadir'sin» derler. Tahrir-8/ Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda³⁷¹

فَأْتَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ جِزَاءَ الْمُحْسِنِينَ

Allah onlara, dediklerine karşılık, temelli kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler verdi. Bu, iyi davrananların mükafatıdır. Maide-85/ Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasılda³⁷²

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu (peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlardan bir takımı, doğrusu bile bile hakkı gizlerler. Bakara-146/ Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasılda³⁷³

وَجَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyüklenmelerinden ötürü onları bile bile inkar ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak! Neml-14/ Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasılda³⁷⁴

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا

³⁷¹ Nesefi, A.g.e, s.24

³⁷² Nesefi, A.g.e, s.25

³⁷³ Nesefi, A.g.e, s.25

³⁷⁴ Nesefi, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.26

Onların ardından, namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. İşte bunlar azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir. Meryem-59-60 / Mürcie'nin kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁷⁵

يوم يحمى عليها في نار جهنم فتكوى بها جباههم وجنوبهم وظهورهم هذا ما كنزتم لانفسكم فذوقوا ما كنتم تكزون

Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak, «Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir; biriktirdiğinizi tadın» denecek. Tevbe-35/ Mürcie'nin kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁷⁶

ايحسب الانسان ان يترك سدى

İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? Kıyamet-36/ Mürcie'nin kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁷⁷

افحسبتم ان خلقناكم عبثا وانكم الينا لا ترجعون

Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Mu'minun-115 / Mürcie'nin kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁷⁸

وهم يصطرخون فيها ربنا اخرجنا منها نعمل صالحا غير الذي كنا نعمل اولم نعمركم ما يتذكر فيه من تذكر وجاءكم النذير فذوقوا فما للظالمين من نصير

Orada; «Rabbimiz! Bizi çıkar; yaptığımızdan başka, yararlı iş işleyelim» diye bağışırlar. O zaman onlara şöyle deriz: «Öğüt alacak kişinin öğüt alabileceği kadar bir süre sizi yaşatmadık mi? Size uyarıcı da gelmişti. Artık azabı tadınız, zalimlerin yardımcısı olmaz.» Fatır- 37/ Mürcie'nin cehennem ehliyle beraber,

³⁷⁵ Neseî, A.g.e, s.26

³⁷⁶ Neseî, A.g.e, s.26

³⁷⁷ Neseî, A.g.e, s.26

³⁷⁸ Neseî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.26

cennetin de ehliyle beraber fena bulacağı şeklindeki görüşünün reddedildiği fasılda³⁷⁹

ونادوا يا مالك ليقض علينا ربك قال انكم ماكثون

Cehennemde şöyle seslenilir: «Ey Nöbetçi! Rabbin hiç değilse canımızı alsın.» Nöbetçi: «Siz böyle kalacaksınız» der. Zuhruf-77/ Mürcie'nin cehennem ehliyle beraber, cennetin de ehliyle beraber fena bulacağı şeklindeki görüşünün reddedildiği fasılda³⁸⁰

انّ الذين كفروا بآياتنا سوف نصليهم نارا كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها ليذوقوا العذاب ان الله كان عزيزا حكيما

Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar! Allah daima üstün ve hakîmdir. Nisa-56/ Mürcie'nin cehennem ehliyle beraber, cennetin de ehliyle beraber fena bulacağı şeklindeki görüşünün reddedildiği fasılda³⁸¹

ولن تستطيع ان تعدلوا بين النساء ولو حرصتم فلا تميل كل الميل فتذروها كالمعلقة وان تصلحوا وتتقوا فان الله كان عفورا رحيمًا

Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, bari bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız. İşleri düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki Allah şüphesiz bağışlar ve merhamet eder. Nisa-129/ Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda³⁸²

³⁷⁹ Nesefî, A.g.e, s.26

³⁸⁰ Nesefî, A.g.e, s.26

³⁸¹ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.26

³⁸² Nesefî, A.g.e, s.26

و علم آدم الاسماء كلها ثم عرضهم على الملكة قال انبئوني باسماء هؤلاء ان كنتم صادقين

Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. «Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin» dedi. Bakara-31/ Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda³⁸³

يوم يكشف عن ساق ويدعون الى السجود فلا يستطيعون

O gün incikten açılır ve secdeye davet edilirler; fakat güç getiremezler. Kalem-42/ Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v.s) tartışıldığı³⁸⁴ ve Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasıllarda³⁸⁵

لا يكلف الله نفسا الا وسعها لها ما كسبت و عليها ما اكتسبت ربنا لا تؤخذنا ان نسينا او اخطأ ربنا ولا تحمل علينا اصرا كما حملته على الذين من قبلنا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولانا فانصرنا على القوم الكافرين

Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma, bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevlamızsın, kafirlere karşı bize yardım et. Bakara-286/ Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda³⁸⁶

يا قومنا اجيبوا داعي الله وآمنوا به يغفر لكم من ذنوبكم ويجركم من عذاب اليم

³⁸³ Neseî, A.g.e, s.26

³⁸⁴ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.12

³⁸⁵ Neseî, A.g.e, s.26

³⁸⁶ Neseî, A.g.e, s.26

«Ey milletimiz! Allah'a çağırana (Muhammed'e) uyun ve O'na inanın da Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi can yakıcı azabdan korusun.» Ahkaf-31/ Muhatapların (yükümlülük sahibi varlıkların) kategorize edildiği fasılda³⁸⁷

ووجدك ضالا فهدى ووجدك عائلا فاغنى

Seni şaşırılmış bulup, doğru yola eriştirmede mi? Seni fakir bulup zenginleştirmede mi? Duha-7-8/ Fakirliğin mi zenginliğin mi daha üstün olduğu konusunun tartışıldığı fasılda³⁸⁸

كلا ان الانسان ليطغى ان رآه استغنى

Sakin okumazlık etme! Çünkü insan, muhakkak azıtır! Kendini müstağni görmekle. Alak 6-7/ Fakirliğin mi zenginliğin mi daha üstün olduğu konusunun tartışıldığı fasılda³⁸⁹

هو الذي خلق لكم ما في الارض جميعا ثم استوى الى السماء فسواهنّ سبع سموات وهو بكلّ شيءٍ عليم

Yerde olanların hepsini; sizin için yaratan O'dur. Sonra, göğe doğru yönelerek yedi gök olarak onları düzenlemiştir. O her şeyi bilir. Bakara-29/ Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasılda³⁹⁰

يسئله من في السموات والارض كل يوم هو في شأن

Göklerde ve yerde olan kimseler her şeyi O'ndan isterler; O her an kainata tasarruf etmektedir. Rahman-29/ Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasılda³⁹¹

³⁸⁷ Neseî, A.g.e, s.28

³⁸⁸ Neseî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.29

³⁸⁹ Neseî, A.g.e, s.29

³⁹⁰ Neseî, A.g.e, s.31

³⁹¹ Neseî, A.g.e, s.31

«Hurma dalını kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün.»
Meryem-25/ Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti
konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁹²

فتقبلها ربها بقبول حسن وانبتها نبات حسنا وكفلها زكري كلما دخل عليها زكري المحراب وجد عندها رزقا
قال مريم انى لى هذا قالت هو من عند الله ان الله يرزق من يشاء بغير حساب

Rabbi onu güzel bir kabulle karşıladı, güzel bir bitki gibi yetiştirdi; onu Zekeriya'nın himayesine bıraktı. Zekeriya mabedde onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. «Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?» demiş, o da: Bu, Allah'ın katındandır» cevabını vermişti. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır. Ali İmran-37/ Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁹³

قال الذي عنده علم من الكتاب انا آتيك به قبل ان يرتد اليك طرفك فلما راه مستقرا عنده قال هذا من فضل
ربي ليبلوني ءأشكر ام اكفر ومن شكر فانما يشكر لنفسه ومن كفر فان ربي غني كريم

Kitabın bilgisine sahip olan biri: «Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm» dedi. Süleyman, tahtı yanına yerleşivermiş görünce: «Bu, şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan Rabbimin lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; fakat nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir» Neml-40/ Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda ³⁹⁴

تالله لقد ارسلنا الى امم من قبلك فزين لهم الشيطان اعمالهم فهو وليهم اليوم ولهم عذاب اليم

³⁹² Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.32

³⁹³ A.g.e, s.32

³⁹⁴ A.g.e, s.32

Allah'a and olsun ki, senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. Şeytan yaptıklarını onlara hep güzel gösterdi. Bugün de dostları odur. Onlara can yakıcı azap vardır. Nahl-63/ Şeytanın insan üzerindeki etkisinin ele alındığı fasılda³⁹⁵

قل ان كانت لكم الدار الآخرة عند الله خالصة من دون الناس فتمنوا الموت ان كنتم صادقين

De ki, «Eğer ahiret yurdu Allah katında başkalarına değil de yalnız size mahsus ise ve eğer doğru sözlü iseniz, ölümü dilesenize!» Bakara-94/ İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda³⁹⁶

ولن يتموه ابدًا بما قدمت ايديهم والله عليم بالظالمين

Bunu, önceden işlediklerinden ötürü, asla dilemeyeceklerdir. Allah zalimleri bilir. Bakara-95/ İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda³⁹⁷

فمن حاجك من بعد ما جاءك من العلم فقل تعالوا ندع ابنائنا وابنائكم ونسائنا ونسائكم وانفسنا وانفسكم ثم نبتهل فنجعل لعنت الله على الكاذبين

Sana ilim geldikten sonra, bu hususta seninle kim tartışacak olursa, de ki: «Gelin, oğullarımızı, oğullarınızı, kadınlarımızı, kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra lanetleşelim de, Allah'ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim». Ali İmran-61/ İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda³⁹⁸

قل لئن الجمعت الانس والجن على ان يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيراً

De ki: «İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kuran'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar.» İsra-88/ İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda³⁹⁹

³⁹⁵ A.g.e, s.33

³⁹⁶ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.33

³⁹⁷ A.g.e, s.34

³⁹⁸ A.g.e, s.34

³⁹⁹ A.g.e, s.34

سبحان الذي اسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام الى المسجد القصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا انه
هو السميع البصير

Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür. İsra-1/ Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴⁰⁰

ماكذب الفؤاد ما رأى

Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı. Necm-11/ Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴⁰¹

الله لا إله إلا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما في السماوات وما في الأرض من ذا الذي يشفع عنده
إلا بإذنه يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه إلا بما شاء وسع كرسيه السماوات
والأرض ولا يؤوده حفظهما وهو العلي العظيم

Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaath edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlılığı gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Bakara-255/ Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴⁰²

والمالك على أرجائها ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية

⁴⁰⁰ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.35

⁴⁰¹ A.g.e, s.35

⁴⁰² A.g.e, s.36

Melekler onun çevresindedirler; o gün Rabbinin arşını onlardan başka sekiz tanesi yüklenir. Hakka-17/ Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ⁴⁰³

كراما كاتبين

Kiram (Değerli-dürüst) kâtibler var. İnfitar-11/ Hafaza meleklerinin olmadığını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ⁴⁰⁴

هو الاول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شئ عليم

O her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı son'dur; varlığı aşikardır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O her şeyi bilir. Hadid-3/ Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ⁴⁰⁵

ونفخ في الصور فصعق من في السماوات و من في الارض الا من شاء الله ثم نفخ فيه اخرى فاذا هم قيام ينظرون

Sura üflenince, Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar, yerde olanlar hepsi düşüp ölür. Sonra Sura bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakışır dururlar. Zümer-68/ Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda ⁴⁰⁶

ان الله اشترى من المومنين انفسهم واموالهم بان لهم الجنة يقاتلون في سبيل الله فيقتلون ويقتلون وعدا عليه حقا في التوراة والانجيل والقرآن ومن اوفى بعهد من الله فاستبشروا ببيعكم الذي بايعتم به وذلك هو الفوز العظيم

Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kuran'da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık

⁴⁰³ A.g.e, s.36

⁴⁰⁴ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.37

⁴⁰⁵ A.g.e, s.37

⁴⁰⁶ A.g.e, s.37

satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse, yaptığımız alışverişe sevinin; bu büyük başarıdır. Tevbe-111/ Allah'ın evvel ve ahir sıfatlarından hareketle zamanı geldiğinde cennetin ve cehennem içindekilerle beraber yok olacağını savunan Cehmiyye'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴⁰⁷

جزاؤهم عند ربهم جنات عدن تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها أبدا رضي الله عنهم ورضوا عنه ذلك لمن خشي ربه

Onların Rableri katındaki mükafatı, içinde temelli ve sonsuz kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah onlardan razıdır. Onlar da Allah'tan razıdır. Bu, Rabbinden korkan kimseyedir. Beyine-8/ Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴⁰⁸

يبشروهم ربهم برحمة منه ورضوان و جنات لهم فيها نعيم مقيم

Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler. Tevbe-21/ Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴⁰⁹

ومن يقتل مؤمنا متعمدا فجزائه جهنم خالدا فيها وغضب الله عليه ولعنه واعد له عذابا عظيما

Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş, lanetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır. Nisa-93/ Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.38

⁴⁰⁸ A.g.e, s.38

⁴⁰⁹ A.g.e, s.38

⁴¹⁰ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.38

ومن يفعل ذلك عدوانا وظلما فسوف نصليه نارا وكان ذلك على الله يسيرا

Bunu kim aşırı giderek haksızlıkla yaparsa, onu ateşe sokacağız. Bu, Allah'a kolaydır. Nisa-30/ Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda⁴¹¹

ان الله لا يغفر ان يشرك به ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء ومن يشرك بالله فقد افترى اثما عظيما

Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur. Nisa-48/ Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda⁴¹²

افمن كان مؤمنا كمن كان فاسقا لا يستوون

İnanan kimse yoldan çıkmış kimseye benzer mi? Bunlar bir olamazlar. Secde-18/ Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v.s) işlendiği fasılda⁴¹³

ان تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه نكفر عنكم سيئاتكم وندخلكم مدخلا كريما

Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz. Nisa-31/ Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasılda⁴¹⁴

وانذرهم يوم الأزفة اذالقلوب لدى الحناجر كاظمين ما للظلمين من حميم ولا شفيع يطاع

Onları, yüreklerin ağıza geleceği, tasadan yutkunacakları, yaklaşan kıyamet günü ile uyar. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenecek şefaatchisi olur. Mü'min-18/ Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasılda⁴¹⁵

⁴¹¹ A.g.e, s.40

⁴¹² A.g.e, s.40

⁴¹³ A.g.e, s.40

⁴¹⁴ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.40

فما لنا من شافعين ولا صديق حميم

Bak şimdi bizim için ne şefaathiler var. Şuara, 100-101/ Mu'tezile'nin şefaathilerle ilgili görüşünün reddedildiği fasılda⁴¹⁶

واذ قال لقمان لابنه وهو يعظه يا بني لا تشرك بالله ان الشرك لظلم عظيم

Lokman, oğluna öğüt vererek: «Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür» demişti. Lukman-13/ Mu'tezile'nin şefaathilerle ilgili görüşünün reddedildiği fasılda⁴¹⁷

والوزن يومئذ الحق فمن ثقلت موازينه فأولئك هم المفلحون

Gerçek tartı kıyamet günündedir. Tartıları ağır gelenler, işte onlar kurtulanlardır. Araf-8/ Mu'tezile'nin semiyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şefaathiler v.s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasılda⁴¹⁸

سابقوا الى مغفرة من ربكم وجنة عرضها كعرض السماء والارض اعدت للذين آمنوا بالله ورسوله ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم

Ey İnsanlar! Rabbiniz tarafından bağışlanmaya, Allah'a ve Peygamberine inananlar için hazırlanmış, genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşun; bu Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur. Allah, büyük lütf sahibidir. Hadid-21/ Cennet ve Cehennem şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda⁴¹⁹

فان لم تعملوا ولن تعملوا فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجاره اعدت للكافرين

⁴¹⁵ A.g.e, s.40

⁴¹⁶ A.g.e, s.40

⁴¹⁷ A.g.e, s.40

⁴¹⁸ A.g.e, s.41

⁴¹⁹ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.43

Yapamazsanız ki yapamayacaksınız o takdirde, inkar edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının. Bakara-24/ Cennet ve Cehennemin şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda⁴²⁰

عند سدرۃ المنتهى

Sidret- ül Münteha'nın yanında. Necm-14/ Cennet ve Cehennemin şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda⁴²¹

ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله بل احياء عند ربهم يرزقون فرحين بما آتاهم الله من فضله ويستبشرون بالذين لم يلحقوا بهم من خلفهم الا خوف عليهم ولا هم يحزنون

Sakin Allah yolunda öldürülenleri ölmüşler sanmayın! Aksine onlar hep hayattadırlar, Rablerinin katında rızıklandırılırlar. Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği mutlulukla sevinç duyarlar ve arkalarından şehit olarak kendilerine katılmamış olan mücahitler hakkında: «Onlara hiçbir korku yok ve onlar üzüntü de duymayacaklardır.» müjdesinde bulunurlar. Ali İmran-169-170/ Ruhla ilgili bazı durumların (kıyımları, fazilet yönünden dereceleri, mahşerdeki durumları v.s) anlatıldığı fasılda⁴²²

الله يتوفى الانفس حين موتها والتي لم تمت في منامها فيمسك التي قضى عليها الموت ويرسل الاخرى الى اجل مسمى ان في ذلك لآيات لقوم يتفكرون

Allah, öleceklerin ölümleri anında, ölmeyeceklerin de uykuları esnasında ruhlarını alır. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini bir süreye kadar salıverir. Doğrusu bunda düşünen kimseler için dersler vardır. Zümer-42/ Ruhla

⁴²⁰ A.g.e, s.43

⁴²¹ A.g.e, s.43

⁴²² Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.46

ilgili bazı durumların (kısmıları, fazilet yönünden dereceleri, mahşerdeki durumları v.s.) anlatıldığı fasılda⁴²³

وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فاصلحوا بينهما فان بغت احدهما على الاخرى فقاتلوا التي تبغي حتى تفيئ الى امر الله فان فائت فاصلحوا بينهما بالعدل واقسطوا ان الله يحب المقسطين

Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltiniz; eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulunuz, adil davranınız, şüphesiz Allah adil davrananları sever. Hucurat-9/ Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴²⁴

انما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله ويسعون في الارض فسادا ان يقتلوا او يصلبوا او تقطع ايديهم وارجلهم من خلاف او ينفوا من الارض ذلك لهم خزي في الدنيا ولهم في الآخرة عذاب عظيم

Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azab vardır. Maide-33/ Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴²⁵

ما كان محمد ابا احد من رجالكم ولكن رسول الله و خاتم النبيين وكان الله بكل شيء عليما

Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir. Ahzab-40/ Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasılda⁴²⁶

⁴²³ A.g.e, s.46

⁴²⁴ A.g.e, s.46

⁴²⁵ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.46

⁴²⁶ A.g.e, s.50

قولوا امنابالله و ما انزل الينا وما انزل الى ابراهيم واسماعيل واسحاق ويعقوب والاسباط وما اوتي موسى وعيسى وما اوتي النبيون من ربهم لا نفرق بين احد منهم ونحن له مسلمون

«Allah'a, bize gönderilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına gönderilene, Musa ve İsa'ya verilene, Rableri tarafından peygamberlere verilene, onları birbirinden ayırt etmeyerek inandık, biz O'na teslim olanlarız» deyin. Bakara-136/ Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda⁴²⁷

منها خلقناكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارة اخرى

Sizi yerden yarattık, oraya döndüreceğiz, sizi tekrar oradan çıkaracağız. Taha-55/ Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda⁴²⁸

الم يروا كم اهلكنا قبلهم من القرون انهم اليهم لا يرجعون

Kendilerinden önce nice nesilleri yok ettiğimizi, onların bir daha kendilerine dönmediklerini görmezler mi? Yasin-31/ Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda⁴²⁹

ليس على الذين آمنوا و عملوا الصالحات جناح فيما طعموا اذا ما اتقوا وامنوا و عملوا الصالحات ثم اتقوا واحسنوا والله يحب المحسنين

İnananlara ve yararlı iş işleyenlere, -sakınırlar, inanırlar, yararlı işler işlerler, sonra haramdan sakınıp inanırlar ve sonra isyandan sakınıp iyilik yaparlarsa- daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur. Allah iyi davrananları sever. Maide-93/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁴³⁰ (Bu ayeti bu grubun delil olarak öne sürdüğünü belirtir.)

⁴²⁷ A.g.e, s.52

⁴²⁸ A.g.e, s.52

⁴²⁹ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.52

⁴³⁰ A.g.e, s.53

انتم لتاتون الرجال وتقطعون السبيل وتاتون في نادىكم المنكر فما كان جواب قومه الا ان قالوا انتنا بعذاب الله ان كنت من الصادقين

«Erkeklere yaklaşıyor, yol kesiyor ve toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musunuz?» Milletinin cevabı: «Doğru sözlü isen bize Allah'ın azabını getir» demek oldu. Ankebut-29/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁴³¹

يا ايها النبي حرص المؤمن على القتال ان يكن منكم عشرون صابرون يغلبون مائتين وان يكن منكم مائة يغلبون الف من الذين كفروا بانهم قوم لا يفقهون

Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Enfal-65/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁴³²

الآن خفف الله عنكم وعلم ان فيكم ضعفا فان يكن منكم مائة صابرة يغلبون مائتين وان يكن منكم الف يغلبون الفين باذن الله والله مع الصابرين

Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir. Enfal-66/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁴³³

والمحصنات من النساء الا ما ملكت ايماكم كتاب الله عليكم واحل ذلك ما وراء ذلك ان تبتغوا باموالكم محصنين غير مسافحين فما استمتعتم به منهن فاتوهن اجورهن فريضة ولا جناح عليكم فيما تراضيتن به من بعد الفريضة ان الله كان عليما حكيما

⁴³¹ A.g.e, s.53

⁴³² Nesefi, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.53

⁴³³ A.g.e, s.53

Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna, bunlar, Allah'ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir. Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak, mallarınızla istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin; kararlaştırılmadan başka, karşılıklı hoşnud olduğunuz hususda size bir sorumluluk yoktur. Allah Bilendir, Hakim'dir. Nisa-24/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁴³⁴

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة ولا تأخذكم بهما رافة في دين الله ان كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر واليشهد عذابهما طائفة من المؤمنين

Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahit olsun. Nur-2/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği⁴³⁵ ve İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴³⁶

وانكحوا الايامى منكم والصالحين من عبادكم وامائكم ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله والله واسع عليم

İçinizdeki bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onları lütfü ile zenginleştirir. Allah lütfü bol olandır, bilendir. Nur-32/ İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁴³⁷

يوم تبدل الارض غير الارض والسموات ويرزوا الله الواحد القهار

Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) haline getirildiği, (insanlar) bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün

⁴³⁴ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.53

⁴³⁵ A.g.e, s.53

⁴³⁶ A.g.e, s.55

⁴³⁷ A.g.e, s.53

zalimlerin cezasını verecektir). İbrahim-48/ Şia'dan bir grubun cesedin yok olduktan sonra ruhun yeni bir bedende dirileceği görüşünün tartışıldığı fasılda⁴³⁸

وقلنا يا ادم اسكن انت وزوجك الجنة وكلا منها حيث شئتما رغدا ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين

«Ey Adem! Eşin ve sen cennette kal, orada olandan istediğiniz yerde bol bol yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz» dedik. Bakara-35/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda

ورفعناه مكانا عليا

Biz onu yüce bir yere yükselttik. Meryem-57/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴³⁹

الله ما في السماوات وما في الارض وان تبدوا ما في انفسكم او تخفوه يحاسبكم به الله فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء والله على كل شيء قدير

Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azabeder. Allah her şeye Kadir'dir. Bakara-284/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴⁰

يا ايها النبي اتق الله ولا تطع الكافرين والمنافقين ان الله كان عليما حكيما

Ey peygamber! Allah'tan sakın, inkarcılara ve iki yüzlülere uyma, Allah şüphesiz bilendir, hakim'dir. Ahzab-1/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴¹

يا ايها الرسول كلوا من الطيبات واعملوا صالحا اني بما تعملون عليم

⁴³⁸ A.g.e, s.55

⁴³⁹ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.55

⁴⁴⁰ A.g.e, s.55

⁴⁴¹ A.g.e, s.55

Ey Peygamberler! Temiz şeylerden yiyin, yararlı iş işleyin; doğrusu Ben, yaptığınızı bilirim. Mu'minun-51/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴²

فاستقم كما امرت ومن تاب معك ولا تطغوا انه بما تعملون بصير

Sen, beraberindeki tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı gitmeyin, doğrusu Allah yaptıklarınızı görür. Hud-112/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda

كلوا واشربوا هنيئا بما اسلفتم في الايام الخالية

Onlara şöyle denir: «Geçmiş günlerde, peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yiyiniz içiniz.» Hakka-24/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴³

شهر رمضان الذي انزل فيه القرآن هدى للناس وبينات من الهدى والفرقان فمن شهد منكم الشهر فليصمه
ومن كان مريضا او على سفر فعدة من ايام اخر يريد بكم الله اليسرى ولا يريد بكم العسرى ولتكموا العدة
ولتكبروا الله على ما هديكم ولعلكم تشكرون

Ramazan ayı, ki onda Kuran, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun; hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. Bu kolaylıkları, sayıyı tamamlamanız ve size yol gösterdiğine karşılık O'nu ululamanız için meşru kılmıştır; ola ki şükredersiniz. Bakara-185/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴⁴

يا ايها الذين امنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون

⁴⁴² Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.55

⁴⁴³ Nesefi, A.g.e, s.55

⁴⁴⁴ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.55

Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz. Bakara-183/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴⁵

واقموا الصلاة واتوا الزكاة واركع مع الراكعين

Namazı kılın, zekatı verin, rüku edenlerle birlikte rüku edin. Bakara-43/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴⁶

اياما معدودات فمن كان منكم مريضا او على سفر فعدة من ايام اخر وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين
فمن تطوع خيرا فهو خير له وان تصوموا خير لكم ان كنتم تعلمون

Sayıli günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğeri günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fideye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Bakara-184/ İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda⁴⁴⁷

وسخر لكم الليل والنهار والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامرہ ان في ذلك لآية لقوم يعقلون

Geceyi gündüzü, güneşi ayı sizin istifadenize vermiştir. Yıldızlar da O'nun buyruğuna boyun eğmiştir. Bunlarda, akleden kimseler için dersler vardır. Nahl-12/ Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda⁴⁴⁸

فتنظر نظرة في النجوم فقالا اني سقيم

Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı. Ben hastayım, dedi. Saffat, 88-89/ Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ A.g.e, s.55

⁴⁴⁶ A.g.e, s.55

⁴⁴⁷ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.55

⁴⁴⁸ A.g.e, s.57

ما اشهدتهم خلق السماوات والارض ولا خلق انفسهم وما كنت متخذ المضلين عضدا

Oysa Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılmasında ve ne de kendilerinin yaratılmasında hazır bulundurdum. Saptıranları hiçbir işte asla yardımcı da edinmedim. Kehf-51/ Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda

انا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب

Şüphesiz Biz, yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Saffat-6/ Ehlün-nücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda⁴⁵⁰

حتى اذا بلغ مغرب الشمس وجدها تغرب في عين حمئة ووجد عندها قوما قلنا يا ذا لقرنين اما ان تعذب واما ان تتخذ فيهم حسنا

Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca onu, kara balçıklı bir suda batıyor gördü. Orada bir millete rastladı. «Zülkarneyn! Onlara azap da edebilirsin, iyi muamelede de bulunabilirsin» dedik. Kehf-86/ Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda⁴⁵¹

⁴⁴⁹ A.g.e, s.57

⁴⁵⁰ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.58

⁴⁵¹ A.g.e, s.58

BÖLÜM 2: BAHRÜ'L KELÂM'IN TEMHÎD Fİ USULİDDİN VE TABSİRETÜL EDİLLE ADLI ESERLE KARŞILAŞTIRMASI

Eserin bu iki eserle karşılaştırması müellifin Kelâmî görüşlerinin genel çerçevesini anlamak bakımından önemlidir. *Temhid* ve *Tabsire'* nin Neseî'nin Kelâm alimleri tarafından bilinen en önemli eserleri olması da bu amaca hizmet eden diğer bir faktördür. İlim dünyası, Neseî'yi ve Kelâm ilmindeki önemini, bu eserler üzerindeki çalışmalar yoğunlaştıkça daha iyi anlayacaktır.

2.1.Genel Başlıklar Açısından Karşılaştırma

Bu üç eser arasında konu başlıkları açısından yapılan karşılaştırmada ilk göze çarpan; *Bahrül Kelâm*'ın *Tabsiretü'l Edille* ve *Temhîd* kadar derli toplu olmadığıdır. *Bahrü'l Kelâm*'daki bazı konuların çeşitli bölümlerde tekrar ele alınması eserin metot açısından başarısına gölge düşürmektedir.⁴⁵² *Temhîd*'le adlı eserde ise her konunun Fasil Fi (فصل في) başlığı altında incelendiğini görüyoruz. Eserin Abdulhay Kabil tarafından yapılan tahkikli baskısında ilk yirmi beş sayfasının Neseî'yi ve eserlerini tanıtıcı mahiyette hazırlandığı görülmektedir.⁴⁵³ *Tabsiretü'l Edille*'de bu iki eserin bölümleri ile ilgili yapılan karşılaştırmalı tasnif şöyledir;

Bahrü'l Kelâm

1. Dinde Tartışma Caizdir.
2. İlim Akıldan Üstündür.
3. İmanın Şartlarını Bilmek Şarttır.
4. Sıfatlar İki Türdür.
5. Varlık İki Türdür.

⁴⁵² YAVUZ Yusuf Şevki, “Bahrü'l-Kelâm”, *DİA*, mad. IV. s.516

⁴⁵³ Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, nşr. Abdulhay Kâbil, s.147

6. Allah gelmek ve gitmekle nitelenemez.
7. Cehmiyye Allah'a yer tayin eder.
8. Mu'tezile Allah görülmez der
9. Kur'an Allah Kelâmıdır.
10. İsim Müsem mânın Aynıdır.
11. Rızıklar Bölünmüştür.
12. İman Artmaz, Eksilmez.
13. Putperestlerin Çocukları.
14. Şeytanın Soyu.
15. Zenginlik Fakirlikten Üstündür.
16. Kaderiyyeye Göre Çalışmak İnsana Farzdır.
17. Mutezileye Göre Velilerin Kerameti Saçmadır.
18. Peygamberliğin İsbatı.
19. Mu'tezile'ye Göre Mirac Olmadı.
20. Mu'tezile'ye Göre Üzerimizde Görevli Melek Yoktur.
21. Mu'tezile'ye Göre Kabir Azabını Akıl Almaz.
22. Sahabenin En Üstünü Ebubekir'dir.
23. Rafizîler'in Bir Kısmı Vahiy Ali'nin Hakkıydı derler
24. Rafizîler İmam Ali'nin Topladığı Kur'an'ıdır derler.

Tabsiretü'l Edille

Birinci Cilt

1. Bilgi Teorisi ve Varlıkla İlgisi.
2. Kainatın Oluşumu ve Sebebi.

3. Allah'ın Tek Oluşu ve Karşıt İnançların Reddi.
4. Allah'ın Selbî Sıfatları.
5. Allah'ın Sıfatları.
6. Allah'ın Kelâm Sıfatı.
7. Tekvin-Yaratma Nazariyesi.
8. Allah'ın İradesi ve Hakim Olması.
9. Allah'ın Görülmesi.

İkinci Cilt

1. Peygamberlik.
2. Allah İnsan İlişkileri a) Adalat- Zulüm, b) İnsanın Gücü, c) İnsanın İşlerindeki Hürriyeti.
3. Tevellüdün İbtali.
4. İnsanın Yaşamı (rızk ve ecel) İlgisi.
5. İrade Hürriyeti, Doğru Yanlış Yapma.
6. Allah'ın İnsanın Yararına Hüküm Vermesi, Kaza ve Kader,
7. Kelâmî Terimler (İsim ve Hükümü).
8. Kaderiyye Mezhebi.
9. Kaber Azabı, Şefaat, İman.
10. Siyaset (İmamet: Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali).⁴⁵⁴

Ebu'l-Mu'in en-Nesefî'nin hayatı ve eserlerini konu aldığı çalışmasında Zeki Sarıtoprak *Tabsiretü'l-Edille*'nin bölümlerini şöyle sıralar;

Birinci Bölüm, İlahiyat Bahisleri

⁴⁵⁴ Nesefî, *Tabsiretü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, s.13-15

İkinci Bölüm, Nübüvvet Bahisleri

Üçüncü Bölüm, İrade, Kaza ve Kader bahisleri

Dördüncü Bölüm, Bazı semiyat bahisleri

Beşinci Bölüm, İmamet Meselesi⁴⁵⁵

Genel başlıklar açısından bir karşılaştırma yapmadan şu hususları açıklamayı uygun görüyoruz. *Bahrü'l Kelâm*'da bütün bölüm başlıkları Fasl (فصل) ismini alırken, *Tabsiretü'l Edille*' de Faslın yanı sıra "...Konusunda Söz (الكلام في)" şeklinde ana başlıklarla karşılaşıyoruz. *Bahrü'l-Kelâm*'daki fasılların özel bir adı olmamakla beraber *Tabsiretü'l Edille*'de her faslın ve her "... Konusunda Söz" diye başlayan bölümün bahsettiği konuyla ilgili ipucu içerdiğini müşahede ediyoruz.

2.1.1.Bahrü'l-Kelâm'daki Konu Başlıkları

Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasıl;⁴⁵⁶

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulduğu fasıl;⁴⁵⁷

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v. b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasıl;⁴⁵⁸

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasıl;⁴⁵⁹

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasıl;⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Zeki, Sarıtoprak, a.g.e, s.20

⁴⁵⁶ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.3

⁴⁵⁷ Nesefî, A.g.e, s.3

⁴⁵⁸ Nesefî, A.g.e, s.6

⁴⁵⁹ Nesefî, A.g.e, s.8

⁴⁶⁰ Nesefî, A.g.e, s.8

Varlıkları kategorize eden fasıl; ⁴⁶¹

Allah'a vâhid demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasıl; ⁴⁶²

Allah için şey demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasıl ⁴⁶³

Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasıl ⁴⁶⁴

Allah' a nur demenin caiz olduğunu savunan Müşebbihe'ye cevap verilen fasıl⁴⁶⁵

Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v. s) tartışıldığı fasıl ⁴⁶⁶

Allah'a gelme ve gitme fiillerinin izafe edilmeyeceğinden bahisle başlayıp Allah'a cisim denilemeyeceğinin belirtildiği fasıl ⁴⁶⁷

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasıl ⁴⁶⁸

Ru'yet'le ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasıl ⁴⁶⁹

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasıl⁴⁷⁰

İsmin Müsemmanın aynısı olup olmadığının tartışıldığı fasıl⁴⁷¹

Rızık konusunun ele alındığı fasıl⁴⁷²

⁴⁶¹ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.10

⁴⁶² Nesefî, A.g.e, s.10

⁴⁶³ Nesefî, A.g.e, s.10

⁴⁶⁴ Nesefî, A.g.e, s.11

⁴⁶⁵ Nesefî, A.g.e, s.11

⁴⁶⁶ Nesefî, A.g.e, s.11

⁴⁶⁷ Nesefî, A.g.e, s.12

⁴⁶⁸ Nesefî, A.g.e, s.14

⁴⁶⁹ Nesefî, A.g.e, s.15

⁴⁷⁰ Nesefî, A.g.e, s.16

⁴⁷¹ Nesefî, A.g.e, s.19

İktisab bağlamında Cebriye'nin istitaa ile ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasıl⁴⁷³

Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasıl⁴⁷⁴

İmanın itikadi fırkalara göre tanımının anlatıldığı fasıl⁴⁷⁵

İmanın artması ve eksilmesi konusunda mezheplerin görüşlerinin ele alındığı fasıl⁴⁷⁶

Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁷⁷

Günahın Çeşitlerinin Konu Edildiği fasıl⁴⁷⁸

Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁷⁹

Mürcie'nin kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerinin reddedildiği fasıl⁴⁸⁰

Mürcie'nin cehennem ehliyle beraber, cennetin de ehliyle beraber fena bulacağı şeklindeki görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁸¹

Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasıl⁴⁸²

⁴⁷² Nesefî, A.g.e, s.20

⁴⁷³ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.20

⁴⁷⁴ Nesefî, A.g.e, s.21

⁴⁷⁵ Nesefî, A.g.e, s.21

⁴⁷⁶ Nesefî, A.g.e, s.23

⁴⁷⁷ Nesefî, A.g.e, s.24

⁴⁷⁸ Nesefî, A.g.e, s.25

⁴⁷⁹ Nesefî, A.g.e, s.25

⁴⁸⁰ Nesefî, A.g.e, s.25

⁴⁸¹ Nesefî, A.g.e, s.26

⁴⁸² Nesefî, A.g.e, s.26

Muhatapların (yükümlülük sahibi varlıkların) kategorize edildiği fasıl⁴⁸³

Şeytanın neslinin çoğalmasıyla ilgili rivayetlerin işlendiği fasıl⁴⁸⁴

Fakirliğin mi zenginliğin mi daha üstün olduğu konusunun tartışıldığı fasıl⁴⁸⁵

Rızık için çalışma konusunun anlatıldığı fasıl⁴⁸⁶

Peygamberlerle Beraber Hesaba Çekilmeyeceklerin Anlatıldığı fasıl⁴⁸⁷

Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasıl⁴⁸⁸

Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasıl⁴⁸⁹

Şeytanın insan üzerindeki etkisinin ele alındığı fasıl⁴⁹⁰

İspatı Nübüvvetin işlendiği fasıl⁴⁹¹

Nübüvvet sıfatının Nebinin ölümünden sonra da kendisi için kullanılamayacağı yönündeki Mütekaşşife'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁹²

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁹³

⁴⁸³ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.27

⁴⁸⁴ Nesefî, A.g.e, s.28

⁴⁸⁵ Nesefî, A.g.e, s.28

⁴⁸⁶ Nesefî, A.g.e, s.30

⁴⁸⁷ Nesefî, A.g.e, s.30

⁴⁸⁸ Nesefî, A.g.e, s.31

⁴⁸⁹ Nesefî, A.g.e, s.31

⁴⁹⁰ Nesefî, A.g.e, s.32

⁴⁹¹ Nesefî, A.g.e, s.33

⁴⁹² Nesefî, A.g.e, s.34

⁴⁹³ Nesefî, A.g.e, s.35

Hafaza meleklerinin olmadığını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁹⁴

Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁹⁵

Allah'ın evvel ve ahir sıfatlarından hareketle zamanı geldiğinde cennetin ve cehennem içindekilerle beraber yok olacağını savunan Cehmiyye'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁹⁶

Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁴⁹⁷

Cehmiyye'nin "Allah cennetliklerinin nefes sayılarını bilir mi?" şeklindeki şüphenin cevaplandırıldığı fasıl⁴⁹⁸

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v. s) işlendiği fasıl⁴⁹⁹

Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasıl⁵⁰⁰

Mu'tezile'nin semiyyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şefaet v. s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasıl⁵⁰¹

Cennet ve Cehennem şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasıl⁵⁰²

⁴⁹⁴ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.36

⁴⁹⁵ Nesefî, A.g.e, s.37

⁴⁹⁶ Nesefî, A.g.e, s.38

⁴⁹⁷ Nesefî, A.g.e, s.38

⁴⁹⁸ Nesefî, A.g.e, s.39

⁴⁹⁹ Nesefî, A.g.e, s.39

⁵⁰⁰ Nesefî, A.g.e, s.40

⁵⁰¹ Nesefî, A.g.e, s.41

Kabir azabı, Münker-Nekirin sualinin imkanı konusunda bazı fırkaların (Mu'tezile, Neccariye ve Cehmiyye) şüphelerinin reddedildiği fasıl⁵⁰³

Ruhla ilgili bazı durumların (kıyımları, fazilet yönünden dereceleri, mahşerdeki durumları v. s.) anlatıldığı fasıl⁵⁰⁴

Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasıl⁵⁰⁵

İmametin ele alındığı fasıl⁵⁰⁶

Sahabinin fazilet açısından kategorize edildiği fasıl⁵⁰⁷

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasıl⁵⁰⁸

Asıl Kur'an-ın Hz. Ali'nin topladığı Kur'an olduğu şeklindeki Ravafiz'den bir kısmının görüşünün reddedildiği fasıl⁵⁰⁹

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasıl⁵¹⁰

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasıl⁵¹¹

Şia'dan bir grubun cesedin yok olduktan sonra ruhun yeni bir bedende dirileceği görüşünün tartışıldığı fasıl⁵¹²

⁵⁰² Nesefi, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.43

⁵⁰³ Nesefi, A.g.e, s.45

⁵⁰⁴ Nesefi, A.g.e, s.46

⁵⁰⁵ Nesefi, A.g.e, s.46

⁵⁰⁶ Nesefi, A.g.e, s.47

⁵⁰⁷ Nesefi, A.g.e, s.49

⁵⁰⁸ Nesefi, A.g.e, s.50

⁵⁰⁹ Nesefi, A.g.e, s.51

⁵¹⁰ Nesefi, A.g.e, s.52

⁵¹¹ Nesefi, A.g.e, s.53

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasıl⁵¹³

Ehlünnücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasıl⁵¹⁴

2.1.2. *Tabsiretü'l Edille*'deki Konu Başlıkları

الكلام في تحديد العلم

İlmin Tanımıyla İlgili Söz⁵¹⁵

الكلام في اثبات الحقائق وعلوم

İlim ve hakikatlerin İsbatıyla ilgili Söz⁵¹⁶

الكلام في اسباب المعارف

Bilginin Kaynaklarıyla ilgili Söz⁵¹⁷

الكلام في العقل انه من اسباب المعارف

Akılın Bilginin Kaynaklarından Biri Olmasıyla İlgili Söz⁵¹⁸

الكلام في ايمان المقلد

İnsanın Kalbine Güzel Olduğu Hissi Gelenin, İlhamın ve Taklidin Dinlerin Esasını Bilmenin Esası Olduğunun İptali Konusuyla İlgili Söz⁵¹⁹

Mukallidin İmanıyla İlgili Söz⁵²⁰

⁵¹² Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.55

⁵¹³ Nesefî, A.g.e, s.55

⁵¹⁴ Nesefî, A.g.e, s.57

⁵¹⁵ Nesefî, *Tebîratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.9

⁵¹⁶ Nesefî, A.g.e, I, s.20

⁵¹⁷ Nesefî, A.g.e, I, s.24

⁵¹⁸ Nesefî, A.g.e, I, s.27

⁵¹⁹ Nesefî, A.g.e, I, s.34

⁵²⁰ Nesefî, A.g.e, I, s.38

الكلام في حدث العالم

Alemin Hudusuyla İlgili Söz⁵²¹

فصل في حدوث الاعراض

Arazların Hudusuyla İlgili Fası⁵²²

فصل في تضامن حدوث الجواهر والاعراض

Cevher ve Arazların Hudusunun Kapsamıyla İlgili Fası⁵²³

فصل في استحالة قدم الجواهر

Cevherin Kıdeminin Muhal Oluşuyla İlgili Fası⁵²⁴

الكلام في ان العالم له محدث

Alemin Muhdisinin Var Olduğuyula İlgili Söz⁵²⁵

الكلام في توحيد الصانع

Allah'ın Tevhid Sıfatıyla İlgili Söz⁵²⁶

الكلام في ابطال قول الثنوية

Seneviyye'nin Görüşünün İptali İlgili Söz⁵²⁷

الكلام في ان الباري جل و علا قديم

Allah (c. c)'nin Kadim Oluşuyla İlgili Söz⁵²⁸

⁵²¹ Neseî, *Tebîrâtü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.62

⁵²² Neseî, A.g.e, I, s.82

⁵²³ Neseî, A.g.e, I, s.88

⁵²⁴ Neseî, A.g.e, I, s.92

⁵²⁵ Neseî, A.g.e, I, s.105

⁵²⁶ Neseî, A.g.e, I, s.109

⁵²⁷ Neseî, A.g.e, I, s.132

الكلام في نفي كون الباري عرضا

Allah (c. c)'nin Araz Oluşunun Nefyiyle İlgili Söz⁵²⁹

الكلام في ابطال قول من يقول ان الباري عز وجل جوهر

Allah (c. c)'nin Cevher Olduğunu Söyleyenlerin Görüşünün İptaliyle İlgili Söz⁵³⁰

الكلام في ابطال قول المجسمة

Mücessime'nin Görüşünün İptaliyle İlgili Söz⁵³¹

فصل في الاختلاف بين الاسم والمسمى

İsim ve Mana Arasındaki İhtilafla İlgili Fası⁵³²

فصل في الاختلاف في حد الجسم

Cismın Tanımı Konusundaki İhtilafla İlgili Fası⁵³³

فصل في بيان استحالة وصف الله تعالى بالصورة واللون والطعم والرائحة وغير ذلك

Allah'a Renk, Tat, Koku v. s'nin İzafe edilışinin İmkansızlığıyla İlgili Fası⁵³⁴

الكلام في ابطال التشبيه

Teşbihin İptaliyle İlgili Söz⁵³⁵

فصل في اختلاف كون الله تعالى شيئا

Allah'ın Şey Olması Konusundaki İhtilafla İlgili Fası⁵³⁶

⁵²⁸ Neseî, A.g.e, I, s.144

⁵²⁹ Neseî, *Tebsiratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.145

⁵³⁰ Neseî, A.g.e, I, s.148

⁵³¹ Neseî, A.g.e, I, s.158

⁵³² Neseî, A.g.e, I, s.160

⁵³³ Neseî, A.g.e, I, s.177

⁵³⁴ Neseî, A.g.e, I, s.186

⁵³⁵ Neseî, A.g.e, I, s.187

Mümasele (Benzerlik) İle İlgili Fasıl⁵³⁷

Allah'ın Maiyeti Konusuyla İlgili Fasıl⁵³⁸

Bir Mekanda Oluşunun İmkansızlığıyla İlgili Söz⁵³⁹

Sıfatlarının İsbatıyla İlgili Söz⁵⁴⁰

İlminin Keyfiyeti (Niteliği) Hususundaki İhtilafla İlgili Fasıl⁵⁴¹

Subuti Sıfatları Konusundaki İhtilafla İlgili Fasıl⁵⁴²

Allah'ın Sözü'nün Hadis Oluşunun Nefyi İle İlgili Söz⁵⁴³

İbareler Allah'ın Sözü'nün Hikayesidir Fasıl⁵⁴⁴

⁵³⁶ Neseî, A.g.e, I, s.205

⁵³⁷ Neseî, *Tebşiratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.206

⁵³⁸ Neseî, A.g.e, I, s.209

⁵³⁹ Neseî, A.g.e, I, s.215

⁵⁴⁰ Neseî, A.g.e, I, s.246

⁵⁴¹ Neseî, A.g.e, I, s.256

⁵⁴² Neseî, A.g.e, I, s.261

⁵⁴³ Neseî, A.g.e, I, s.339

Kelâm ve Duyulan Arasındaki Farkla İlgili Fası⁵⁴⁵

الكلام في ان التكوين غير المكون وانه أزلي غير محدث ولا حادث

Tekvinin Mükevvenenden farklı olup ezeli Olması ve Muhdes yada Hadis Olmadığıyla İlgili Söz⁵⁴⁶

الكلام في ان الارادة صفة لله تعالى أزلية

İrade'nin Allah'ın Ezeli Sıfatı Olduğuyla İlgili Söz⁵⁴⁷

الكلام في بيان ان صانع العالم حكيم

İlim Sahibinin Hâkim Olduğuyla İlgili Söz⁵⁴⁸

الكلام في إثبات جواز رؤية الله تعالى في العقل ووجوبها بالسمع

Allah'ın Görülmesinin Aklen Sabit Oluşu ve Semi Delillerle Bunun Vacip Oluşuyla İlgili Söz⁵⁴⁹

الكلام في اثبات النبوة والرسالة

Nübüvvet ve Risaletin İspatıyla İlgili Söz⁵⁵⁰

فصل في ان الرسالة في حيز الممكنات

Risaletin İmkan Dahilindedi Olduğuyla İlgili Fası⁵⁵¹

⁵⁴⁴ Neseî, A.g.e, I, s.349

⁵⁴⁵ Neseî, *Tebsiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.396

⁵⁴⁶ Neseî, A.g.e, I, s.400

⁵⁴⁷ Neseî, A.g.e, I, s.490

⁵⁴⁸ Neseî, A.g.e, I, s.504

⁵⁴⁹ Neseî, A.g.e, I, s.508

⁵⁵⁰ Neseî, *Tebsiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.1

⁵⁵¹ Neseî, A.g.e, II, s.7

فصل في ان الرسالة هل هي من جملة الممكنات او الواجبات

Risalet İmkan mı Yoksa Vacipler Dairesi İçerisinde midir? Fası⁵⁵²

فصل في المعجزة التي تثبت نبوة مدعي النبوة

Mucizeyle İlgili Fası⁵⁵³

فصل في امور تثبت الرسالة

Risaletin Sabit Olduğu Durumlarla İlgili Fası⁵⁵⁴

فصل في المعجزة التي تثبت الرسالة

Risaletin Kendisiyle Sabit Olduğu Mucizelerle İlgili Fası⁵⁵⁵

فصل في اثبات نبوة محمد عليه السلام

Muhammed (s. a. v)'in Nübüvvetinin İspatıyla İlgili Fası⁵⁵⁶

الكلام في اثبات كرامات الاولياء

Velilerin Kerametlerinin İspatıyla İlgili Söz⁵⁵⁷

فصل مسائل التعديل والتجويز

Ta'dil-Tecvir Konularıyla İlgili Fası⁵⁵⁸

الكلام في الاستطاعة

İstitaa ile İlgili Fası⁵⁵⁹

⁵⁵² Neseî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.12

⁵⁵³ Neseî, A.g.e, II, s.29

⁵⁵⁴ Neseî, A.g.e, II, s.35

⁵⁵⁵ Neseî, A.g.e, II, s.38

⁵⁵⁶ Neseî, A.g.e, II, s.45

⁵⁵⁷ Neseî, A.g.e, II, s.107

⁵⁵⁸ Neseî, A.g.e, II, s.111

فصل في ان الاستطاعة تصلح لضدين

İstıtaa İki Zıt Şeye de İmkan Verir, Fasıl⁵⁶⁰

الكلام في خلق افعال العباد

Kulların Fiillerinin Yaratılmasıyla İlgili Söz⁵⁶¹

فصل في ان إثبات قدرة التخليق لغير الله تعالى محال

Yaratmanın Allah'tan Başkası İçin Mümkün Görülmesi İmkansızdır, Fasıl⁵⁶²

فصل في ان العبد له فعل وليس له قدرة التخليق

Kulun Fiili Olup Yaratma Kudreti Yoktur, Fasıl⁵⁶³

فصل في جواز دخول مقدر تحت قدرة قادرين

Bir Makdurun İki Kudret Sahibinin Kudreti Altına Girişinin Caiz Oluşuyla İlgili Fasıl⁵⁶⁴

فصل في معنى الخلق والفعل والكسب

Yaratma, Fiil ve Kesbin Anlamlarıyla İlgili Fasıl⁵⁶⁵

فصل في ايجاد القبيح

Kubhun Var Edilmesiyle İlgili Fasıl⁵⁶⁶

فصل في ان اثبات الفعل للعبد لا يلزم كونه شريكا لله

⁵⁵⁹ Neseî, A.g.e, II, s.113

⁵⁶⁰ Neseî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.161

⁵⁶¹ Neseî, A.g.e, II, s.173

⁵⁶² Neseî, A.g.e, II, s.195

⁵⁶³ Neseî, A.g.e, II, s.223

⁵⁶⁴ Neseî, A.g.e, II, s.229

⁵⁶⁵ Neseî, A.g.e, II, s.242

⁵⁶⁶ Neseî, A.g.e, II, s.249

Kula Fiil İsnat Etmenin Onu Allah'a Ortak Görme Anlamına Gelmediği İle İlgili Fasıll⁵⁶⁷

الكلام في ابطال القول بالتولد

Tevellüd Sözü'nün İptalinde Söz⁵⁶⁸

الكلام في الآجال

Ecellerle İlgili Söz⁵⁶⁹

الكلام في الارزاق

Rızıklarla İlgili Söz⁵⁷⁰

الكلام في الإرادة

İrade İle İlgili Söz⁵⁷¹

الكلام في القضاء والقدر

Kaza-Kaderle İlgili Söz⁵⁷²

الكلام في الهدى والاضلال

Hidayet-Dalaletle İlgili Söz⁵⁷³

الكلام في الاصلح

Aslah İle İlgili Söz⁵⁷⁴

⁵⁶⁷ Neseî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.264

⁵⁶⁸ Neseî, A.g.e, II, s.271

⁵⁶⁹ Neseî, A.g.e, II, s.277

⁵⁷⁰ Neseî, A.g.e, II, s.279

⁵⁷¹ Neseî, A.g.e, II, s.281

⁵⁷² Neseî, A.g.e, II, s.310

⁵⁷³ Neseî, A.g.e, II, s.314

⁵⁷⁴ Neseî, A.g.e, II, s.319

الكلام في القدرة

Kaderiyye İle İlgili Söz⁵⁷⁵

الكلام في اثبات عذاب القبر

Kabir Azabının İsbatı İle İlgili Söz⁵⁷⁶

الكلام في الاسماء والأحكام والوعد والعيد

İsimler-Hükümler-Vaad-Vaid İle İlgili Söz⁵⁷⁷

فصل في اثبات الشفاعة

Şefaatin İspatı İle İlgili Fası⁵⁷⁸

الكلام في الايمان

İman İle İlgili Söz⁵⁷⁹

فصل في ابطال ان الايمان هو القول المجرد

İmanın Sadece Sözden İbarettir Görüşünün İptali İle İlgili Fası⁵⁸⁰

فصل في ان الايمان يكون بالقلب

İman Kalple Olur, Fası⁵⁸¹

فصل في الايمان لا يزيد ولا ينقص

İman Artmaz ve Eksilmez, Fası⁵⁸²

⁵⁷⁵ Neseî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.359

⁵⁷⁶ Neseî, A.g.e, II, s.364

⁵⁷⁷ Neseî, A.g.e, II, s.368

⁵⁷⁸ Neseî, A.g.e, II, s.397

⁵⁷⁹ Neseî, A.g.e, II, s.404

⁵⁸⁰ Neseî, A.g.e, II, s.412

⁵⁸¹ Neseî, A.g.e, II, s.415

فصل في هل العبرة في الايمان للعاقبة ؟

İman'da Aslolan Akıbet midir?, Fası⁵⁸³

فصل في الاستثناء في الايمان

İman'da İstisna İle İlgili Fası⁵⁸⁴

فصل في ان الاسلام والايمان شئ واحد

İman ve İslam'ın Aynı Şeyler Olduğu İle İlgili Fası⁵⁸⁵

الكلام في الامامة

İmamet İle İlgili Söz⁵⁸⁶

فصل في وجوب الإمام الظاهر

Zahir Bir İmamın Varlığının Gerekliliği İle İlgili Fası⁵⁸⁷

فصل في عدم صحة نصب إمامين

İki İmamın Tayininin Sahih Olmayışı İle İlgili Fası⁵⁸⁸

فصل في من هو الأصلح للإمامة

İmamete Kimin Daha Salahiyetli Olduğuyla İlgili Fası⁵⁸⁹

فصل في إمامة المفضل

Mafzülün İmameti İle İlgili Fası⁵⁹⁰

⁵⁸² Neseî, *Tebîrâtü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.416

⁵⁸³ Neseî, A.g.e, II, s.421

⁵⁸⁴ Neseî, A.g.e, II, s.423

⁵⁸⁵ Neseî, A.g.e, II, s.425

⁵⁸⁶ Neseî, A.g.e, II, s.431

⁵⁸⁷ Neseî, A.g.e, II, s.433

⁵⁸⁸ Neseî, A.g.e, II, s.434

⁵⁸⁹ Neseî, A.g.e, II, s.436

فصل في أن الامام لا يشترط أن يكون معصوما

İmamın Masumiyeti Şart Koşulmaz, Fasıl⁵⁹¹

فصل في أن الامامة لا تثبت بالوراثة

İmamet Verasetle Sabit Olmaz, Fasıl⁵⁹²

فصل في ان تثبت بالاختيار لا بالنص

İmamet Seçimledir, Nassla Değil, Fasıl⁵⁹³

فصل في الكلام في إمامة أبي بكر الصديق رضي الله عنه

Ebu Bekir Sıddık (r. a)'in İmameti İle İlgili Fasıl⁵⁹⁴

الكلام في صحة خلافة عمر الفاروق رضي الله تعالى عنه

Ömer el-Faruk (r. a)'in Hilafetinin Sıhhati İle İlgili Söz⁵⁹⁵

الكلام في إمامة علي بن ابي طالب رضي الله عنه

Ali b. Ebi Talib (r. a)'in İmameti İle İlgili Söz⁵⁹⁶

فصل في القتال بين علي وأصحاب الجمل

Ali ve Cemel Sahipleri Arasındaki Savaşla İlgili Fasıl⁵⁹⁷

فصل في معركة صفين

Sıffin Savaşı İle İlgili Fasıl⁵⁹⁸

⁵⁹⁰ Neseфі, *Tebsıratü'l Edille fı Usûli'd-Dîn*, II, s.443

⁵⁹¹ Neseфі, A.g.e, II, s.445

⁵⁹² Neseфі, A.g.e, II, s.447

⁵⁹³ Neseфі, A.g.e, II, s.449

⁵⁹⁴ Neseфі, A.g.e, II, s.461

⁵⁹⁵ Neseфі, A.g.e, II, s.480

⁵⁹⁶ Neseфі, A.g.e, II, s.493

⁵⁹⁷ Neseфі, A.g.e, II, s.498

Hakem Olayı İle İlgili Fası⁵⁹⁹

الكلام في ان ابا بكر أفضل الصحابة

Ebu Bekir (r. a)'in Sahabinin En Faziletli Olması İle İlgili Söz⁶⁰⁰

الكلام في تفضيل عمر رضي الله عنه

Ömer (r. a)'in Fazileti İle İlgili Söz⁶⁰¹

الكلام في تفضيل عثمان رضي الله عنه

Osman (r. a)'in Fazileti İle İlgili Söz⁶⁰²

الكلام في تفضيل علي ابن ابي طالب رضي الله عنه

Ali b. Ebi Talib (r. a)'in Fazileti İle İlgili Söz⁶⁰³

2.1.3. *Temhîd Fi Usuliddin*'deki Konu Başlıkları

Ayrıca eseri tahkik eden müellif tahkikte izlediği metot hakkında da bilgi vermektedir.⁶⁰⁴

Temhîd'de yukarda belirtildiği üzere Fası Fi (فصل في) denilerek işlenen konular sırasıyla;

فصل في ابطال الحقائق والعلوم

İlim ve Hakikatlerin İptaliyle İlgili Fası⁶⁰⁵

فصل في اثبات حدوث العالم

⁵⁹⁸ Neseî, *Tebşiratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, II, s.504

⁵⁹⁹ Neseî, A.g.e, II, s.508

⁶⁰⁰ Neseî, A.g.e, II, s.514

⁶⁰¹ Neseî, A.g.e, II, s.529

⁶⁰² Neseî, A.g.e, II, s.530

⁶⁰³ Neseî, A.g.e, II, s.532

⁶⁰⁴ Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, nşr., s.25

⁶⁰⁵ Neseî, A.g.e, s.2

Alemin Hadis (Sonradan Var Olma) Olduğunun İspatıyla İlgili Fasıl⁶⁰⁶

فصل في ان العالم له محدث

Alemin Muhdisinin (Yoktan Varedici) Var olduğuyla İlgili Fasıl⁶⁰⁷

فصل في اثبات وحدانية الصانع

Sani'in Vahdaniyeti (Tek Oluşu) nin İspatıyla İlgili Fasıl⁶⁰⁸

فصل في اثبات قدم الصانع

Varedici (Sani'in) Kıdemi ile İlgili Fasıl⁶⁰⁹

فصل في ان صانع العالم ليس بعرض

Alemin Sani'inin Araz Olmadığı ile İlgili Fasıl⁶¹⁰

فصل في ان صانع العالم ليس بجوهر

Alemin Sani'inin Cevher Olmadığı ile İlgili Fasıl⁶¹¹

فصل في ان صانع العالم ليس بجسم

Alemin Sani'inin Cisim Olmadığı ile İlgili Fasıl⁶¹²

فصل في استحالة وصف الله بالصرورة واللون والطعم والرائحة

Allah'ın; Suret, Tat ve Kokuyla Nitelenemeyeciğiyle İlgili Fasıl⁶¹³

فصل في ابطال التشبيه

Teşbihin İptaliyle İlgili Fasıl⁶¹⁴

فصل في ابطال القول بالمكان

Allah'ın Bir Mekanda Olduğunu Söylemenin İptaliyle İlgili Fasıl⁶¹⁵

فصل في اثبات الصفات

⁶⁰⁶ Neseфі, *Temhid fi usuli'd din*, s. 4

⁶⁰⁷ Neseфі, A.g.e, s. 5

⁶⁰⁸ Neseфі, A.g.e, s.6

⁶⁰⁹ Neseфі, A.g.e, s. 6

⁶¹⁰ Neseфі, A.g.e, s. 6

⁶¹¹ Neseфі, A.g.e, s.7

⁶¹² Neseфі, A.g.e, s.8

⁶¹³ Neseфі, A.g.e, s.12

⁶¹⁴ Neseфі, A.g.e, s.13

⁶¹⁵ Neseфі, A.g.e, s.18

Sıfatların İspatıyla İlgili Fasıllar⁶¹⁶

فصل في اثبات ازلية كلام الله تعالى

Allah Kelâm'ının Ezelî Olduğuyla İlgili Fasıllar⁶¹⁷

فصل في ان التكوين غير المكون وان التكوين أزلي وان الله تعالى لم يزل به خالفا

Tekvinle İlgili Fasıllar⁶¹⁸

فصل في اثبات الارادة

İrade'nin İspatıyla İlgili Fasıllar⁶¹⁹

فصل في ان صانع العالم حكيم

Alemin Saniî' (Yaratıcısı) nın Hakîm Olduğuyla İlgili Fasıllar⁶²⁰

فصل في اثبات الرؤية الله تعالى

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasıllar⁶²¹

فصل في اثبات الرسالة

Risaletin İspatıyla İlgili Fasıllar⁶²²

فصل في اثبات كرامة الاولياء

Evliya'nın Kerametiyle İlgili Fasıllar⁶²³

فصل في ان الاستطاعة مع الفعل

İstitaat'in Fiille Beraber Olduğuyla İlgili Fasıllar⁶²⁴

فصل في اثبات خلق افعال العباد

Kulların Fiillerinin Yaratılmış Olmasıyla İlgili Fasıllar⁶²⁵

فصل في ان المتولدات مخلوقة الله تعالى

⁶¹⁶ Neseî, A.g.e, s.21

⁶¹⁷ Neseî, A.g.e, s.23

⁶¹⁸ Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, s.28

⁶¹⁹ Neseî, A.g.e, s.34

⁶²⁰ Neseî, A.g.e, s.37

⁶²¹ Neseî, A.g.e, s.38

⁶²² Neseî, A.g.e, s.41

⁶²³ Neseî, A.g.e, s.51

⁶²⁴ Neseî, A.g.e, s.53

⁶²⁵ Neseî, A.g.e, s.60

Mütevellidat'ın Allah'ın Yaratmasıyla Varolduğu İle İlgili Fasıl ⁶²⁶

فصل في ان المقتول ميت باجله

Maktulün Eceliyle Öldüğüyle İlgili Fasıl ⁶²⁷

فصل في الارزاق

Rızıkla İlgili Fasıl ⁶²⁸

فصل في ان المعاصي بارادة الله تعالى ومشيئته

Masiyetlerin (Günahların) Allah'ın Meşietü ve İradesiyle Meydana Geldiğiyle İlgili Fasıl ⁶²⁹

فصل في القضاء والقدر

Kaza ve Kaderle İlgili Fasıl ⁶³⁰

فصل في الهدى والاضلال

Hidayet ve Delaletle İlgili Fasıl ⁶³¹

فصل في ابطال القول بالاصح

Aslah'ın İptali ⁶³²

فصل في اثبات عذاب القبر

Kabir Azabının İspatıyla İlgili Fasıl ⁶³³

فصل وعيد فساق المسلمين

Müslümanlardan Fasık Olanların Karşılaşacakları Azap (Vaid) la İlgili Fasıl ⁶³⁴

فصل في اثبات الشفاعة

Şefaatin İspatıyla İlgili Fasıl ⁶³⁵

⁶²⁶ Neseî, A.g.e, s.72

⁶²⁷ Neseî, A.g.e, s.73

⁶²⁸ Neseî, A.g.e, s.74

⁶²⁹ Neseî, A.g.e, s.75

⁶³⁰ Neseî, A.g.e, s.81

⁶³¹ Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, s.83

⁶³² Neseî, A.g.e, s.84

⁶³³ Neseî, A.g.e, s.88

⁶³⁴ Neseî, A.g.e, s.90

⁶³⁵ Neseî, A.g.e, s.98

İmanın Mahiyetiyle İlgili Fası 636

İmametle İlgili Fası 637

Bu karşılaştırmada görüldüğü üzere, diğer iki esere nazaran Bahrül Kelam metot açısından daha zayıftır. Müellifin en çok bilinen eseri olan *Tabsiretü'l Edille*'de *Bahrü'l Kelam* ve *Temhid*'de yer alan konuların tamamı işlenmiştir. Fakat *Tabsiretü'l Edille*'de diğer eserlerinden farklı olarak işlenen konuyla ilgili –varsa– çeşitli fırkaların görüşleri ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Müellifin *Temhid* adlı eseri *Tabsiretü'l Edille*'nin özeti gibidir.

2.2.İçerik Açısından Karşılaştırma

Tabsiretü'l Edille'de sayfa sayısı en çok olan konu başlığı, Tekvinin Mükevvenenden farklı olup ezeli Olması ve Muhdes yada Hadis Olmadığıyla İlgili Konu Başlığıdır. Bu konu Tabsiretü'l Edille ile ilgili yapılan tahkikli çalışmada doksan sayfalık bir hacme sahiptir.

2.2.1.Bahrü'l-Kelâm'da Adı Geçen Fırka, Mezhep ve Dinler

2.2.1.1.Ehl-i Sünnet

Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda⁶³⁸

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda⁶³⁹

⁶³⁶ Neseî, A.g.e, s.99

⁶³⁷ Neseî, A.g.e, s.102

⁶³⁸ Neseî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.3

⁶³⁹ Neseî, A.g.e, s.5

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v. b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda⁶⁴⁰

Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda⁶⁴¹

Ru'yet'le ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda⁶⁴²

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda⁶⁴³

Rızık konusunun ele alındığı fasılda⁶⁴⁴

İktisab bağlamında Cebriye'nin istitaa ile ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda Ehli Hak kavramı kullanılmıştır.⁶⁴⁵

Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasılda⁶⁴⁶

İmanın itikadî firkalara göre tanımının anlatıldığı fasılda iki yerde⁶⁴⁷

Günahların kategorize edildiği fasılda⁶⁴⁸

Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁴⁹

⁶⁴⁰ Nesefî, A.g.e, s.6

⁶⁴¹ Nesefî, A.g.e, s.11

⁶⁴² Nesefî, A.g.e, s.15

⁶⁴³ Nesefî, A.g.e, s.17

⁶⁴⁴ Nesefî, A.g.e, s.20

⁶⁴⁵ Nesefî, A.g.e, s.20

⁶⁴⁶ Nesefî, A.g.e, s.21

⁶⁴⁷ Nesefî, A.g.e, s.21-22

⁶⁴⁸ Nesefî, A.g.e, s.25

⁶⁴⁹ Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.25

Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁵⁰

Allah'ın yaratma işini hale devam ettiği konusunun anlatıldığı fasılda⁶⁵¹

Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁵²

Şeytanların insanlar üzerindeki etkisinin ele alındığı fasılda⁶⁵³

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁵⁴

Hafaza meleklerinin olmadığını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁵⁵

Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda iki yerde⁶⁵⁶

Allah'ın evvel ve ahir sıfatlarından hareketle zamanı geldiğinde cennetin ve cehennemin içindikilerle beraber yok olacağını savunan Cehmiyye'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁵⁷

Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁵⁸

⁶⁵⁰ Nesefî, A.g.e, s.27

⁶⁵¹ Nesefî, A.g.e, s.31

⁶⁵² Nesefî, A.g.e, s.32

⁶⁵³ Nesefî, A.g.e, s.33

⁶⁵⁴ Nesefî, A.g.e, s.35

⁶⁵⁵ Nesefî, A.g.e, s.37

⁶⁵⁶ Nesefî, A.g.e, s.37

⁶⁵⁷ Nesefî, A.g.e, s.38

⁶⁵⁸ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.38

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v. s) işlendiği fasılda⁶⁵⁹

Mu'tezile'nin şefaate ilgili görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁶⁰

Mu'tezile'nin semiyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şfaat v.s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁶¹

Cennet ve Cehennem şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda⁶⁶²

Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁶³

İmametin tartışıldığı fasılda⁶⁶⁴

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasılda⁶⁶⁵

Asıl Kur'an-ın Hz. Ali'nin topladığı Kur'an olduğu şeklindeki Ravafiz'den bir kısmının görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁶⁶

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasıl⁶⁶⁷

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda üç yerde⁶⁶⁸

⁶⁵⁹ Nesefî, A.g.e, s.39-40

⁶⁶⁰ Nesefî, A.g.e, s.41

⁶⁶¹ Nesefî, A.g.e, s.42

⁶⁶² Nesefî, A.g.e, s.43

⁶⁶³ Nesefî, A.g.e, s.47

⁶⁶⁴ Nesefî, A.g.e, s.47

⁶⁶⁵ Nesefî, A.g.e, s.51

⁶⁶⁶ Nesefî, A.g.e, s.51

⁶⁶⁷ Nesefî, A.g.e, s.52

⁶⁶⁸ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fi akaidi ehli'l-İslâm*, s.53-54

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda dört yerde⁶⁶⁹

Ehlü'n-nücumun yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda iki yerde⁶⁷⁰

2.2.1.2.Mu'tezile

Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda⁶⁷¹

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda⁶⁷²

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda⁶⁷³

Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v. s) tartışıldığı fasılda⁶⁷⁴

Ru'yet'le ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği ve ruyetin irdelendiği fasılda⁶⁷⁵

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda⁶⁷⁶

Rızık konusunun ele alındığı fasılda⁶⁷⁷

Fiillerin (kulların fiilleri) tartışıldığı fasılda⁶⁷⁸

⁶⁶⁹ Nesefî, A.g.e, s.55-56

⁶⁷⁰ Nesefî, A.g.e, s.57-58

⁶⁷¹ Nesefî, A.g.e, s.3

⁶⁷² Nesefî, A.g.e, s.5

⁶⁷³ Nesefî, A.g.e, s.8

⁶⁷⁴ Nesefî, A.g.e, s.11

⁶⁷⁵ Nesefî, A.g.e, s.15

⁶⁷⁶ Nesefî, A.g.e, s.17

⁶⁷⁷ Nesefî, A.g.e, s.20

⁶⁷⁸ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.21

Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁷⁹

Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁸⁰

Mu'tezile, Revafız, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁸¹

Şeytanın insan üzerindeki etkisinin ele alındığı fasılda⁶⁸²

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda iki yerde⁶⁸³

Hafaza meleklerinin olmadığını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁸⁴

Nefhai ulada bütün mevcudatın yok olacağını savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁸⁵

Allah'ın razı olmasının veya gazap etmesinin sıfatlarından olmayıp cennet ve cehennem anlamına geldiğini savunan Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁸⁶

Mu'tezile mezhebiyle ilgili bazı bilgilerin (ortaya çıkışıyla ilgili olay, önde gelen isimleri, tanınmış eserleri, ana umdeleri v. s) işlendiği fasılda iki yerde⁶⁸⁷

⁶⁷⁹ Nesefî, A.g.e, s.24

⁶⁸⁰ Nesefî, A.g.e, s.27

⁶⁸¹ Nesefî, A.g.e, s.31

⁶⁸² Nesefî, A.g.e, s.32

⁶⁸³ Nesefî, A.g.e, s.35-36

⁶⁸⁴ Nesefî, A.g.e, s.36

⁶⁸⁵ Nesefî, A.g.e, s.37

⁶⁸⁶ Nesefî, A.g.e, s.38

⁶⁸⁷ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.39-40

Mu'tezile'nin şefaitle ilgili görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁸⁸

Mu'tezile'nin semiyata dair bazı durumları (sırat, mizan, hesap, havuz, şefa v. s) inkar ettiği görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁸⁹

Cennet ve Cehennem şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda⁶⁹⁰

Bir müslümanı öldürmenin caiz olduğu durumlarla ilgili Mu'tezile ve Havaric'in görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁹¹

İmamet ele alındığı fasılda⁶⁹²

2.2.1.3.Eş'ariler

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda⁶⁹³

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda⁶⁹⁴

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda⁶⁹⁵

2.2.1.4.Şia

Mirac konusunda Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁶⁹⁶

⁶⁸⁸ Nesefi, A.g.e, s.40

⁶⁸⁹ Nesefi, A.g.e, s.41

⁶⁹⁰ Nesefi, A.g.e, s.43

⁶⁹¹ Nesefi, A.g.e, s.46

⁶⁹² Nesefi, A.g.e, s.47

⁶⁹³ Nesefi, A.g.e, s.4

⁶⁹⁴ Nesefi, A.g.e, s.8

⁶⁹⁵ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.9

⁶⁹⁶ Nesefi, A.g.e, s.36

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁶⁹⁷

Şia'dan bir grubun cesedin yok olduktan sonra ruhun yeni bir bedende dirileceği görüşünün tartışıldığı fasılda⁶⁹⁸

2.2.1.5.Rafiziler

Mu'tezile, Revafiz, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda⁶⁹⁹

İmametın ele alındığı fasılda⁷⁰⁰

Ravafiz'den bir fırkanın Nübüvveti Ali'ye izafe etmelerinin reddedildiği fasılda⁷⁰¹

Asıl Kur'an-ın Hz. Ali'nin topladığı Kur'an olduğu şeklindeki Ravafiz'den bir kısmının görüşünün reddedildiği fasılda⁷⁰²

Kitapların ve Suhuf'un işlendiği fasılda⁷⁰³

İçkinin haram olmadığını savunan Şia'dan bir grubun görüşünün -Nesih bağlamında- reddedildiği fasılda⁷⁰⁴

2.2.1.6.Cebriyye

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda⁷⁰⁵

⁶⁹⁷ Nesefi, A.g.e, s.53

⁶⁹⁸ Nesefi, A.g.e, s.55

⁶⁹⁹ Nesefi, A.g.e, s.31

⁷⁰⁰ Nesefi, A.g.e, s.47

⁷⁰¹ Nesefi, A.g.e, s.50

⁷⁰² Nesefi, A.g.e, s.51

⁷⁰³ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.52

⁷⁰⁴ Nesefi, A.g.e, s.54

Yaratılıştan bahisle başlayarak istitaa, meşiet v. b kader ve irade ile yakından ilgili konuların anlatıldığı fasılda⁷⁰⁶

İktisab bağlamında Cebriye'nin istitaa ile ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda⁷⁰⁷

Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁷⁰⁸

Cebriyye'nin Bakara Suresi'nin son ayetlerine dayanarak cebri savunup istitaayı nefyettiği görüşlerinin reddedildiği fasılda⁷⁰⁹

2.2.1.7.Cehmiyye

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye ve bu fırkayla aynı görüşü paylaşanların görüşünün reddedildiği fasılda iki yerde⁷¹⁰

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda⁷¹¹

Cehmiyye'nin imanı kalbin marifetinden ibaret gören görüşünün reddedildiği fasılda⁷¹²

Mu'tezile, Revafız, Cehmiyye ve Kerramiye'nin velilerin kerameti konusundaki görüşlerinin reddedildiği fasılda⁷¹³

⁷⁰⁵ Nesefî, A.g.e, s..4

⁷⁰⁶ Nesefî, A.g.e, s.6

⁷⁰⁷ Nesefî, A.g.e, s.20

⁷⁰⁸ Nesefî, A.g.e, s.24

⁷⁰⁹ Nesefî, A.g.e, s.26

⁷¹⁰ Nesefî, A.g.e, s.14-15

⁷¹¹ Nesefî, A.g.e, s.17

⁷¹² Nesefî, A.g.e, s.25

⁷¹³ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.31

Allah'ın evvel ve ahir sıfatlarından hareketle zamanı geldiğinde cennetin ve cehennemin içindekilerle beraber yok olacağını savunan Cehmiyye'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁷¹⁴

Cehmiyye'nin "Allah cennetliklerinin nefes sayılarını bilir mi?" şeklindeki şüphenin cevaplandırıldığı fasılda⁷¹⁵

Cennet ve Cehennemin şu an var olup olmadıklarının tartışıldığı fasılda⁷¹⁶

2.2.1.8.Kaderiyye

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutan fasılda⁷¹⁷

Rızık için çalışma konusunun anlatıldığı fasılda⁷¹⁸

2.2.1.9.Müşebbihe

Allah' a nur demenin caiz olduğunu savunan Müşebbihe'ye cevap verilen fasılda⁷¹⁹

Allah'ın haberi sıfatlarının (yed, istiva v. s) tartışıldığı fasılda⁷²⁰

2.2.1.10.Kerramiye

Arşa istiva ile ilgili Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁷²¹

⁷¹⁴ Nesefi, A.g.e, s.37

⁷¹⁵ Nesefi, A.g.e, s.39

⁷¹⁶ Nesefi, A.g.e, s.43

⁷¹⁷ Nesefi, A.g.e, s.4

⁷¹⁸ Nesefi, A.g.e, s.30

⁷¹⁹ Nesefi, A.g.e, s.11

⁷²⁰ Nesefi, A.g.e, s.12

⁷²¹ Nesefi, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.14

Rızık için çalışma konusunun anlatıldığı fasılda⁷²²

Nübüvvet sıfatının Nebinin ölümünden sonra da kendisi için kullanılmayacağı yönündeki Mütekaşşife ve Kerramiye'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁷²³

2.2.1.11.Mücessime

Allah için nefis demenin caiz olduğunun anlatıldığı fasılda⁷²⁴

2.2.1.12.Mübtedia

Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda⁷²⁵

2.2.1.13.Mürchie

Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasıl⁷²⁶

Kulun sorumluluğuyla ilgili görüşlerin reddedildiği fasılda⁷²⁷

Cehennem ehliyle beraber, cennetin de ehliyle beraber fena bulacağı şeklindeki görüşün reddedildiği fasılda⁷²⁸

⁷²² Nesefi, A.g.e, s.30

⁷²³ Nesefi, A.g.e, s.34

⁷²⁴ Nesefi, A.g.e, s.11

⁷²⁵ Nesefi, A.g.e, s.3

⁷²⁶ Nesefi, A.g.e, s.24

⁷²⁷ Nesefi, A.g.e, s.25

⁷²⁸ Nesefi, A.g.e, s.26

2.2.1.14.Dehriyye

Münazara ve Mücadele'nin dinde caiz olduğundan bahisle başlayan ve ilmin tanımından bahseden fasılda⁷²⁹

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda⁷³⁰

2.2.1.15.Tabiatçiler

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda⁷³¹

2.2.1.16.Zenadika

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda⁷³²

2.2.1.17.Hanefiler

İmanın şartlarını bilmenin şart olduğunu savunan Mu'tezile'nin görüşüyle başlayıp Allah'ın sıfatlarından ve bu sıfatların ezeliğinden bahseden fasılda⁷³³

2.2.1.18.Haricîler

Mürtekibi Kebirenin durumuyla ilgili Mu'tezile'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁷³⁴

⁷²⁹ Nesefî, *Bahrü'l-keîâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.3

⁷³⁰ Nesefî, A.g.e, s.8

⁷³¹ Nesefî, A.g.e, s.8

⁷³² Nesefî, A.g.e, s.8

⁷³³ Nesefî, A.g.e, s.8

⁷³⁴ Nesefî, A.g.e, s.24

2.2.1.19.Hanbeliler

Fetret ehlinin sorumluluğundan bahseden fasılda⁷³⁵

2.2.1.20.Neccariye

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda⁷³⁶

2.2.1.21.Mütekâşşife

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulduğu fasılda iki yerde⁷³⁷

Allah'ın Kelâm sıfatı bağlamında Kur'an-ı Kerim'in işlendiği fasılda⁷³⁸

İsmin Müsemmanın aynısı olup olmadığının tartışıldığı fasılda⁷³⁹

Nübüvvet sıfatının Nebinin ölümünden sonra da kendisi için kullanılamayacağı yönündeki Mütekâşşife'nin görüşünün reddedildiği fasılda⁷⁴⁰

2.2.1.22.Mefruğiyye

Akılların hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulan fasılda iki yerde⁷⁴¹

Bu fırkayla ilgili olarak Şerif Yahya Emin'in Mucemü'l-Firakil İslamiyye adlı eserinde şu kayda rastladık.

المفروغية: فرقة من الجبرية . وقالوا : كل الأشياء قد خلقت . والآن لا يخلق شيء .

⁷³⁵ Nesefi, *Bahrü'l-kelâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.8

⁷³⁶ Nesefi, A.g.e, s.17

⁷³⁷ Nesefi, A.g.e, s.4-5

⁷³⁸ Nesefi, A.g.e, s.17

⁷³⁹ Nesefi, A.g.e, s.19

⁷⁴⁰ Nesefi, A.g.e, s.34

⁷⁴¹ Nesefi, A.g.e, s.4-5

Mefruġiyye: Cebriyye içerisinde bir fırkadır. Bu fırka; “Her şey yaratılmıştır. Şu an bir şey yaratılmamaktadır.” Demektedir.⁷⁴²

2.2.1.23.Eshabül Hadis

İmanın itikadi fırkalara göre tanımının anlatıldığı fasılda⁷⁴³

2.2.1.24.Yahudiler

İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda⁷⁴⁴

2.2.1.25.Nasara (Hristiyanlar)

İspatı Nübüvvetin işlendiği fasılda⁷⁴⁵

2.2.1.26.İbahiyye

İbahiyye'nin bazı sapık görüşlerinin reddedildiği fasılda iki yerde⁷⁴⁶

2.2.1.27.Ehlin- Nucüm

Ehlünnucümün yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda iki yerde⁷⁴⁷

2.2.1.28.Ehlit-Tefsir

Ehlünnucümün yıldızlarla ilgili görüşlerinin tartışıldığı fasılda⁷⁴⁸

⁷⁴² Şerif Yahya Emin, *Mucemül fırakil islamiyye*, Dârü'l-Edva, 1986, Beyrut s.234

⁷⁴³ Nesefî, *Bahrü'l-keâm fî akaidi ehli'l-İslâm*, s.22

⁷⁴⁴ Nesefî, A.g.e, s.33

⁷⁴⁵ Nesefî, A.g.e, s.34

⁷⁴⁶ Nesefî, A.g.e, s.55-56

⁷⁴⁷ Nesefî, A.g.e, s.57-58

⁷⁴⁸ Nesefî, A.g.e, s.57

2.2.2. *Tabsiretü'l Edille*'de Adı Geçen Fırka, Mezhep ve Dinler

Nesefî *Tabsiretü'l Edille*'de bir çok firkadan söz etmiştir. Bu fırkaların görüşlerini tarafsız bir şekilde aktarır. Bu durum, okuyucunun Nesefî'nin görüşüyle, görüşünü aktardığı fırka ve kişilerin görüşlerini karıştırmasına sebep olabilmektedir.

2.2.2.1. Eş'ariler

İlmin tanımı konusunda üç yerde ⁷⁴⁹

Mukallidin imanı konusunda dört yerde ⁷⁵⁰

Alemin hudusu konusunda ⁷⁵¹

Allah'ın Tevhid sıfatı konusunda ⁷⁵²

İsim ve mana arasındaki ihtilaf konusunda ⁷⁵³

Teşbihin iptali konusunda iki yerde ⁷⁵⁴

Allah'ın bir mekanda oluşunun imkansızlığı konusunda iki yerde ⁷⁵⁵

Subuti sıfatlarda ihtilafla ilgili konuda dört yerde ⁷⁵⁶

Allah'ın sözünün hadis oluşunun nefyi konusunda üç yerde ⁷⁵⁷

“İbareler Allah'ın sözünün hikayesidir” konusunda ⁷⁵⁸

⁷⁴⁹ Nesefî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.12,13,14,15

⁷⁵⁰ Nesefî, A.g.e, I, s.43,57,59,61

⁷⁵¹ Nesefî, A.g.e, I, s.80

⁷⁵² Nesefî, A.g.e, I, s.120

⁷⁵³ Nesefî, A.g.e, I, s.173

⁷⁵⁴ Nesefî, A.g.e, I, s.196,199

⁷⁵⁵ Nesefî, A.g.e, I, s.219,242

⁷⁵⁶ Nesefî, A.g.e, I, s.305,306,307,334

⁷⁵⁷ Nesefî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.352,363,365

Kelâm ve duyulan arasındaki fark konusunda⁷⁵⁹

Tekvinin mükevvenenden farklı olup ezeli olması ve muhdes yada hadis olmadığıyla ilgili konuda on dokuz yerde⁷⁶⁰

Ru'yet konusunda (Allah'ın görülmesinin aklen sabit oluşu ve semi delillerle de vacip oluşu) dört yerde⁷⁶¹

İnsana mümin demenin ömrünün sonunda iman ya da kafir olmasıyla ilgili olup olmadığı konusu bağlamında⁷⁶²

Kabihin var edilmesiyle ilgili konu bağlamında⁷⁶³

Kulun fiili olup yaratma kudreti var olmadığı konusunda⁷⁶⁴

Allah'tan başkasına yaratma kudretinin izafe edilmesinin muhal oluşuyla ilgili konu bağlamında⁷⁶⁵

2.2.2.2.Ehl-i Sünnet

İlmin tanımı konusunda⁷⁶⁶

Mukallidin imanı konusunda iki yerde⁷⁶⁷

⁷⁵⁸ Nesefî, A.g.e, I, s.394

⁷⁵⁹ Nesefî, A.g.e, I, s.398

⁷⁶⁰ Nesefî, A.g.e, I, s. 400, 408, 412, 413, 424, 428, 429, 430, 432, 437, 443, 446, 451, 453, 478, 480, 481, 485, 487

⁷⁶¹ Nesefî, A.g.e, I, s.505,556,573,574

⁷⁶² Nesefî, A.g.e, II, s.421

⁷⁶³ Nesefî, A.g.e, II, s.257

⁷⁶⁴ Nesefî, A.g.e, II, s.225

⁷⁶⁵ Nesefî, A.g.e, I, s.220

⁷⁶⁶ Nesefî, A.g.e, I, s.8

⁷⁶⁷ Nesefî, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.44,56

Allah'ın bir mekanda oluşunun imkansızlığı konusunda⁷⁶⁸

Tekvinin mükevvenenden farklı olup ezeli olması ve muhdes yada hadis olmadığıyla ilgili konuda dört yerde⁷⁶⁹

Şefaatin isbatı konusunda⁷⁷⁰

İsimler-Hükümler-Vaad-Vaid İle İlgili Konu bağlamında⁷⁷¹

İmamete kimin daha salahiyyetli olduğu konusunda⁷⁷²

İstitaa konusunda dört yerde geçmektedir. ⁷⁷³

2.2.2.3.Ehlül Adl ve't-Tevhid/Mu'tezile

Subuti Sıfatları Konusundaki İhtilafla İlgili Fasılda iki yerde⁷⁷⁴

Allah'ın Sözü'nün Hadis Oluşunun Nefyi İle İlgili Bölümde⁷⁷⁵

İlmin Tanımıyla İlgili Bölümde iki yerde⁷⁷⁶

Aklın Bilginin Kaynaklarından Biri Olmasıyla İlgili Bölümde iki yerde⁷⁷⁷

Mukallidin İmanıyla İlgili Bölümde yedi yerde⁷⁷⁸

⁷⁶⁸ Nesefi, A.g.e, I, s.243

⁷⁶⁹ Nesefi, A.g.e, I, s.405,424,469,470

⁷⁷⁰ Nesefi, A.g.e, II, s.402

⁷⁷¹ Nesefi, A.g.e, II, s.387

⁷⁷² Nesefi, A.g.e, II, s.436

⁷⁷³ Nesefi, A.g.e, II, s.138,154,156,158

⁷⁷⁴ Nesefi, A.g.e, I, s.262-278

⁷⁷⁵ Nesefi, A.g.e, I, s.352

⁷⁷⁶ Nesefi, A.g.e, I, s.9-11

⁷⁷⁷ Nesefi, A.g.e, I, s.33-35

⁷⁷⁸ Nesefi, *Tebziratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.43-44-45-47-54-57-61

Alemin Hudusuyla İlgili Bölümde beş yerde⁷⁷⁹

Cevherin Kıdeminin Muhal Oluşuyla İlgili Fasılda üç yerde⁷⁸⁰

Alemin Muhdisinin Var Olduğuyla İlgili bölümde⁷⁸¹

Allah'ın Tevhid Sıfatıyla İlgili bölümde iki yerde⁷⁸²

Seneviyye'nin Görüşünün İptali İlgili bölümde⁷⁸³

Allah (c. c)'nin Araz Oluşunun Nefyiyle İlgili bölümde⁷⁸⁴

Allah (c. c)'nin Cevher Olduğunu Söyleyenlerin Görüşünün İptaliyle İlgili bölümde iki yerde⁷⁸⁵

Bir Mekanda Oluşunun İmkansızlığıyla İlgili bölümde üç yerde⁷⁸⁶

İlminin Keyfiyeti (Niteliği) Hususundaki İhtilafla İlgili Fasılda⁷⁸⁷

Subuti Sıfatları Konusundaki İhtilafla İlgili Fasılda yirmi üç yerde⁷⁸⁸

Allah'ın Sözü'nün Hadis Oluşunun Nefyi İle İlgili bölümde on bir yerde⁷⁸⁹

Kur'an'ın Mahluk Olmadığı Hususundaki Fasılda⁷⁹⁰

⁷⁷⁹ Nesefî, A.g.e, I, s.68-70-73-77-80

⁷⁸⁰ Nesefî, A.g.e, I, s.100-101-103

⁷⁸¹ Nesefî, A.g.e, I, s.107

⁷⁸² Nesefî, A.g.e, I, s.112-117

⁷⁸³ Nesefî, A.g.e, I, s.136

⁷⁸⁴ Nesefî, A.g.e, I, s.145

⁷⁸⁵ Nesefî, A.g.e, I, s.153-154

⁷⁸⁶ Nesefî, A.g.e, I, s.216-225-242

⁷⁸⁷ Nesefî, A.g.e, I, s.256

⁷⁸⁸ Nesefî, A.g.e, I, s.261-263-269-279-284-286-287-288-289-291-298-299-300-302-306-312-317-318-326-327-332-335-336

⁷⁸⁹ Nesefî, *Tebziratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, I, s.340-341-345-352-367-368-374-375-385-386-391

Kelâm ve Duyulan Arasındaki Farkla İlgili Fasılda⁷⁹¹

Tekvinin Mükevvenenden farklı olup ezeli Olması ve Muhdes yada Hadis Olmadığıyla İlgili bölümde on beş yerde⁷⁹²

İrade'nin Allah'ın Ezeli Sıfatı Olduğuyla İlgili bölümde iki yerde⁷⁹³

İlim Sahibinin Hâkim Olduğuyla İlgili bölümde⁷⁹⁴

Allah'ın Görülmesinin Aklen Sabit Oluşu ve Semi Delillerle Bunun Vacip Oluşuyla İlgili bölümde on altı yerde⁷⁹⁵

Muhammed (s. a. v)'in Nübüvvetinin İspatıyla İlgili Fasılda⁷⁹⁶

Velilerin Kerametlerinin İspatıyla İlgili bölümde⁷⁹⁷

İstitaa ile İlgili Fasılda on yedi yerde⁷⁹⁸, aynı fasılda bu fırka kendi taraftarlarının verdiği isimle (Ehlül Adl ve't-Tevhid) geçmiştir⁷⁹⁹

İstitaa İki Zıt Şeye de İmkan Verir, Fasılda üç yerde⁸⁰⁰

Kulların Fiillerinin Yaratılmasıyla İlgili bölümde üç yerde⁸⁰¹

⁷⁹⁰ Nesefi, A.g.e, I, s.393

⁷⁹¹ Nesefi, A.g.e, I, s.397

⁷⁹² Nesefi, A.g.e, I, s.400-402-403-428-429-430-439-440-441-442-469-470-477-484-485

⁷⁹³ Nesefi, A.g.e, I, s.493-498

⁷⁹⁴ Nesefi, A.g.e, I, s.505

⁷⁹⁵ Nesefi, A.g.e, I, s.508-510-516-517-526-527-529-531-533-537-542-553-555-557-562-567

⁷⁹⁶ Nesefi, A.g.e, II, s.106

⁷⁹⁷ Nesefi, A.g.e, II, s.107

⁷⁹⁸ Nesefi, A.g.e, II, s.113-116-117-119-122-125-127-132-134-136-137-138-144-153-157-159-160

⁷⁹⁹ Nesefi, A.g.e, II, s.137

⁸⁰⁰ Nesefi, *Tebseratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, II, s.164-165-167

⁸⁰¹ Nesefi, A.g.e, II, s.177-190-191

Yaratmanın Allah'tan Başkası İçin Mümkün Görülmesi İmkansızdır, Fasılda sekiz yerde⁸⁰²

Bir Makdurun İki Kudret Sahibinin Kudreti Altına Girişinin Caiz Oluşuyla İlgili Fasılda iki yerde⁸⁰³

Yaratma, Fiil ve Kesbin Anlamlarıyla İlgili Fasılda iki yerde⁸⁰⁴

Kubhun Var Edilmesiyle İlgili Fasılda yedi yerde⁸⁰⁵

Kula Fiil İsnat Etmenin Onu Allah'a Ortak Görme Anlamına Gelmediği İle İlgili Fasılda⁸⁰⁶

Tevellüd Sözü'nün İptalinde bölümde iki yerde⁸⁰⁷

Ecellerle İlgili bölümde⁸⁰⁸

Rızıklarla İlgili bölümde⁸⁰⁹

İrade İle İlgili bölümde on iki yerde⁸¹⁰

Kaza-Kaderle İlgili bölümde iki yerde⁸¹¹

Hidayet-Dalaletle İlgili bölümde iki yerde⁸¹²

⁸⁰² Nesefi, A.g.e, II, s.196-197-205-208-211-212-214-222

⁸⁰³ Nesefi, A.g.e, II, s.231-239

⁸⁰⁴ Nesefi, A.g.e, II, s.243-244

⁸⁰⁵ Nesefi, A.g.e, II, s.249-250-251-252-259-261-262

⁸⁰⁶ Nesefi, A.g.e, II, s.266

⁸⁰⁷ Nesefi, A.g.e, II, s.271-275

⁸⁰⁸ Nesefi, A.g.e, II, s.276

⁸⁰⁹ Nesefi, A.g.e, II, s.279

⁸¹⁰ Nesefi, A.g.e, II, s.281-282-284-286-291-292-293-298-299-301-302-303

⁸¹¹ Nesefi, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli 'd-Dîn*, II, s.311-312

⁸¹² Nesefi, A.g.e, II, s.314-317

Aslah İle İlgili beş yerde⁸¹³

Kaderiyye İle İlgili bölümde beş yerde⁸¹⁴

Kabir Azabının İsbatı İle İlgili bölümde⁸¹⁵

İsimler-Hükümler-Vaad-Vaid İle İlgili bölümde altı yerde⁸¹⁶

Şefaatin İspatı İle İlgili Fasılda dört yerde⁸¹⁷

İman İle İlgili bölümde iki yerde⁸¹⁸

Mafzülün İmameti İle İlgili Fasıl⁸¹⁹

Ebu Bekir (r. a)'in Sahabinin En Faziletlisi Olması İle İlgili Söz⁸²⁰

2.2.2.4.Ravafiz

Bilginin Kaynaklarıyla ilgili bölümde⁸²¹

Mücessime'nin Görüşünün İptaliyle İlgili bölümde⁸²²

Bir Mekanda Oluşunun İmkansızlığıyla İlgili bölümde⁸²³

Sıfatlarının İsbatıyla İlgili bölümde⁸²⁴

⁸¹³ Nesefi, A.g.e, II, s.319-320-324-351-355

⁸¹⁴ Nesefi, A.g.e, II, s.359-360-361-362-363

⁸¹⁵ Nesefi, A.g.e, II, s.366

⁸¹⁶ Nesefi, A.g.e, II, s.373-377-379-383-384-389

⁸¹⁷ Nesefi, A.g.e, II, s.397-398-400-402

⁸¹⁸ Nesefi, A.g.e, II, s.406-407

⁸¹⁹ Nesefi, A.g.e, II, s.443

⁸²⁰ Nesefi, A.g.e, II, s.515

⁸²¹ Nesefi, A.g.e, II, s.24

⁸²² Nesefi, A.g.e, II, s.158

⁸²³ Nesefi, *Tebziratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.215

İlminin Keyfiyeti (Niteliği) Hususundaki İhtilafla İlgili Fasılda⁸²⁵

Allah'ın Görülmesinin Aklen Sabit Oluşu ve Semi Delillerle Bunun Vacip Oluşuyla İlgili bölümde⁸²⁶

İmamete Kimin Daha Salahiyetli Olduğuyla İlgili Fasılda üç yerde⁸²⁷

İmamet Verasetle Sabit Olmaz, Fasılda⁸²⁸

İmamet Seçimledir, Nassla Değil, Fasılda üç yerde⁸²⁹

Ebu Bekir Sıddık (r. a)'in İmameti İle İlgili Fasılda⁸³⁰

Ömer el-Faruk (r. a)'in Hilafetinin Sıhhati İle İlgili bölümde⁸³¹

Osman b. Afvan'ın İmameti İle İlgili bölümde iki yerde⁸³²

Sıffin Savaşı İle İlgili Fasılda⁸³³

Ebu Bekir (r. a)'in Sahabinin En Faziletlisi Olması İle İlgili bölümde iki yerde⁸³⁴

2.2.2.5.Müşebbihe

Cismin Tanımı Konusundaki İhtilafla İlgili Fasılda⁸³⁵

⁸²⁴ Nesefi, A.g.e, I, s.253

⁸²⁵ Nesefi, A.g.e, I, s.256

⁸²⁶ Nesefi, A.g.e, I, s.508

⁸²⁷ Nesefi, A.g.e, II, s.436-437-442

⁸²⁸ Nesefi, A.g.e, II, s.447

⁸²⁹ Nesefi, A.g.e, II, s.449-453-458

⁸³⁰ Nesefi, A.g.e, II, s.473

⁸³¹ Nesefi, A.g.e, II, s.483

⁸³² Nesefi, A.g.e, II, s.486-492

⁸³³ Nesefi, A.g.e, II, s.505

⁸³⁴ Nesefi, A.g.e, II, s.514-520

Teşbihin İptaliyle İlgili bölümde iki yerde⁸³⁶

Allah'ın Sözü'nün Hadis Oluşunun Nefyi İle İlgili bölümde⁸³⁷

Allah'ın Görülmesinin Aklen Sabit Oluşu ve Semi Delillerle Bunun Vacip Oluşuyla İlgili bölümde iki yerde⁸³⁸

2.2.2.6.Ehli Hadis

İsim ve Mana Arasındaki İhtilafla İlgili Fasıl⁸³⁹

Subuti Sıfatları Konusundaki İhtilafla İlgili Fasılda⁸⁴⁰

Tekvinin Mükevvenen farklı olup ezeli Olması ve Muhdes yada Hadis Olmadığıyla İlgili Bölümde⁸⁴¹

İman İle İlgili Bölümde⁸⁴²

İmamete Kimin Daha Salahiyetli Olduğuyla İlgili Fasılda⁸⁴³

2.2.2.7.Cebriyye

Tekvinin Mükevvenen farklı olup ezeli Olması ve Muhdes yada Hadis Olmadığıyla İlgili Bölümde⁸⁴⁴

⁸³⁵ Nesefi, *Tebseratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.185

⁸³⁶ Nesefi, A.g.e, I, s.189-199

⁸³⁷ Nesefi, A.g.e, I, s.376

⁸³⁸ Nesefi, A.g.e, I, s.553-555

⁸³⁹ Nesefi, A.g.e, I, s.172

⁸⁴⁰ Nesefi, A.g.e, I, s.261

⁸⁴¹ Nesefi, A.g.e, I, s.403

⁸⁴² Nesefi, A.g.e, II, s.404

⁸⁴³ Nesefi, A.g.e, II, s.437

⁸⁴⁴ Nesefi, *Tebseratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.412

İbareler Allah'ın Sözü'nün Hikayesidir Fasılda⁸⁴⁵

Kulların Fiillerinin Yaratılmasıyla İlgili Bölümde iki yerde⁸⁴⁶

2.2.2.8.Havaric

Allah'ın Görülmesinin Aklen Sabit Oluşu ve Semi Delillerle Bunun Vacip Oluşuyla İlgili bölümde⁸⁴⁷

İsimler-Hükümler-Vaad-Vaid İle İlgili bölümde dört yerde⁸⁴⁸

Şefaatin İspatı İle İlgili Fasılda⁸⁴⁹

İman'da Aslolan Akıbet midir?, Fasılda⁸⁵⁰

Sıffin Savaşı İle İlgili Fasılda⁸⁵¹

Hakem Olayı İle İlgili Fasılda iki yerde⁸⁵²

2.2.2.9.Mürchie

İsimler-Hükümler-Vaad-Vaid İle İlgili bölümde dört yerde⁸⁵³

2.2.2.10.Nasara

Cevherin Kıdeminin Muhal Oluşuyla İlgili Fasılda⁸⁵⁴

⁸⁴⁵ Nesefi, A.g.e, I, s.367

⁸⁴⁶ Nesefi, A.g.e, II, s.177

⁸⁴⁷ Nesefi, A.g.e, I, s.508

⁸⁴⁸ Nesefi, A.g.e, II, s.369-370-377-379

⁸⁴⁹ Nesefi, A.g.e, II, s.398

⁸⁵⁰ Nesefi, A.g.e, II, s.421

⁸⁵¹ Nesefi, A.g.e, II, s.506

⁸⁵² Nesefi, A.g.e, II, s.508-510

⁸⁵³ Nesefi, *Tebşiratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, II, s.368-377-379-383

Allah (c. c)'nin Cevher Olduğunu Söyleyenlerin Görüşünün İptaliyle İlgili bölümde üç yerde⁸⁵⁵

İsim ve Mana Arasındaki İhtilafla İlgili Fasılda iki yerde⁸⁵⁶

Subuti Sıfatları Konusundaki İhtilafla İlgili Fasılda⁸⁵⁷

Allah'ın Görülmesinin Aklen Sabit Oluşu ve Semi Delillerle Bunun Vacip Oluşuyla İlgili bölümde⁸⁵⁸

Muhammed (s. a. v)'in Nübüvvetinin İspatıyla İlgili Fasılda⁸⁵⁹

2.2.2.11.Yahudiler

Seneviyye'nin Görüşünün İptaliyle İlgili bölümde⁸⁶⁰

Mücessime'nin Görüşünün İptaliyle İlgili bölümde⁸⁶¹

Bir Mekanda Oluşunun İmkansızlığıyla İlgili bölümde⁸⁶²

Allah'ın Sözü'nün Hadis Oluşunun Nefyi İle İlgili bölümde⁸⁶³

Muhammed (s. a. v)'in Nübüvvetinin İspatıyla İlgili Fasılda iki yerde⁸⁶⁴

⁸⁵⁴ Nesefi, A.g.e, I, s.103

⁸⁵⁵ Nesefi, A.g.e, I, 148-152-154

⁸⁵⁶ Nesefi, A.g.e, I, s.169-170

⁸⁵⁷ Nesefi, A.g.e, I, s.288

⁸⁵⁸ Nesefi, A.g.e, I, s.555

⁸⁵⁹ Nesefi, A.g.e, II, s.63

⁸⁶⁰ Nesefi, A.g.e, I, s.132

⁸⁶¹ Nesefi, A.g.e, I, s.158

⁸⁶² Nesefi, *Tebssiratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, I, s.215

⁸⁶³ Nesefi, A.g.e, I, s.370

⁸⁶⁴ Nesefi, A.g.e, II, s.75-95

Kulların Fiillerinin Yaratılmasıyla İlgili bölümde

2.2.3. Temhîd’de Kendisinden Söz Edilen Fırka, Mezhep ve Dinler

2.2.3.1. Ehli Sünnet

İlim ve Hakikatlerin İptaliyle İlgili Fasılda ⁸⁶⁵

Teşbihin İptaliyle İlgili Fasılda ⁸⁶⁶

Ru’yetin İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁶⁷

İstitaat’in Fiille Beraber Olduğuyla İlgili Fasılda ⁸⁶⁸

Kulların Fiillerinin Yaratılmış Olmasıyla İlgili Fasılda ⁸⁶⁹

Müslümanlardan Fasık Olanların Karşılaşacakları Azap (Vaid) la İlgili Fasılda ⁸⁷⁰

İmametle İlgili Fasılda ⁸⁷¹

⁸⁶⁵ Neseî, *Temhid fi usuli’ d din*, nşr. Abdulhay Kâbil, s.1

⁸⁶⁶ Neseî, A.g.e.; s.16

⁸⁶⁷ Neseî, A.g.e. , s.38

⁸⁶⁸ Neseî, A.g.e., s.54

⁸⁶⁹ Neseî, A.g.e., s.61

⁸⁷⁰ Neseî, A.g.e., s.91

⁸⁷¹ Neseî, A.g.e., s.103

2.2.3.2.Eşariler

Tekvinle İlgili Fasılda ⁸⁷²

Mütevellidat'ın Allah'ın Yaratmasıyla Varolduğu İle İlgili Fasılda ⁸⁷³

İmametle İlgili Fasılda ⁸⁷⁴

2.2.3.3.Ehlül-Hak

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁷⁵

İstitaat'ın Fiille Beraber Olduğuyla İlgili Fasılda ⁸⁷⁶

Kulların Fiillerinin Yaratılmış Olmasıyla İlgili Fasılda ⁸⁷⁷

Masiyetlerin (Günahların) Allah'ın Meşietini ve İradesiyle Meydana Geldiğiyle İlgili Fasılda ⁸⁷⁸

Kaza ve Kaderle İlgili Fasılda ⁸⁷⁹

Aslah'ın İptali ⁸⁸⁰

Müslümanlardan Fasık Olanların Karşılaşacakları Azap (Vaid) la İlgili Fasılda ⁸⁸¹

⁸⁷² Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, nşr. Abdulhay Kâbil, s.29-30-34

⁸⁷³ Neseî, A.g.e., s.72

⁸⁷⁴ Neseî, A.g.e., s.106

⁸⁷⁵ Neseî, A.g.e., s.39

⁸⁷⁶ Neseî, A.g.e., s.56

⁸⁷⁷ Neseî, A.g.e., s.60-62-64-71-73

⁸⁷⁸ Neseî, A.g.e., s.76

⁸⁷⁹ Neseî, A.g.e., s.81

⁸⁸⁰ Neseî, A.g.e., s.84

⁸⁸¹ Neseî, A.g.e., s.92-98

2.2.3.4.Ehlü'l Hadis

İmanın Mahiyetiyle İlgili Fasıl ⁸⁸²

2.2.3.5.Mürchie

Kabir Azabının İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁸³

2.2.3.6.Müşebbihe

Teşbihin İptaliyle İlgili Fasılda ⁸⁸⁴

2.2.3.7.Mutezile

Allah Kelâm'ının Ezelî Olduğuyla İlgili Fasılda ⁸⁸⁵

Tekvinle İlgili Fasılda ⁸⁸⁶

İrade'nin İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁸⁷

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁸⁸

Evliya'nın Kerametiyle İlgili Fasılda ⁸⁸⁹

İstitaat'ın Fiille Beraber Olduğuyla İlgili Fasılda ⁸⁹⁰

Mütevellidat'ın Allah'ın Yaratmasıyla Varolduğu İle İlgili Fasılda ⁸⁹¹

⁸⁸² Neseî, *Temhid fi usuli'd din, nşr.* Abdulhay Kâbil, s.100-101

⁸⁸³ Neseî, A.g.e., s.90

⁸⁸⁴ Neseî, A.g.e., s.14

⁸⁸⁵ Neseî, A.g.e., s 23-24-26

⁸⁸⁶ Neseî, A.g.e., s.29-31-32-34

⁸⁸⁷ Neseî, A.g.e., s.35

⁸⁸⁸ Neseî, A.g.e., s.38

⁸⁸⁹ Neseî, A.g.e., s.51-52

⁸⁹⁰ Neseî, A.g.e., s.54-55-56-57-60-61-63-66-67-70-71

Rızıkla İlgili Fasılda ⁸⁹²

Masiyetlerin (Günahların) Allah'ın Meşietü ve İradesiyle Meydana Geldiğiyle İlgili Fasılda ⁸⁹³

Kaza ve Kaderle İlgili Fasılda ⁸⁹⁴

Hidayet ve Delaletle İlgili Fasılda ⁸⁹⁵

Aslah'ın İptali ⁸⁹⁶

Kabir Azabının İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁹⁷

Müslümanlardan Fasık Olanların Karşılaşacakları Azap (Vaid) la İlgili Fasılda ⁸⁹⁸

Şefaatin İspatıyla İlgili Fasılda ⁸⁹⁹

İmametle İlgili Fasılda ⁹⁰⁰

2.2.3.8.Neccariye

Tekvinle İlgili Fasılda ⁹⁰¹

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda ⁹⁰²

⁸⁹¹ Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, nşr. Abdulhay Kâbil, s.73

⁸⁹² Neseî, A.g.e., s.74

⁸⁹³ Neseî, A.g.e., s.75-76-77-80

⁸⁹⁴ Neseî, A.g.e., s.82

⁸⁹⁵ Neseî, A.g.e., s.83

⁸⁹⁶ Neseî, A.g.e., s.84-85-86-88

⁸⁹⁷ Neseî, A.g.e., s.89-90

⁸⁹⁸ Neseî, A.g.e., s.91-92-93-96

⁸⁹⁹ Neseî, A.g.e., s.98

⁹⁰⁰ Neseî, A.g.e., s.103-107-109

⁹⁰¹ Neseî, A.g.e., s.28-34

2.2.3.9.Nasara

Alemin Sani'inin Cevher Olmadığı ile İlgili Fasılda⁹⁰³

Risaletin İspatıyla İlgili Fasılda⁹⁰⁴

İstitaat'in Fiille Beraber Olduğuyla İlgili Fasılda⁹⁰⁵

2.2.3.10.Yahudiler

Alemin Sani'inin Cisim Olmadığı ile İlgili Fasılda⁹⁰⁶

2.2.3.11.Cebriyye

Sıfatların İspatıyla İlgili Fasılda⁹⁰⁷

Allah Kelâm'ının Ezelî Olduğuyla İlgili Fasılda⁹⁰⁸

2.2.3.12.Cehmiyye

Teşbihin İptaliyle İlgili Fasılda⁹⁰⁹

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda⁹¹⁰

2.2.3.13.Havaric

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda⁹¹¹

⁹⁰² Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, nşr. Abdulhay Kâbil, s.38

⁹⁰³ Neseî, A.g.e., s.7

⁹⁰⁴ Neseî, A.g.e., s.45

⁹⁰⁵ Neseî, A.g.e., s.56

⁹⁰⁶ Neseî, A.g.e., s.8

⁹⁰⁷ Neseî, A.g.e., s.21

⁹⁰⁸ Neseî, A.g.e., s.27

⁹⁰⁹ Neseî, A.g.e., s.14

⁹¹⁰ Neseî, A.g.e., s.38

Risaletin İspatıyla İlgili Fasılda ⁹¹²

Müslümanlardan Fasık Olanların Karşılaşacakları Azap (Vaid) la İlgili Fasılda ⁹¹³

İmametle İlgili Fasılda ⁹¹⁴

2.2.3.14.Dehriyye

Tekvinle İlgili Fasılda ⁹¹⁵

2.2.3.15.Revafiz

Alemin Sani'inin Cisim Olmadığı ile İlgili Fasılda ⁹¹⁶

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda ⁹¹⁷

İmametle İlgili Fasılda ⁹¹⁸

2.2.3.16.Şia

Alemin Sani'inin Cisim Olmadığı ile İlgili Fasılda ⁹¹⁹

Tekvinle İlgili Fasılda ⁹²⁰

Ru'yetin İspatıyla İlgili Fasılda ⁹²¹

⁹¹¹ Neseî, *Temhid fi usuli'd din, nşr.* Abdulhay Kâbil, 38

⁹¹² Neseî, A.g.e., s.45

⁹¹³ Neseî, A.g.e., s.91-96

⁹¹⁴ Neseî, A.g.e., s.108-109

⁹¹⁵ Neseî, A.g.e., s.32

⁹¹⁶ Neseî, A.g.e., s.8

⁹¹⁷ Neseî, A.g.e., s.39

⁹¹⁸ Neseî, A.g.e., s.108-112

⁹¹⁹ Neseî, A.g.e., s.8

⁹²⁰ Neseî, A.g.e., s.31

⁹²¹ Neseî, A.g.e., s.39

İmametle İlgili Fasılda ⁹²²

2.2.3.17.Maturidiyye

Teşbihin İptaliyle İlgili Fasılda ⁹²³

2.2.3.18.Mücessime

Alemin Sani'inin Cisim Olmadığı ile İlgili Fasılda ⁹²⁴

2.2.3.19.Mecusiyye

Alemin Sani'inin Cisim Olmadığı ile İlgili Fasılda ⁹²⁵

Risaletin İspatıyla İlgili Fasılda ⁹²⁶

Kulların Fiillerinin Yaratılmış Olmasıyla İlgili Fasılda ⁹²⁷

⁹²² Neseî, *Temhid fi usuli'd din*, nşr. Abdulhay Kâbil, s.107

⁹²³ Neseî, A.g.e., s.16

⁹²⁴ Neseî, A.g.e., s.9

⁹²⁵ Neseî, A.g.e., s.9

⁹²⁶ Neseî, A.g.e., s.45

⁹²⁷ Neseî, A.g.e., s.65-66-68

SONUÇ

Bu çalışmada, çalışmanın isminden hareketle, öncelikle Neseffî'nin hayatı bütün yönleriyle ele alındı. Neseffî'nin hayatının konu alındığı bölüm çalışmanın girişi olarak belirlendi. Birinci bölümde müellifin *Bahrü'l Kelâm* adlı eseri tanıtıldı. Eser tanıtılırken müellifin ifadelerine de esas alınan nüshadaki şekliyle beraber yer verildi. İkinci bölümde *Bahrül Kelâm* adlı eser, müellifin diğer iki eseri olan, *Tabsire* ve *Temhid* ile iki başlık altında karşılaştırıldı. Müellifin ilim çevrelerince en çok tanınan iki eserinin bunlar olmasından dolayı *Bahrü'l Kelâm*' la bu iki eser arasında karşılaştırma yapılmıştır. Bu bölümde *Bahrü'l Kelâm* iki yönüyle incelenmiştir. Söz konusu bölümde okuyucuya, Kelâm alimlerinin Neseffî'nin yaşadığı dönemde görüşlerini savunmak için hangi ayetlere dayandıklarıyla ilgili olarak bir ipucu vermesi bakımından önemlidir. *Bahrü'l Kelâm*' ın tanıtılması yönünde bir adım atma endişesiyle hazırlanan birinci bölümün ilk başlığı (*Bahrü'l Kelâm*' da Ele Alınan Konular Ve Ela Alındıkları Yerler) ise, *Bahrü'l Kelâm* incelenirken hangi konunun hangi başlık altında ele alındığını göstermesi yönüyle önemlidir. Bu çalışmada esas alınan *Bahrü'l Kelâm*'dır. Bu eserin daha iyi anlaşılması için müellifin diğer iki eseri de karşılaştırma üslubuyla ele alınmıştır. Bu çalışmanın Maturidî Kelâm ekolünün ikinci büyük ismi niteliğindeki Neseffî'nin ve eserlerinin daha iyi anlaşılmasına ve hakettiği mertebeye ulaşmasına vesile olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Ahmet; *Nübüvvet Meselesi Üzerine*; 1992, Ankara.
- AKBULUT, Ahmet; *Sahabe Devri Syasi Hadiselerinin Kelâmi Problemlere Etkileri*; İstanbul; Birleşik Yayıncılık, 1992.
- AKYÜZ, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi* , 5. bs., Kültür Koleji, 1994, İstanbul
- ALTINTAŞ, Ramazan; *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*; İstanbul, 1997
- ANAT, Hacı Yakup, ALMAZ, Ahmet; *Karahanlılar tarihi /*, Oku Yayınları, 2003, İstanbul
- ATAY, Hüseyin- DÜZGÜN, Şaban, Ali; *Tebziratü'l Edille fi Usûli'd-Dîn*, Diyanet Yay. 2003, Ankara
- AY, Mahmut; *Mutezile ve Siyaset*; Pınar Yayınları,2002, İstanbul.
- AYDIN, Hüseyin; “İyi ve Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü”; Marife Dergisi, 2001, Konya, s.129-159.
- AYDIN, Hüseyin; *Kur'an'da Peygamberliğin Mahiyeti ve Peygamberlerin Özellikleri*; 1990, Konya.
- AYDIN, Ömer; *Haberî Sıfatlar*; Erzurum, 1992
- AYDIN, Ömer; *Türk kelâm bilginleri*, İnsan Yayınları, 2004, İstanbul
- BAĞÇECİ, Muhittin; *Kur'an ve Sahih Hadislerde Nübüvvet*, 1974, Ankara.
- BARTHOLD, Vasilij, Vladimirovic; haz. YILDIZ, Hakkı, Dursun; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*; -3. bs. Türk Tarih Kurumu, 1990, Ankara
- BOZKURT, Mustafa; *Mutezile'de Hidayet Problemi*; Mustafa, BOZKURT; 1996, İstanbul.

BULUT, Mehmet; *Peygamberlerin İsmeti ve el-Münteka min ismeti'l-enbiya*; 1981, İzmir.

Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi; Trc. ATAY, Hüseyin, *Kelam'a giriş : el-Muhassal*, 1978 , Ankara

Ebû Hamid Hucetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzali, *thk. Muhammed el-Mu'tesimbi Bağdadi. İlcamü'l-avam an ilmi'l-kelam*, 1985.Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi,

Ebü'l-Muîn Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî en-Nesefî, nşr.

Ebü'l-Muîn Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî en-Nesefî, Nşr. KABİL, Abdulhay, *Temhîd fi Usuliddin*, , Darü's Sekafe, Kahire, 1987

Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî en-Nesefî, *Bahrü'l-kelâm fi akaidi ehli'l-İslâm* , Matabiü'l-Maşrık, 1910, İstanbul

ERKOL, Ahmet; *Seyfeddin Amidî ve Nübüvvet Anlayışı*; 2002, Elazığ.

GÖLCÜK, Şerafeddin; *Kelâm Tarihi: Kişiler, Görüşler, Eserler*: Esra Yayınları, 1992, Konya

http://bilgiekonomisi.googlepages.com/Ozbekistan_UlkeRaporu.pdf

İLHAN, Mehmet; *Hiz. Peygamber'in Son Peygamber Olduğuna Dair Kelâmî Deliller*, 1998, İzmir.

KARADENİZ, Osman; *Din ve İlim Açısından Mucize*; 1981, İzmir.

KAYIŞOĞLU, Nurullah, *Ebu'l-Muin en-Nesefî'ye göre ispat-ı nübüvvet*, Tez (Yüksek lisans). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, İstanbul

KESKİN, Halife; *Allah Alem İlişkisinde İlim Sıfatı ve İlgili Bazı Problemler*; 1995, İzmir.

KESKİN, Halife; *İslam Düşüncesinde Bilgi Teorisi*; 1997, Beyan Yayınları, İstanbul.

KILAVUZ, A.Saim; *Anahatlarıyla İslam Akaidi*; 1987, İstanbul.

- KILIÇ, Muhammet, Emin; *İlk dönem Matüridi Kaynaklarında İstilahlar*, Tez (Yüksek lisans), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1997, İstanbul
- LEKNEVI, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed, *el-Fevaidü'l-behiyye fi teracimi'l-hanefiyye; et-Ta'likatü's-seniyye ale'l-fevaidi'l-behiyye*, Dârü'l-Ma'rife, 1906, Beyrut
- Muhit, MERT; *Kazâ-kader Dairesinde Rızık ve İktisadî Hayat*; 1994, Konya,
- NAR, Ali; *Akaid Risaleleri ; eşherü'r-resail fi akideti ehli-sünne ve'l-cemaa : (min ahdi'l-imami'l-a'zam hatta asrına'l-hazır) / tercüme ve düzenleme* İstanbul Beyân Yayınları, 1998, İstanbul
- ÖGE, Sinan; *İlahi Kelâmın Yapısı*; Tez (Dr.) Erzurum, 2005
- ÖZDEMİR, Metin; *Mirac*, 1994, Ankara.
- SARITOPRAK, Zeki, *Ebu'l-Muin en-Neseî'ye göre tekvin sıfatı /*, Tez (Yüksek lisans) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1985, İstanbul
- SİNANOĞLU, Mustafa; *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de Nübüvvet*; 1995, İstanbul.
- SİNANOĞLU, Mustafa; *Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 1989, Bursa.
- ŞERİF, Yahyâ, Emin; *Mu'cemü'l-firaki'l-İslâmiyye*, , Dârü'l-Edva, 1986, Beyrut
- TAHİROVA, Adile, *Kadi Abdülcebbar ve Ebü'l-Muin en-Neseî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği*, Tez (Doktora).--Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, İstanbul
- TURHAN, Kasım; *Bir Ahlak Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri*, İstanbul; 1996
- V.MINORSKY, "Nahşeb" maddesi *İ.A.* ,IX., s.39, 1978, Ankara, Mili Eğitim Bakanlığı,
- www.dallog.com/savaslar/talas.htm (Türk Tarihi)

www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF679A66406202CCB0650F71462C1ACF13

YAR, Erkan; *Kur'an'da Şefaat*; 1995, Ankara.

YAR, Erkan; *Müslüman Kelamında Ruh-Beden İlişkisi*;2002, Ankara.

YAR, Erkan; *Ruh-beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*; Erkan, 2000, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.

YAVUZ, Yusuf, Şevki, “Bahrü'l-Kelâm”, DİA, mad., IV, s.516, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988

YAZICIOĞLU, Mustafa, Sait; *Matüridi ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı* -- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, II, II, 211 s. 1982. Ankara

YEŞİLYURT, Temel; *Tanrının Aşkınlığı Bağlamında Ru'yetullah Sorunu*; 2001, Malatya.

YILDIRIM, Arif; *Allah'ın Tekvin Sıfatı*, Arif, YILDIRIM;1995, Erzurum.

YURDAGÜR, Metin; “Ebu'l-Muîn en-Neseî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Diyanet Dergisi* XXI., , IV., s.42

YURDAGÜR, Metin; *İslam Düşüncesinde Fetret Kavramı*; 1996, İstanbul.

Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa İbn Kutluboğa, thk. YUSUF, Muhammed Hayr Ramazan, *Tacü't-teracim*, 879/1474 ; Ebü'l-Adl, Dârü'l-Kalem, 1992, Dimaşk

ÖZGEÇMİŞ

Abdullah IŞIK, 04.06.1981'de Mardin'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1999 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesine başladı. Üniversite tahsili sırasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İ.H. olarak görev almaya hak kazandı. 2003 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığının açmış olduğu İhtisas Kursu'nu kazandı. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Yüksek Lisans'a başladı. İhtisas Kursu'nu bitirip 2006 yılında Vaizlik görevine atandı. Halen bu görevi sürdürmektedir.